

Asunnottomuuskirja

Näkökulmia asunnottomien
palvelujen kehittämiseen

SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 13, 2007

Yhteystiedot

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA

www.socca.fi

Tilaukset

waris.instituutti@hel.fi

socca@hel.fi

Kansisuunnittelu: Vinjetti

Kannen kuva: Monimediatoimisto Kutomonportti

Ulkoasu: Yliopistopaino

Paino: Yliopistopaino

ISSN 1795-701X

ISBN 978-952-5616-13-2

KIRJOITTAJAT

Riitta Granfelt on sosiaalityön dosentti Helsingin yliopistosta. Hän on tehnyt lisensiaatintutkimuksen ja väitöskirjan naisten asunnottomuudesta. Viime vuosina Granfelt on tutkinut asunnottomuutta, tuettua asumista sekä kuntoutusta vankien, vankilasta vapautuneiden ja huumeiden käyttäjien näkökulmasta. Tällä hetkellä hän työskentelee tutkijana Järvenpään sosiaalisairaalassa, missä hänen tutkimuskohteenaan on nuorten vankien kuntoutus Keravan vankilassa.

Soile Forsman on työskennellyt seitsemän vuotta sosiaaliohjaajana Vantaan kaupungin kuntouttavien asumispalveluiden tukiasuntotoimistossa. Koulutukseltaan hän on sosiaaliohjaaja ja kuvataideterapeutti. Tällä hetkellä hän opiskelee sosionomiksi (AMK) työnsä ohessa.

Heidi Helin on työskennellyt kuusi vuotta ohjaajana Vantaan päihdepalveluissa. Koulutukseltaan hän on lähihoitaja. Tällä hetkellä hän opiskelee työn ohella sosionomin (AMK) ja diakonin tutkintoa Järvenpään Diakonia ammattikorkeakoulussa.

Anna-Maija Josefsson on valtiotieteiden ylioppilas ja opiskelee sosiaalityötä Helsingin yliopistossa. Hän on työskennellyt kahdeksan vuotta Helsingin kaupungin asunnottomien sosiaalipalveluissa ohjaajana ja sosiaalityöntekijän sijaisena.

Päivi Männistö toimii sosiaalityöntekijänä Helsingin kaupungin asunnottomien sosiaalipalveluissa. Hänen asiakaskuntanaan ovat 18–28-vuotiaat sekä ympärivuotisesti ulkona asuvat asunnottomat. Hän on koulutukseltaan yhteiskuntatieteiden maisteri.

Miia Pikkarainen on työskennellyt Helsingin kaupungin asunnottomien sosiaalipalveluissa noin kuuden vuoden ajan tukikodin ohjaajana ja sosiaaliohjaajana. Hänelle työkokemusta on karttunut myös työvoiman palvelukeskuksessa, kotipalvelussa ja pitkäaikaissairaaloissa.

Päivi Råman on toiminut viimeiset neljä vuotta Vantaan Koisorannan päivystävässä hoitokodissa hoitokodin johtajana ja lähiesimiehenä. Kesäkuusta

2007 lähtien hän on toiminut Koisorannan palvelukeskuksen starttipalveluiden johtavana sosiaaliohjaajana ja lähiesimiehenä. Koulutukseltaan hän on sosiaaliohjaaja ja sosionomi (AMK). Lisäksi hän on opiskellut kolme vuotta perhe- ja verkostoterapiaa. Vantaan kaupungin palveluksessa hän on ollut pian 20 vuotta, joista päihdehuollossa yli 13 vuotta. Päihdehuollosta hän on työskennellyt A-klinikalla, katkaisuhuoltoasemalla ja kuntouttavissa asumispalveluissa.

Ullamaija Seppälä toimii Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAssa erikoistutkijana. Hän on myös sosiaalipolitiikan dosentti Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut muun muassa työttömyyttä ja sairautta. Erityisesti hän on ollut kiinnostunut ihmisen kokemuksista, siitä kuinka ihminen tilanteensa kokee, mitä merkityksiä hän sille antaa.

Sanna Sunikka on Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeen projektipäällikkö. Hän on työskennellyt aikaisemmin muun muassa Helsingin kaupungin asunnottomien sosiaalipalveluissa sosiaalityöntekijänä ja johtavana sosiaalityöntekijänä. Sunikka on koulutukseltaan sosiaaliohjaaja ja yhteiskuntatieteiden maisteri.

Paula Tuominen on toiminut sosiaaliohjaajana ja lähityöntekijänä Helsingin kaupungin asunnottomien sosiaalipalveluissa neljän vuoden ajan. Koulutukseltaan hän on sosionomi (AMK) ja hän opiskelee parhaillaan muuntokoulutuksena diakoniksi. Aikaisemmin hän on työskennellyt muun muassa perushoitajana sairaaloissa, kotipalvelussa, omaishoidontuessa ja sosiaalityöntekijän sijaisena vanhuspalveluissa.

Kaijus Varjonen on koulutukseltaan sosionomi (ylempi AMK). Hän työskentelee kehittävänä työntekijänä Espoon kaupungin Olarinluoman vastaanottokodissa. Viimeiset vuodet hän on toiminut projektityöntekijänä Espoon kaupungin asunnottomien palveluiden kehittämishankkeissa.

Paula Virtanen on Koisorannan hoitokodin emäntä-ohjaaja, joka on toiminut Vantaan päihdepalvelujen eri yksiköissä yhteensä noin 12 vuotta. Ajoittain hän työskentelee ohjaajana myös Vantaan ehkäisevän päihdetyön järjestämällä asiakaskursseilla. Aikaisemmin hän työskennellyt muun muassa nuorten keittiötyöpajan ohjaajana. Hän on koulutukseltaan ravintolakokki, ja hän on suorittanut päihdetyön ammattitutkinnon.

SISÄLTÖ

Aluksi <i>Sanna Sunikka, Ullamaija Seppälä ja Riitta Granfelt</i>	9
KIRJAN SISÄLTÖ.....	13
Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikön (2005–2007) vaiheet <i>Sanna Sunikka</i>	15
VAIKEUKSIEN KAUTTA KEHITTÄMISYKSIKÖKSI	16
UUSIA PALVELUMALLEJA ETSIMÄSSÄ MUUALTA EUROOPASTA.....	18
Tilannearviointi yhteisenä kehittämistyönä <i>Kaijus Varjonen</i>	29
KOHTI TAVOITTEELLISEMPAA ASIAKASTYÖTÄ	30
MITÄ ON TILANNEARVIOINTI?	33
PROJEKTITYÖLLÄ KOHTI TAVOITTEITA.....	34
KEHITTÄMISTYÖSSÄ EI TULLA VALMIIKSI	42
Ryhmätoimintaa arjen ja asumisen tueksi <i>Miia Pikkarainen, Paula Tuominen ja Päivi Männistö</i>	43
PAKKA-RYHMÄ – VOIMAVAROJA MIELENTERVEYS- ASIAKKAIDEN ARKEEN	45
KYMPPI-RYHMÄ – VALMIUKSIA ITSENÄISEEN ASUMISEEN	48
NUORTEN RYHMÄ – HARRASTUKSIA JA ASUMISEN TAITOJA	51
RYHMÄT OSAKSI ASUNNOTTOMIEN ARKEA	53
Asukkaiden ääni – kohti asukkaiden yhteisöllisyyttä ja vertaistukea <i>Päivi Råman, Heidi Helin, Paula Virtanen ja Soile Forsman</i>	57
KEHITTYVÄT ASUMISPALVELUT.....	58
OHJAUKSELLINEN TYÖOTE JA YHTEISÖLLISYYS	60
TUETUN ASUMISEN ARJESSA	60
ESILIINAT ETEEN – ASUKKAAT KEITTIÖSSÄ.....	63
VERTAISTUKI, YHTEISÖLLISYYS JA ASUKASVASTUULLISUUS ASUKKAIDEN TULKITSEMANA.....	67
YHDESSÄ OPIITTUA.....	77
Nuoret toisten nurkissa <i>Anna-Maija Josefsson</i>	79
TAUSTAA	81
TOISTEN NURKISSA ASUVIEN ASUNNOTTOMIEN NUORTEN PROFILI	82
ASUNNOTTOMIEN NUORTEN TUKEMINEN SOSIAALITYÖN KEINON	96
Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan <i>Riitta Granfelt</i>	101
RISTIKKOTIETÄ ETEENPÄIN – MUTTA MINNE?	103
KOTIA KOHTI	109
YHTEISKUNTA VASTAANOTTAJANA.....	110
Lopuksi <i>Sanna Sunikka</i>	113
ASUNNOTTOMIEN PALVELUJEN KEHITTÄMISYKSIKÖ 2007–2008.....	115
YHTEISTYÖ JATKUKOON!	116

Esipuhe

On vaikeaa kuvitella syrjäytyneempää ja enemmän yhteiskunnan marginaalissa elävää ihmisryhmää kuin pitkäaikaisasunnottomat. Asunnottomuus on yhteiskunnallinen, joskin itsessään määrällisesti mitaten marginaalinen ilmiö. Yleisimmin asunnottomuudesta puhuttaessa viitataan asuntojen puutteeseen tai palveluihin, joita asunnottomat henkilöt tarvitsevat.

Asuntojen riittävyyden ja palveluverkoston toimivuuden takana on kuitenkin vielä paljon syvemmälle menevä maailma, asunnottoman henkilön oma kokemuksellinen maailma, jossa asunnottomuus muuttuu yksilölliseksi koko elämään vaikuttavaksi tekijäksi. Tässä maailmassa asunnottomuus saa muita ulottuvuuksia, kuin pelkät fyysiset seinät ja katon. Asuntolakin tarjoaa nämä fyysiset puitteet, mutta ne eivät tee siitä kotia, johon kaikilla ihmisillä tulisi olla oikeus.

Iris Marion Youngin luonnehdinta kodista on hyvin yksinkertainen ja humaani ja siksi helposti ymmärrettävissä. Hänen mukaansa keskeiset kotiin liittyvät arvot ovat turvallisuus, yksilöllistyminen, yksityisyys ja säilyttäminen. Turva liittyy paikkaan, jossa ihminen voi kokea olevansa turvassa. Yksilöllisyys merkitsee perustarpeiden kuten syömisen, nukkumisen, peseytymisen harjoittamista. Yksityisyys puolestaan on oikeutta autonomiaan. Säilyttäminen kiinnittyy oman identiteetin rakentamiseen sisältyvän elämänhistorian ja siihen liittyvien esineiden ja muistojen suojelemiseen.

Kun ihmiseltä puuttuu asunto, josta hän voi luoda itselleen kodin, puuttuu häneltä Youngin kuvaamat edellytykset ihmisarvoiseen elämään. Tästä syystä marginaalisen ilmiön on oltava keskiössä.

Asunnottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä on tällä hetkellä saanut osakseen huomiota. Koko 2000-luvun ajan sekä valtion että pääkaupunkiseudun kuntien, joissa asunnottomuus on muuta maata suurempaa, toimesta on etsitty ratkaisuja asunnottomuuden poistamiseksi. Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hanke on yksi panostus tähän vaikeaan tehtävään. Nyt käsillä olevassa julkaisussa ääneen ovat päässeet hankkeessa mukana olleet henkilöt. Heidän tekstiensä kautta lukijalla on mahdollisuus tutustua asiakkaiden kanssa tehtävään käytännön työhön ja siihen, miten tätä työtä voidaan kehittää.

Asunnottomien kanssa tehtävän työn kehittämisessä on monia eri tasolla kulkevia ulottuvuuksia, joihin kaikkiin tulisi kyetä jollakin tavoin

vastaamaan. Yksittäiset työntekijät voivat kehittää omia työkäytäntöjään asiakastyön pinnassa. Tarvitaan kuitenkin kehittämistä myös muilla tasoilla. Merkittävää on palvelurakenteen kehittäminen asunnottomien tarpeita vastaavaksi. Esimerkiksi Tukholmaan verrattuna pääkaupunkiseudulla elävien asunnottomien terveyspalvelujen saanti on vaikeaa. Myös muilta osin pääkaupunkiseudulla näiden palvelujen kehittämisessä tulisikin entistä enemmän kiinnittää katsetta Suomen rajojen ulkopuolelle, kuten tässä hankkeessa on kiitettävästi tehty.

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hanke jatkuu tämän raportin julkaisunkin jälkeen. Tavoitteena ja visiona on pitkän tähtäimen kehittämis- ja tutkimustyön organisoiminen pääkaupunkiseudun asunnottomien palveluihin. Tämä herättää toiveen siitä, että voisimme palvelujen kehittämisessä edetä asunnottomuuden eli fyysisten puitteiden turvaamisesta entistä enemmän yhden tämän julkaisun kirjoittajan sanoin ”kotia kohti”.

Lämmin kiitos kaikille kehittämistyöhön osallistuneille ja julkaisuun kirjoittaneille.

*Kirsi Nousiainen, Heidi Hällman,
Erja Saurama ja Ullamaija Seppälä*

Aluksi

SANNA SUNIKKA, ULLAMAIJA SEPPÄLÄ JA RIITTA GRANFELT

Asunnottomuus on nähty vuosikymmenten ajan lähinnä asuntopoliittisena kysymyksenä, joka on ratkaistavissa asuntoja rakentamalla. Edelleenkin osa asunnottomista on autettavissa tarjoamalla kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja, mutta samalla tarvitaan yhä suurempaa panostusta tukipalveluihin. Niistä asunnottomista, joille ei syystä tai toisesta ole ollut tarjota sopivaa palvelumuotoa, on tullut pitkäaikaisasunnottomia, ja käynnissä olevan hallituskauden aikana heille pyritään etsimään uusia ratkaisuja. Asunnottomuuden hoitaminen sosiaalipoliittisin keinoin ei kuitenkaan saisi syrjäyttää asuntotuotannon merkitystä, vaan niitä molempia tarvitaan asunnottomien määrän vähenemiseksi ja riittävien palvelujen turvaamiseksi.

Suomessa oli marraskuussa 2006 yksinäisiä asunnottomia noin 7 400 ja asunnottomia perheitä noin 300. Asunnottomuus keskittyy suurimpiin kaupunkeihin ja asunnottomista yli puolet on pääkaupunkiseudulla (4 006 yksinäistä asunnotonta). Asunnottomuus on Valtion asuntorahaston tilastojen mukaan vähentynyt viime vuosina sekä pääkaupunkiseudulla että koko maassa. Nyt asunnottomuuden väheneminen näyttää kuitenkin pysähtyneen, ja joillakin paikkakunnilla, kuten Espoossa (+50) ja Vantaalla (+26), asunnottomien määrä on jopa hieman lisääntynyt. Espoossa nousu johtuu nuorten asunnottomien määrän kasvusta kun taas Vantaalla aikuisien, yksinäisten miesten määrä on lisääntynyt. (Valtion asuntorahaston selvityksiä 6/2007: asunnottomat 2006.)

Asunnottomat maahanmuuttajat näyttävät keskittyvän Espooseen. Niin ikään nuorten prosentuaalinen osuus on hieman suurempi Espoossa ja Vantaalla kuin Helsingissä. Koko pääkaupunkiseudulla tuttavien ja sukulaisten luona asuvien osuus on erittäin suuri. Hieman yllättäenkin Helsingissä ulkona ja ensisuoissa asuvien prosenttiosuudet ovat pääkaupunkiseudun pienimmät.

TAULUKKO 1. Asunnottomuus pääkaupunkiseudulla vuonna 2006

Yksinäiset asunnottomat	Helsinki	Espoo	Vantaa	Kauniainen	Pääkaupunki- seutu yht.
Ulkona tai ensisuojoissa	70 (2 %)	46 (10 %)	36 (7 %)	0	152 (3 %)
Asuntoloissa yms.	750 (25 %)	90 (20 %)	40 (8 %)	0	881 (22 %)
Laitoksissa tms.	360 (12 %)	58 (13 %)	60 (12 %)	1	478 (12 %)
Sukulaisten tai tuttavien luona	1 850 (60 %)	245 (55 %)	340 (69 %)	1	2 346 (61 %)
Vapautuvat vangit, joilla ei ole asuntoa	35 (1 %)	4 (1 %)	20 (4 %)	0	59 (2 %)
Yhteensä	3065 (-30)	443 (+50)	496 (+26)	2	4 006
joista naisia,	615 (20 %)	80 (18 %)	107 (22 %)	0	802 (20 %)
alle 25-vuotiaita ja	460 (15 %)	87 (20 %)	115 (23 %)	0	662 (17 %)
maahan- muuttajia	150 (5 %)	86 (20 %)	2 (0,4 %)	0	238 (6 %)
Asunnottomat perheet	140 (-40)	28 (+19)	15 (-30)	0	183

Asunnottomien perheiden määrä pääkaupunkiseudulla on laskenut tasaisesti. Tosin esimerkiksi Espoossa asunnottomien perheiden määrä nousi yli puolella vuosina 2005–2006. Vuonna 2006 asunnottomia perheitä tilastoitiin pääkaupunkiseudulla kaikkiaan 183. Maahanmuuttajien osuus kaikista asunnottomista on pysynyt suunnilleen samana. Nuorten suhteellinen osuus on sen sijaan koko asunnottomien määrästä hieman kasvanut. Naisten määrä on hienoisen nousun jälkeen palautunut suunnilleen vuosituhannen alun tasolle.

Asunnottomien määrän arvioiminen on hankalaa, ja eri viranomaisten, järjestöjen ja muiden toimijoiden arviot saattavat vaihdella suurestikin. Valtion asuntorahasto on kerännyt tietoa asunnottomien määrästä kuntakyselyin 1980-luvulta lähtien. Asunnottomuusluvut ovat suuntaa antavia, sillä eri kuntien ja samassa kunnassakin eri vuosina tehtyjen arviointien perusteet saattavat vaihdella. Esimerkiksi Helsingissä muutettiin vuonna 2003 asunnottomien vankien tilastointitapaa, joka on vaikuttanut lukuihin. Luvut antavat kuitenkin suuntaa asunnottomien määrän noususta tai laskusta.

Pääkaupunkiseudun kunnat ovat asuttaneet vuoden 2006 aikana noin 1 200 yksinäistä asunnotonta ja noin 280 asunnotonta perhettä. Vaikka asunnottomille pystytään jatkuvasti tarjoamaan asuntoja, niin heidän tilalleen tulee uusia asunnottomia. Kaikkien asutettujen asumisratkaisut eivät myöskään ole tarkoituksenmukaisia. On laskettu, että yhden asunnottoman poistuminen tilastoista vaatii kolme asunnottomille tarkoitettua asuntoa.

Haasteeksi pääkaupunkiseudulla on koettu erityisesti moniongelmaisten asunnottomien asumisratkaisujen puute (mm. Kaakinen, Nieminen & Pitkänen 2006, Granfelt & Hynynen 2005). Asunnottoman arkea kuormittavat usein monet muutkin vaikeudet kuten työttömyys, päihteiden käyttö, mielenterveyden ongelmat, rikollinen elämäntapa ja velkaantuminen. Osa näistä vaikeuksista on saattanut johtaa asunnottomuuteen, osa taas saattaa johtua asunnottomuudesta.

Asunnottomuus ei kuitenkaan kosketa pelkästään moniongelmaisia henkilöitä, vaan asunnottomien joukko on hyvin heterogeeninen. Asunnottomuuden väheneminen edellyttää myös asunnottomuutta ennaltaehkäiseviä toimia ja panostusta sosiaaliseen asuntotuotantoon. Työpaikkojen keskittyessä entistä voimakkaammin pääkaupunkiseudulle on pystyttävä tarjoamaan myös työhön tuleville kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja. Asunnottomuuden väheneminen tai tarkoituksenmukaisten palvelujen turvaa-

minen edellyttääkin eritasoista poikkihallinnollista yhteistyötä. Tarvitaan sekä ruohonjuuritason toimivia ratkaisuja yksittäisten asunnottomien tilanteen parantamiseksi että hallinnollisia ja poliittisia päätöksiä sosiaalisen asuntotuotannon ja riittävien asunnottomien palvelujen turvaamiseksi.

Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeessa (2005–2007) pääkaupunkiseudun kaupunkien asunnottomien palveluista vastaavat yksiköt (Helsingissä asunnottomien sosiaalipalvelut, Vantaalla päihdehuollon kuntouttavat asumispalvelut ja Espoossa mielenterveys- ja päihdepalvelut) ovat verkostoituneet kehittämisyksiköksi vastaamaan asunnottomien palvelujen kehittämis-, koulutus- ja tutkimustoiminnasta alueellaan. Kuntatoimijoiden lisäksi kehittämisyksikkötoimintaan on pyritty nivomaan tutkijoita sekä valtionhallinnon, järjestöjen ja oppilaitosten edustajia.

Hanke ei ole ollut missään vaiheessa projektihenkilöstön yksin toteuttama, vaan monien eri tahojen yhdessä rakentama kokonaisuus. Sen onnistuminen on vaatinut sitoutumista niin kuntaedustajilta, valtionhallinnolta, oppilaitoksilta kuin järjestöiltäkin. Tämän vuoksi myös hankkeen loppuraportti on hieman poikkeava. Se on kirjoitettu yhteistyössä projektihenkilöstön, asiakastyön kehittämisestä vastanneiden käytännön työntekijöiden, tutkijoiden ja opiskelijoiden kesken.

Kirjan sisältö

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeessa ei ole ollut vain yhtä selkeää kehittämisteemaa, vaan liikkeelle on lähdetty moninaisista palvelujen kehittämistarpeista. Hankkeen aikana on ollut samanaikaisesti käynnissä useita eri polkuja, ja Asunnottomuuskirjan tavoitteena on koota samoihin kansiin pääkaupunkiseudulla tehtyä kehittämistyötä. Kirja valottaa sekä asiakastyön että asunnottoman arkea ja toivottavasti se tarjoaa myös uusia ideoita asunnottomien parissa työskenteleville. Kirja on myös antanut käytännön työssä mukana olleille mahdollisuuden saada oma äänensä kuuluville.

Artikkelikokoelman avaa projektipäällikkö Sanna Sunikan kertomus kehittämisyksikköhankkeen vaiheista ja hankkeen aikana tehdystä kansainvälisestä yhteistyöstä. Seuraavat kolme lukua käsittelevät kehittämistyötä pääkaupunkiseudun kunnissa, ja niiden kirjoittamisesta vastaavat asiakastyön kehittämistä eteenpäin vieneet kuntien työntekijät. Sosiaaliohjaajat Miia Pikkarainen ja Paula Tuominen sekä sosiaalityöntekijä Päivi Männistö

kirjoittavat kokemuksiaan Helsingin asunnottomien sosiaalipalveluissa järjestetyistä ryhmätoiminnoista. Espoon Olarinluoman vastaanottokodin tilannearvioinnin kehittämistä kertoo puolestaan projektityöntekijä Kaijus Varjonen. Vantaan kaupungin kirjoittajaryhmän muodostavat emäntä Paula Virtanen, johtaja Päivi Råman sekä ohjaajat Heidi Helin ja Soile Forsman. He valottavat artikkelissaan yhteisöllisyyden ja vertaistuen hyödyntämistä Koisorannan päivystävän hoitokodin ja tukiasumisen asukkaiden arjessa.

Artikkelikokoelman tutkimuksellisesta annista vastaa hankkeen ohjausryhmässäkin toiminut tutkija, dosentti Riitta Granfelt artikkelillaan ”Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan”. Toisen tutkimusnäkökulman tarjoaa hankkeessa harjoittelijana ollut Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija Anna-Maija Josefsson kirjoituksellaan ”Nuoret toisten nurkissa”.

Kirjan päättää Sanna Sunikan teksti asunnottomien palvelujen kehittämisyksikön jatkosuunnitelmista.

KIRJALLISUUTTA

- Granfelt, Riitta & Hynynen, Raija (2005) Johtopäätöksiä. Teoksessa Hynynen, Raija (toim.) Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Helsinki: Ympäristöministeriön julkaisuja 745.
- Kaakinen, Juha & Nieminen, Jarmo & Pitkänen, Sari (2006) Oikeus asuntoon, oikeus ihmisarvoiseen elämään. Valtakunnallisen (2001–2005) ja pääkaupunkiseudun (2002–2005) asunnottomuuden vähentämisen toimenpideohjelman arviointi. Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 8/2006.
- Tiitinen, Virpi & Ikonen, Marja-Leena (2007) Asunnottomat 2006. Valtion asuntorahaston selvityksiä 6/2007.
- Valtion asuntorahasto (2007) Kuntatietolomake 1.6.2007.

Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikön (2005–2007) vaiheet

SANNA SUNIKKA

Vaikeuksien kautta kehittämisyksiköksi

Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeen päätavoitteena oli käynnistää ja vakiinnuttaa verkostomainen kehittämisyksikkö vastaamaan asunnottomien palvelujen kehittämisestä sekä asunnottomuuteen liittyvästä tutkimuksesta ja koulutuksesta pääkaupunkiseudulla. Kaupungit valitsivat verkostoon mukaan Espoosta mielenterveys- ja päihdepalvelut, Helsingistä asunnottomien sosiaalipalvelut ja Vantaalta päihdehuollon kuntouttavat asumispalvelut. Kauniaisten kaupunki päätti osallistua toimintaan yhteyshenkilön kautta, koska Kauniaisissa ei ole varsinaista asunnottomien palveluista vastaavaa yksikköä.

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikköhankkeen taustalla ovat pääkaupunkiseudun kuntien ja valtion tavoitteet ja toimenpiteet asunnottomuuden vähentämiseksi pääkaupunkiseudulla. Kunnat ja valtio sopivat yhdessä vuonna 2002 asunnottomuuden vähentämisohjelmasta vuosille 2002–2005. Tavoitteiksi asetettiin 4 000 uuden asunnon järjestäminen yksin asuville ja perheellisille asunnottomille sekä asumisen edellyttämien tukipalvelujen turvaaminen.

Kehittämisyksikön alkutaival oli vaikea. Kehittämisyksiköiden kriteerejä vasta valmisteltiin ja kehittämisyksikköajatus tuntui kovin abstraktilta ja hankalasti käsitettävältä. Hankkeen alkua leimasi myös sekavuus muun muassa siitä, onko kyseessä ylipäätään kehittämisyksikköhankke vai jokin muu. Samoin tulevat rahoitusmallit ovat olleet koko hankkeen ajan arvailujen varassa. Ajan myötä kehittämisyksikköajatus on kuitenkin konkretisoitunut, ja sitä on lähdetty rakentamaan laajassa yhteistyössä, todellisten tarpeiden pohjalta. Hankkeen kannalta erityisen merkittävää on ollut, että sen takana on seisonut monia vaikutusvaltaisia henkilöitä, jotka ovat omalta osaltaan olleet viemässä hanketta eteenpäin.

Kehittämisyksiköiden päätehtävänä on asiakastyön kehittäminen. Hankkeen aikana käynnistettiin Espoossa ja Vantaalla omat kehittämisryhmät ja Helsingissä neljä kehittämisryhmää. Ryhmät ovat määritelleet asiakastyön kehittämistarpeiden pohjalta tavoitteet sekä keinot ja toimenpiteet, joilla tavoitteisiin pyritään. Hankkeen aikana järjestettävä koulutus on nivoutunut tiiviiksi osaksi kehittämisryhmien työtä, ja osa koulutuksesta on järjestetty seudullisena. Asiakastyön kehittäminen ei olisi ollut mahdollista ilman ruohonjuuritason työntekijöiden sitoutumista. Kehittämisryhmien työstä ja sen tuloksista artikkelikokoelmaan ovat kirjoittaneet kehittämis-työtä tehneet käytännön työntekijät, koska he ovat oman kehittämistyönsä

parhaita asiantuntijoita. Kirjoittajien lisäksi asiakastyön kehittämisessä on ollut mukana myös suuri joukko muita työntekijöitä.

Hankkeeseen palkatun tutkijasosiaalityöntekijän pääasiallinen tehtävä oli selvittää asunnottomien nykyiset palvelut ja muuttuvat palvelutarpeet. Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat avustivat materiaalin keräämisessä. Yliopistojen ja pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulujen kanssa yhteistyötä on tehty myös molemminpuolisten luentojen ja puheen- vuorojen sekä opinnäytetöiden ja seminaariyhteistyön merkeissä. Järjestöjen kanssa erityisen hyödylliseksi näyttää muodostuvan koulutusyhteistyö, jota on toteutettu mm. Suomen Mielenterveysseuran kanssa järjestettynä yhteisenä ryhmänohjaajakoulutuksena.

Hankkeen alku 17.10.2005 ajoittuu Yhdistyneiden kansakuntien julistamaan kansainväliseen köyhyiden ja syrjäytymisen vastaiseen päivään. Tämä oli alun perin sattumaa, mutta päivästä on myöhemmin muodostunut hankkeen kannalta merkittävä, koska tuolloin vietetään myös asunnottomien yötä. Hanke järjestää jo toista kertaa oman asunnottomuusseminaarin köyhyiden ja syrjäytymisen vastaisena päivänä.

Aloitusseminaari järjestettiin toukokuussa 2006, jolloin julkaistiin hankkeen verkkosivut. Sivuille koottiin myös joitakin aikaisemmin julkaisemattomia tekstejä, kuten asunnottomuuteen liittyviä opinnäytetöitä, jotka eivät muuten tavoittaisi kaikkia kiinnostuneita lukijoitaan. Seminaariteemoina olivat hankkeen sekä pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujärjestelmien esittelyt.

Lokakuussa 2006 hanke järjesti yhteistyössä ympäristöministeriön ja Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa asunnottomuusseminaarin, joka kokosi noin 220 kuulijaa. Seminaarin yhteydessä julkaistiin Palveluja pääkaupunkiseudun asunnottomille -verkkosivusto, jonka tarkoituksena on auttaa sekä työntekijöitä että asunnottomia tai asunnottomuusuhan alla eläviä etsimään sopivia palveluja. Verkko-oppaaseen on koottu tietoa mm. päiväkeskuksista, ruokapaikoista ja majoitusvaihtoehdoista. Verkkosivujen arviointi toteutettiin kesällä 2007, ja palaute oli pääasiassa positiivista. Sivusto on muun muassa lisännyt tietoa asunnottomien palveluista ja helpottanut eri palvelujen etsimistä.

Toukokuussa 2007 hanke järjesti Tukholmaan kutsuseminaariristeilyn, jonka teemoina olivat pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen hyvät käytännöt ja asunnottomuus Euroopassa. Osallistujilla oli myös mahdollisuus tutustua Tukholman asunnottomien palveluihin. Laivaseminaariin

osallistui 93 pääkaupunkiseudun kuntien, valtionhallinnon ja järjestöjen edustajaa, ja se osoittautui erinomaiseksi tavaksi verkostoitua.

Hankkeen ”päättöseminaari” järjestetään köyhyiden ja syrjäytymisen vastaisena päivänä 17.10.2007. Tuolloin tavoitteena on esitellä hankkeen tuloksia ja tulevia toimenpiteitä asunnottomuuden vähentämiseksi. Hankkeen aikana järjestetyistä tapahtumista on julkaistu useita lehtiartikkeleita (muun muassa Viesti 5/2006, Uutislehti 100 18.10.2006, Turun Sanomat 18.10.2006 ja Helsingin Uutiset 20.10.2006, Aukki 2/2007, Uusi 3/2007).

Projektihenkilöstönä hankkeessa on työskennellyt projektipäällikkö, tutkijasosiaaliryöntekijä ja loppuvaiheessa myös projektisuunnittelija ja harjoittelija. Projektihenkilöstön lisäksi kehittämissyksikkötoiminta on koonnut laajan joukon eri toimijoita saman päämäärän äärelle. Erityisesti loppuvaiheessa hanke on kiinnittynyt suhteellisen hyvin muihin käynnissä oleviin suunnitelmiin asunnottomuuden vähentämiseksi, kuten Hietaniemenkadun palvelukeskuksen suunnittelutyöhön ja pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman valmisteluun. Tämän artikkelikokoelman lopussa kerrotaan tarkemmin kehittämissyksikkötoiminnan jatkosuunnitelmista.

Uusia palvelumalleja etsimässä muualta Euroopasta

Asunnottomuuden keskittyessä metropolialueille on Suomessakin haettava malleja asunnottomien palvelujen järjestämiseksi muualta Euroopasta. Hankkeen aikana tehtiin opintomatkoja Tallinnaan, Rotterdamiin ja Tukholmaan. Kansainvälisen yhteistyön lisäksi matkat tukivat suuresti verkostoitumista. Matkoilla vaihdettiin runsaasti pääkaupunkiseudun asunnottomuuteen liittyvää tietoa sekä ideoitiin uutta. Tässä artikkelissa esitellään hankkeen ja Suomen asunnottomien palvelujärjestelmän kehittämisen kannalta kiinnostavimmat kokemukset.

Tallinnan ensimmäinen kodittomien yö

Tallinnassa järjestettiin syyskuussa 2006 ensimmäistä kertaa kodittomien yö, jossa asunnottomat, viranomaiset, kolmannen sektorin edustajat ja satunnaiset ohikulkijat kokoontuivat tärkeän asian äärelle Tallinnan keskustaan. Kodittomien yön järjestämisestä vastasivat Tallinnan sosiaaliryöntekijä ja Akateeminen sosiaaliturvayhdistys. Ohjelmassa oli muun muassa tee-, soppa- ja voileipätarjoilua, musiikkiesityksiä ja puheita. Asunnottomo-

mille palveluja tarjoavat yksiköt, kuten yömajat ja muut asumisyksiköt, esittelivät kiinnostuneille toimintaansa ja jakoivat esitteitä.

Tallinnan kodittomien yön tunnelmia

Tapahtumaan osallistui noin 1 000 henkilöä ja soppaa jaettiin 500 henkilölle. Tavoitteena oli tavoittaa asunnottomien lisäksi tiedotusvälineiden edustajia, ja pyrkiä sitä kautta vaikuttamaan tallinnalaisten arvoihin ja asenteisiin. Paikalle oli saapunut ainakin puolenkymmentä television tai lehdistön edustajaa. Jatkossa tavoitteena on järjestää tapahtumia myös Tallinnan keskustan ulkopuolella ja muissa Viron kaupungeissa. Palaute tapahtumasta oli positiivista ja kannusti jatkamaan ponnisteluja.

Virossa on nyt herätty siihen, että asunnottomuuden vähentämiseen ja asunnottomien palvelujen kehittämiseen täytyy panostaa. Asenteiden muutokseen on vaikuttanut keskiluokan halu lisätä katurauhaa ja vähentää rikoksia kadulla kohdentamalla resursseja asunnottomuuden vähentämiseen. Työntekijöiden puheissa näyttäisikin tapahtuneen muutamassa vuodessa muutos: vielä pari vuotta sitten puhuttiin hyvin lohduttomasta tilanteesta, varojen vähydestä ja talvisin jatkuvasti vaivaavasta majoituspaikkojen puutteesta. Nyt monet työntekijät kertoivat uusista tai remontoituista

yksiköistä asunnottomille ja toiveista hakea esimerkkejä ja kokemuksia muun muassa Suomesta. Tehtävää on paljon, mutta nyt kaupunki on valmis panostamaan myös asunnottomien asumisyksiköihin.

Tallinnan kodittomien yö järjestettiin noin kuukautta ennen Suomen asunnottomien yötä. Tallinnasta Suomen asunnottomien yön tapahtumiin 17.10.2006 tuli vastavierailulle 11 sosiaalityöntekijää, joista pari osallistui myös hankkeen järjestämään asunnottomuusseminaariin. Vieraat kävivät tutustumassa juuri remontoituun Helsingin vieraskoti ry:n Pursimiehenkadun asumisyksikköön ja Espoon kaupungin Olarinluoman vastaanottokotiin. Pursimiehenkadun käynnillä vieraat totesivat, ettei näin hyvätasoinen asuminen ole Virossa realistista. Toisaalta se ei ole monelle suomalaisellekaan asunnottomalle realistinen vaihtoehto. Pursimiehenkadun yksikkö lienee yksi Suomen parhaiten varustelluista asumisyksiköistä ja vielä aivan Helsingin keskustassa. Halusimme kuitenkin näyttää virolaisille fyysisten tilojen kehityssuunnan, jota erilaisilla laatusuosituksilla tavoitellaan.

Osallistuminen Tallinnan ensimmäiseen kodittomien yöhön vahvisti yhteistyösuhteita Tallinnan toimijoiden kanssa. Viron liittyttyä Euroopan unioniin matkustaminen maiden välillä on helpottunut, ja edullisen matkustamisen myötä myös erilaiset ilmiöt vaihtavat helposti maata. Suomessa on muun muassa pyrittävä varautumaan Virosta tulevan työvoiman määrääkaiseen asunnon tarpeeseen, ja Virossa on jo jouduttu tottumaan suomalaisten buprenorfiini- ja bentsodiatsepiiniralliin. Suomalaisten on myös pyrittävä tukemaan virolaisten pyrkimyksiä kohentaa asunnottomien tilannetta: hankkeen aikana tehty yhteistyö on tarjonnut virolaisille uusia ideoita asumisen järjestämiseksi ja koulutusyhteistyö on saatu käyntiin. On myös Suomen etu, että virolaiset asunnottomat saavat kohtuutasoiset palvelut omasta maastaan.

Asunnottomien terveyspalvelut ja etsivä työ Tukholmassa

Toukokuussa 2007 järjestettiin seminaariristeily Tukholmaan. Risteily suunnattiin erityisesti käytännön työtä tekeville, ja aiheina olivat pääkaupunkiseudun hyvät käytännöt asunnottomien palveluissa. Risteilyn aikana kuultiin myös puheenvuoroja asunnottomuudesta muualla Euroopassa ja käytiin tutustumassa asunnottomien palveluja tarjoaviin yksiköihin Tukholmassa.

Seminaariristeilylle osallistui 93 asunnottomuuskyseksistä kiinnostunutta työntekijää pääkaupunkiseudun kunnista, järjestöistä ja val-

tionhallinnosta. Seminaari tarjosi käytännön työssä mukana oleville mahdollisuuden esitellä omaa työtään ja vaihtaa kokemuksia naapurikunnissa työskentelevien kollegoiden kanssa. Järjestöedustajien kutsuminen mukaan tarjosi luontevan väylän järjestöjen roolin vahvistamiseen kehittämisyksikötoiminnassa sekä kuntatoimijoiden ja järjestöjen yhteistyörakenteiden lisäämiseen.

Seminaariristeilyn yleisöä

Tukholmassa tutustumiskohteiksi oli valittu majoitusyksikkö, asunnottomien sosiaalipalvelutoimisto, päiväkeskus, etsivän työn yksikkö, terveysneuvontapiste ja palvelukeskus. Yksi tutustumiskohteista toimi sekä majoitusyksikkönä että päiväkeskuksena ja neuvontapisteenä. Pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämisen kannalta erityisen kiinnostavaksi osoittautui Tukholman malli etsivän työn ja asunnottomien terveyspalvelujen organisoimiseksi.

Asunnottomien terveysneuvontapiste ”Hållpunkt för hemlösa” palvelee kaikkia asunnottomia koko Tukholman alueella. Piste tarjoaa perusterveydenhuollon, psykiatrian ja päihdepsykiatrian sekä hammashoidon palvelut. Terveysneuvonnassa voi asioida ilman henkilöllisyystodistusta tai päihtyneenä; ainoa edellytys on, että henkilö on koditon. Terveysneuvon-

nan tavoitteena on vähentää päihteiden käyttöä ja sairastuvuutta. Viime vuonna pisteessä oli 6 083 asiakaskäyntiä.

Terveysneuvontapisteiden palvelut ovat hammashoitoa lukuun ottamatta asunnottomille maksuttomia. Akuuttihammashoito annetaan maksutta, mutta sen jälkeen tulisi saada maksusitoumus sosiaalitoimesta. Kahden lääkärin, hammaslääkärin, kolmen sairaanhoitajan ja kahden psykiatrisen sairaanhoitajan lisäksi pisteessä työskentelee jalkojenhoitaja, jonka työ on erittäin tärkeää asiakkaiden jalkojen huonon kunnon vuoksi. Naisasiakkaita, joita on 10–15 prosenttia kävijöistä, palvelee naislääkäri. Heillä on myös oma sisäänkäynti ja gynekologi.

Terveysneuvonnan asiakkailla on hankaluuksia asioida normaalipalveluissa huonon hygieniansa vuoksi, mutta kunnon kohentuessa heitä ohjataan ja opastetaan muiden terveyspalvelujen piiriin. Terveysneuvontapisteeseen ei anneta porttikieltoja, vaikka tappouhkauksia onkin tullut. Pisteessä työskentelee vartijoita ja asiakkaat ovat kokeneet heidän läsnäolonsa hyväksi keskinäisten riitojen vuoksi.

Terveysneuvontapisteessä oli aiemmin neljän hengen liikkuvan työn yksikkö, mutta nyt yksikkö oli supistunut yhteen henkilöön. Liikkuvaa työtä tehdään tiiviissä yhteistyössä etsivän työn yksikön kanssa, joka sijaitsee terveysneuvontapisteen vieressä. Etsivän työn katutiimissä työskentelee kahdeksan työntekijää ja prostituoiduille, nuorille ja tutkintavangeille on oma tiiminsä. Lisäksi Tukholman rautatieasemalla ja yömajoissa työskentelevät omat etsivän työn tiimit. Työntekijät liikkuvat pareittain maanantaista lauantaihin puoleen yöhön saakka. Etsivän työn asiakkaina on pääasiallisesti kodittomia, huumeidenkäyttäjiä ja mielenterveysongelmaisia. Asiakkaille voidaan antaa esimerkiksi paluulippu kotipaikkakunnalle tai etsiä majapaikka. Työntekijät toimivat myös linkkinä muihin palveluihin. Etsivä työ tavoittaa noin 20 henkilöä joka päivä.

Terveyspalvelut ja etsivä työ vaikuttivat varsin toimivilta palveluilta Tukholmassa. Suomessa vastaavia yksiköitä ei ole, vaan esimerkiksi etsivää työtä tehdään muun työn ohessa. Tulkinnasta ja ohjeistuksesta riippuen asunnottomat asioivat posti-, oleskelu- tai edellisen asuinosoitteen mukaan määräytyvillä terveysasemilla. Helsinkiin hiljattain avattu erityishoidon poliklinikka on askel parempaan suuntaan, koska siellä voi asioida ilman osoitetta.

Muutoinkin Tukholmassa oli Suomeen verrattuna runsaammin resursseja asunnottomien palveluihin. Paikallisessa asunnottomien sosiaalipalvelutoimistossa 160 mielenterveysasiakkaan parissa työskenteli kuusi

sosiaalityöntekijää, kun taas Helsingissä asunnottomien sosiaalipalveluissa 300 mielenterveysasiakasta palvelee kolme sosiaalityöntekijää, ja korotuspaineita asiakasmäärän kasvattamiseksi on jatkuvasti.

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeen vuosien 2007–2008 tavoitteena on moniammatillisen arviointityömallin ja asunnottomien terveyspalvelujen kehittäminen. Tutustuminen Tukholman vastaaviin palveluihin tarjosi varmasti kaikille vierailuun osallistuneille uusia ideoita ja paluumatkalla suunniteltiin laajempaa yhteistyötä tukholmalaisten kanssa. Kun Suomessa lähdetään suunnittelemaan asunnottomien terveyspalvelujen organisoimista, naapurimaan kokemukset ovat ensiarvoisen arvokkaita. Asunnottomien palvelujen keskittyminen Södermalmin kaupunginosaan näytti tarjoavan monenlaisia synergiahyötyjä, ja kokemuksia voidaan hyödyntää uusien moniammatillisten asunnottomien palvelukeskusten suunnittelussa.

Huumeidenkäyttäjien matalan kynnyksen palvelut Rotterdamissa

Rotterdamiin opintomatkalla huhtikuussa 2007 tutustuttiin huumeiden käyttäjien parissa tehtävään työhön, kuntouttavaan vankilaan ja harjoiteltiin maahanmuuttajien asuttamassa lähiössä yhdyskuntatyön menetelmää (Exposure-menetelmä). Rotterdamin huumeidenkäyttäjien matalan kynnyksen palvelut olivat hankkeen kannalta kiinnostavia, koska Suomessa aktiivihuumeidenkäyttäjien palvelujen järjestäminen on koettu haasteelliseksi: kuntoutukseen sitoutuneille palveluja on suhteellisen hyvin saatavilla, mutta hoitoon sitoutumattomille etsitään uusia ratkaisuja.

Ensimmäinen vierailukohde oli Delta Bouman, sen kaksi päiväkeskusta ja kuntoutuskeskus. Delta Bouman on valtion, kunnan ja oikeusministeriön rahoittama säätiö. Säätiöllä on useita eri toimipisteitä, jotka keskittyvät hoitoon ja erityisesti nuorten päihdeongelmien ennaltaehkäisyyn. Delta Boumanissa tehdään myös tutkimustyötä.

Delta Boumanin päiväkeskukset ovat avoinna klo 10–18, ja niissä käy päivittäin noin 100–120 henkilöä. Päiväkeskuksissa voi asioida päihtyneenä, syödä, katsoa tv:tä ja pestä pyykkiä. Päiväkeskuksissa kaikkien päihteiden käyttö on kielletty, mutta huumeidenkäyttäjillä on päiväkeskuksessa omat käyttöhuoneet sekä huumeita polttamalla että suonensisäisesti käyttäville. Huoneisiin pääsee vain omien huumeiden kanssa, ja huoneissa vierailevien tulee esittää huumeet tullessaan. Huumeiden välittäminen ja alkoholin

tuominen päiväkeskuksiin tai huumeiden ja alkoholin samanaikainen käyttö päiväkeskusten tiloissa on ehdottoman kiellettyä. Huoneissa on kameravalvonta, ja kovien huumeiden käyttöhuoneeseen annetaan erillinen passi. Poliisi ohjaa katukäyttäjää hakemaan passia. Huoneen lisäksi keskuksset tarjoavat kaiken huumeiden käyttöön tarvittavan välineistön kuten foliot, lusikat ja neulat.

Huumeidenkäyttöhuone Delta Boumanin päiväkeskuksessa

Päiväkeskusten ensisijainen tavoite on saada ihmiset kadulta sisätiloihin. Kun asiakkaiden luottamus on ensin ansaittu, heidän kanssaan voidaan aloittaa laajempi työskentely. Toisen Delta Boumanin päiväkeskuksen henkilökunta koostuu 15 sosiaalialan työntekijästä. Vapaaehtoisia ei ole, ja entiset käyttäjät voivat hakea työhön viiden vuoden raittiuden jälkeen. Kahvilassa sen sijaan työskentelee tukityöllistettyjä. Keskuksessa vierailee joka tiistai lääkäri ja sairaanhoitaja, psykiatri saadaan paikalle tarvittaessa. Päiväkeskuksen johtaja korostaa henkilökunnan sopivuuden ja karisman merkitystä: työ on perustyötä, ja liian korkea koulutus on enemmänkin haitaksi.

Uhkaavat tilanteet pyritään hoitamaan puhumalla, mutta myös ”porttikieltoja” saatetaan joutua antamaan, tosin tuolloinkin asiakkaalle pyritään löytämään jokin muu paikka. Pääasiallisesti väkivaltatapaukset hoidetaan kuitenkin puhumalla eikä porttikieltoja anneta. Sen sijaan tukea tiivistetään ja tapaamiset sovitaan esimerkiksi jokapäiväisiksi.

Molemmissa Delta Bauman -yksiköissä hoidetaan kuukausittain myös naapuruussuhteita. Henkilökunta käy vierailuilla naapureiden luona ja yhteistyötä poliisin kanssa tehdään säännöllisesti.

Delta Boumanin toisessa päiväkeskuksessa tarjotaan alueen huumeidenkäyttäjille päiväkeskuspalveluja ja kuntoutushoitoa. Päiväkeskuksen asiakkaat ovat usein käyttäneet parikymmentä vuotta huumeita, ja tavoitteena ei läheskään aina ole käytön kokonaan lopettaminen. Asiakkaita voidaan motivoida vähentämään käyttöä yhteen kertaan viikossa tai siirtymään pistämisestä polttamiseen. Keskuksesta saa myös rokotteen B-hepatiittia vastaan. Päiväkeskuksessa pyritään keskustelemaan asiakkaiden kanssa yksilöllisesti ja kiinnittämään heitä normaalielämään huumeiden käytöstä huolimatta. Asiakkaita tuetaan muun muassa asumisen ja työn järjestämisessä sekä sosiaalisen verkoston rakentamisessa. Päiväkeskukset pyrkivät myös motivoimaan asiakkaita työtoimintaan, kuten esimerkiksi kadunlakaisutyöhön. Työtoiminnan kautta asiakkaille avautuu mahdollisuus saada hieman laillista rahaa. Asiakkaita motivoidaan myös metadonihoittoon tai time out -hoitoon, jossa 48 tunnin aikana pyritään parantamaan asiakkaiden fyysistä ja psyykkistä kuntoa. Jos asiakas on kiinnostunut hoidosta, niin hänelle järjestetään sitä.

Delta Boumanin kuntoutuskeskus sijaitsee toisen päiväkeskuksen kanssa samassa rakennuksessa. Kuntoutuskeskuksessa asutaan ryhmämuotoisesti, mutta sen jälkeen on mahdollisuus muuttaa soluasuntoon. Hoidossa on siirrytty nestemäisestä metadonista tablettijakeluun, joka on muuttanut hoidon luonnetta. Nykyisin hoidossa olevat jäävät juomaan kahvia ja juttelemaan henkilökunnan kanssa. Suomessa yleistä buprenorfinia annetaan vain erityistapauksissa, koska se on metadonia kalliimpaa. Rotterdammassa liikkuu vielä yksi metadonibussi, mutta näistä ollaan luopumassa. Tavoitteena on kiinteä paikka, jossa asiakkaita motivoidaan muun muassa tapaamaan lääkäreitä ja mietitään asumisasiota.

Päiväkeskuksen asiakkaista lähes kaikki ovat asunnottomia, mutta työntekijät eivät halua lähteä arvailemaan asunnottomien kokonaismäärää Hollannissa tai Rotterdammassa. He arvioivat kuitenkin, että Rotterdammassa olisi noin 1 000 todella huonokuntoista, kadulla asuvaa huumeiden käyttäjää. Huumeet ovat helposti saatavissa ja kulttuuri on avoin, ja tämän vuoksi Rotterdam on myös kansainvälisesti houkutteleva kaupunki käyttäjille. Rotterdamin kaupungilla on tavoitteena, että vuoteen 2010 mennessä kukaan ei asuisi enää kadulla.

Hollannin opintomatkan tavoitteena oli etsiä vastauksia aktiivihuumaiden käyttäjien palvelujen järjestämiseen. Delta Boumanin yksiköissä asiakkaiden arkea pyrittiin helpottamaan huumeiden käytöstä huolimatta. Suomessa saatetaan helposti ajatella, että ensin kuntoudutaan ja sitten vasta hoidetaan muita asioita. Matkalle osallistuneet jäivät pohtimaan muun muassa työtoiminnan mahdollisuuksia suomalaisissa yksiköissä.

Hoogvlietin vankila

Lähes kaksi vuotta toiminut Hoogvlietin vankila on kuin huumeongelmaisten suuri kuntoutusohjelma. Vankilan johtaja korostaa, että vankilaan joutumista ei tule tulkita rangaistukseksi, vaan kuntoutukseksi. Kyseiseen vankilaan kuitenkin joudutaan tai päästään tuomioistuimen kautta. Kahden vuoden tuomion voi saada lyhyen ajan sisällä tapahtuneista viidestä pienestä rikkeestä, joita ovat muun muassa pyörävarkaus, liputta matkustaminen, julkinen juopottelu tai näpistys. Vakavampiin rikoksiin syyllistyneet eivät pääse Hoogvlietin vankilan kuntoutusohjelmaan. Pieniin rikkeisiin syyllistyneiden lainvastaiset teot kootaan listalle, joka lähetetään sosiaalitoimikomiteoille, ehdonalaivalvojille ja poliisille ennaltaehkäisevää työtä varten. Viidennellä kiinnijääntikerralla tuomioistuin päättää rangaistuksesta. Mikäli rangaistuksen suorittamispaikaksi esitetään Hoogvlietin vankilaa, niin henkilön hakemus lähetetään vankilaan. Vankila valitsee vangit ohjelmaan.

Tuomion voi sovittaa kahdella tavalla: suorittamalla rangaistusta vankilassa täydet kaksi vuotta tai osallistumalla vankilan kuntoutusohjelmaan ja siirtymällä avokuntoutukseen. Vankilaohjelma sisältää muun muassa vuorokausirytmien harjoittelua, ryhmätöitä, rahankäytön opettelua sekä huumeiden käyttöön liittyvien asioiden pohtimista. Vankilassa toteutetaan peruskurssin lisäksi erilaisia ohjelmia kuten elämäntapa- ja retkahduskursseja sekä sosiaalisten taitojen, kodinhoidon ja talousasioista huolehtimisen ohjelmia. Osa vangeista tekee työtä vankilan sisällä ja osa on normaalissa työssä vankilan ulkopuolella. Johtajan mukaan 80 prosentilla on psyykkisiä ongelmia, ja ohjelma on puolelta vangeista mielenterveysongelmien vuoksi liian vaativa. Heille tarjotaan ryhmätukea ja -keskustelua, ja toivotaan, että kahden vuoden kuluttua kunta järjestäisi heille jotakin kuntouttavaa toimintaa. Osa vangeista voi päästä kesken tuomion myös psykiatriseen sairaalahoitoon.

Vankilan ohjelman noudattaminen on johtajan mukaan vankilassa helppoa, koska asuminen, ruokailu ja herätys on järjestetty. Askel siviiliin

siirtymisessä on suuri. Osa voi palata normaaliyhteiskuntaan, mutta 80 prosenttia tarvitsee valvontaa. Vankilasta vapautuville pyritään löytämään jokin avotukipiste, mutta kaikille sitä ei löydy ja he joutuvat odottamaan avotukipaikkaa vankilassa.

Vankilassa oli vierailuajankohtana 178 vankia ja saman verran henkilökuntaa. Vankilan henkilökuntaan kuuluu valvontahenkilökunnan lisäksi muun muassa kahdeksan lääkäriä, neljä sosiaalityöntekijää, kaksi liikunnanohjaajaa ja 14 työpaikkojen järjestelijää. Vangeista 75 prosenttia on asunnottomia ja 80 prosenttia huumeiden käyttäjiä. 60 prosenttia vangeista on metadonihoidossa. Virallisesti vankila on päihteen, ja kovia huumeita liikkuukin johtajan mukaan vähän. Käyttö on enemmän kannabiksen polttelua. Kaikki vangit ovat 29–55-vuotiaita miehiä. Naisille on oma vankilansa. Hollannissa on kaiken kaikkiaan viisi vastaavanlaista vankilaa. Vankiloiden perustamisen taustalla on politiikka: neljä vuotta sitten kadut haluttiin saada turvallisemmiksi, poliiseja lisättiin ja kodittomat haluttiin saada pois katukuvasta. Tällä tavoin kodittomat saadaan ainakin kahdeksi vuodeksi pois kaduilta.

Kansainvälisen yhteistyön merkitys asunnottomien palvelujen kehittämisessä

Kansainvälisellä yhteistyöllä ja tehdyillä opintomatkoilla on ollut suuri merkitys asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkötoiminnassa. Kansainvälisiä kokemuksia on voitu hyödyntää muun muassa kehittämyksikön jatkosuunnittelussa sekä Hietaniemenkadun palvelukeskuksen suunnittelussa.

Asunnottomuuden keskittyessä voimakkaasti pääkaupunkiseudulle myös suurimmat haasteet palvelujen järjestämiseksi ovat samalla alueella. Heikoimmassa asemassa olevien asunnottomien tilanteen parantamiseksi tarvitaan innovatiivisia ja uusia ratkaisumalleja, joita löytyy ennen kaikkea muista suurkaupungeista. Suurkaupunki-ilmiöiden kehittämyksikkötoiminnassa tulisi jatkossakin olla mukana kansainvälistä yhteistyötä. Osaan suurkaupunki-ilmiöistä on saatettu löytää toimivia ratkaisuja, jotka voivat olla lähes sellaisenaan otettavissa käyttöön jo ennen ongelmien saapumista kotimaahamme.

Pääkaupunkiseudun asunnottomien palveluista vastaavilta toivotaan lähivuosina ideoita pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen problematiikkaan. Pitkäaikaisasunnottomuus ei poistu asuntoja rakentamalla, vaan

tarvitaan eritasoisia ja -sisältöisiä palveluja. Hyvien käytäntöjen, toimivien palvelumallien ja kokemusten vaihtamisen lisäksi tutkimuksella on oma roolinsa kansainvälisessä yhteistyössä. Sisällöllisen tiedon lisäksi voidaan muissa maissa kokeilla tutkimusmetodeilla saada jatkossa kattavampaa ja totuudenmukaisempaa laadullista ja määrällistä tietoa asunnottomista, joiden tavoitettavuus on todettu useissa tutkimuksissa haasteelliseksi. Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikötoiminnassa kansainvälinen yhteistyö on jatkossa tärkeä osa toimintaa laaja-alaisen asunnottomien palvelujen kehittämisen, tutkimuksen ja koulutuksen näkökulmasta.

Tilannearviointi yhteisenä kehittämistyönä

KAIJUS VARJONEN

Kohti tavoitteellisempaa asiakastyötä

Tässä artikkelissa kerron Espoossa Olarinluoman vastaanottokodissa toteutetusta asunnottomien tilannearvioinnin kehittämishankkeesta. Pysin kuvaamaan kehittämisprosessia ja sitä, millä tavoin tavoitteellista asiakastyötä on lähdetty kehittämään päihdeongelmaisten ensisuojaissa. Tilannearviolla tarkoitan tässä yhteydessä sitä, että vastaanottokotiin tulevan asiakkaan tilanne kartoitetaan, ja hänelle tehdään kartoituksen perusteella asumissuunnitelma. Olen tehnyt kehittämishankkeen aikana Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian ylempiin sosionomiopintoihin toimintatutkimuksen, jota hyödynnän artikkelissani.

Aluksi esittelen Olarinluoman vastaanottokodin ja pohdin ensisuoja-työn haasteita. Tämän jälkeen keskityn tilannearviointiin, kerron siihen kohdistuneesta kehittämishankkeesta ja hankkeeseen liittyneestä toimintatutkimuksesta. Seuraavaksi kuvaan kehittämisprosessin toteutumista Olarinluoman vastaanottokodissa ja sitä, kuinka asiakkaat ja työntekijät ovat siihen suhtautuneet. Lopuksi arvioin Olarinluoman vastaanottokodissa tehtyä tilannearviointin kehittämishanketta ja kerron kehittämistyön jatkamiseen kohdistuvista suunnitelmista.

Olarinluoman vastaanottokoti

Olarinluoman vastaanottokoti on vuodesta 1991 asti toiminut 25-paikkainen ensisuoja yli 18-vuotiaille asunnottomille päihdeongelmaisille, joiden mahdollisuudet muunlaiseen asumiseen tai hoitoon ovat vähäiset. Osa talosta on tarkoitettu päihtyneille, osa selvänä oleville asiakkaille. Vastaanottokotiin voi majoittua lyhytaikaisesti ja siellä huolehditaan perustarpeista. Asukkaille on tarjolla myös ruokapalveluja. Vastaanottokodin henkilökuntaan kuuluvat johtaja, sairaanhoitaja, kahdeksan ohjaajaa ja kaksi laitosapulaista. Asiakkaat voivat hakeutua Olarinluoman vastaanottokotiin ympäri vuorokauden, myös päihtyneinä. Lähetettä tai paikkavarausta ei tarvita.

Olarinluoman vastaanottokoti

Olarinluoman asumisyksikkö

Vastaanottokodin tontilla on toiminut vuoden 2002 marraskuusta lähtien myös asumisyksikkö, jossa on 18 yksiötä ja 3 kaksiota. Asukkaat asuvat asunnoissa kaupungin vuokralaisina. Asumisyksikössä työskentelee kaksi kokonaisvaltaisesta asumisen tuesta vastaavaa ohjaajaa. He avustavat asukkaita paitsi asumiseen liittyvissä asioissa, kuten vuokranmaksussa ja asunnon kunnossapidossa, myös mitä erilaisimmissa arkielämän kysymyksissä ja huolehtivat tarvittaessa hoitoon ohjauksesta esimerkiksi päihteisiin, mielenterveyteen tai yleiseen terveyteen liittyvissä asioissa. Vastaanottokodin henkilökunta on käytettävissä lisäresurssina.

Kerran kuukaudessa asumisyksikössä pidetään asukaskokous. Lisäksi Olarin seurakunta käy kerran kuukaudessa pitämässä turinatuokioita ja järjestää asukkaille retkiä. Myös AA-ryhmä kokoontuu säännöllisesti asumisyksikön tiloissa.

Asumisyksikkö on osoittautunut toimivaksi asumispalveluksi. Asuminen ”suvaitsevassa” talossa on onnistunut monilta, joilla ei olisi ollut muuten mahdollisuutta saada vuokra-asuntoa. Asumisyksikkö on tuonut Olarinluoman vastaanottokotiin konkreettisen portaan, jota kautta asukkaille tarjoutuu realistinen mahdollisuus siirtyä tavalliseen vuokra-asuntoon.

Olarinluoman asumisyksikössä asutaan yksioissa ja kaksioissa

Ensisuojatyön haasteita

Olarinluoman vastaanottokoti on päihderiippuvaisten ensisuoja. Tarkoituksena on, että asuminen on lyhytaikaista ja vastaanottokodista siirrytään asiakkaalle sopivaan asumismuotoon tai päihdehoitoon. Osa asiakkaista saadaankin ohjattua nopeasti eteenpäin ja heidän asumisensa Olarinluomassa on lyhyttä kriisiasumista. Iso osa asiakkaista kuitenkin asuu pitkään vastaanottokodissa, jotkut jopa vuosia. Esimerkiksi vuonna 2005 asiakkaista 20 prosenttia asui yli puoli vuotta vastaanottokodissa. Elokuun 7. päivänä 2007 sisällä olleista 19 asiakkaasta 11 oli ollut talossa vähintään vuoden ja näistä viisi asiakasta yli viisi vuotta. Tämä kertoo kohderyhmän haasteellisuudesta. Useilla asiakkailla on mielenterveys- ja päihdeongelman lisäksi monia muitakin ongelmia, esimerkiksi vuokravelkaa ja rikostausta. Se, että heidän ”mahdollisuutensa muunlaiseen asumiseen ovat rajalliset”, tarkoittaa käytännössä sitä, ettei heille ole tarjolla sellaisia paikkoja, joissa he kykenisivät asumaan tai muita vaihtoehtoja on jo kokeiltu useaan kertaan.

Pitkän laitospäivänsä asumisen vaarana on, että se saattaa passivoida asiakkaita ja siten hankaloittaa mahdollista itsenäisemmän asumisen

onnistumista. Asiakkailla on vaarana jäädä samaan ”ryyppyporukkaan” muiden kanssa, ja kynnys muunlaiseen asumiseen kasvaa. Olarinluoman asumisyksikkö on tuonut oivan vaihtoehdon vastaanottokodin asukkaille ja on toimiva lisäresurssi vastaanottokodin asumispalveluun.

Mitä on tilannearviointi?

Tilannearviointi on terminä avattu Helsingin kaupungin arviointiohjelman, Arvo-hankkeen mukaan seuraavasti: ”Tilannearvioinnilla tarkoitetaan yhdessä asiakkaan kanssa tehtyä, hänen elämäntilanteensa ja olosuhteittensa kokonaisuusjäsennystä, jossa erityisesti kiinnitetään huomiota asiakkaan ongelmiin, vahvuuksiin ja toimintaympäristöihin”. Asiakastyössä tilannearvion tekeminen on edellytys sille, että työntekijä voi yhdessä asiakkaan kanssa selvittää niitä tekijöitä, jotka ylläpitävät asiakkaan ongelmia. Samalla selvitetään niitä tekijöitä, jotka voisivat tukea asiakkaan tilanteen muuttumista positiiviseen suuntaan. ”Tilannearvio on asiakastyössä tavoitteenasettelun, interventioiden suunnittelun ja suunnitelman tekemisen perusta. Toistetun tilannearvion avulla saadaan tietoja asiakkaan tilanteesta tapahtuneista muutoksista, ja sitä voidaan hyödyntää vaikuttavuuden arvioinnissa”. (www.socca.fi/arvo/kasitteisto.)

Asiakkaan tilanteen arviointi yhdessä työntekijän kanssa lisää ymmärrystä siitä, mitä tehdään ja miksi ja minkälaiset olisivat omat muuttumisen mahdollisuudet. Tilannearviointien tekemisessä työntekijät ja asiakkaat toimivat kumppanuusperiaatteella. Tilannearviointi sinällään saattaa myös edistää hyvän ja luottamuksellisen asiakassuhteen syntymistä.

Prosessina tilannearviointi viittaa työntekijän ja asiakkaan välillä tapahtuvaan prosessiin, jossa kerätään ja analysoidaan tietoja sekä muodostetaan niistä moniulotteinen ongelman kuvaus. Tilannearviointi on kokonaiskuvaksi koostettu, tietoon perustuva käsitys asiakkaan tilanteesta.

Sosiaalityössä on käytössä monia erilaisia toimintamenetelmiä ja käytäntöteorioita, joita työntekijä voi soveltaa. Työntekijä joutuu harkitsemaan ja valitsemaan tilanteeseen sopivimmat toimintamenetelmät ja käytäntöteoriat. Toimenpiteet purevat paremmin kun ne kohdistuvat kattavasti ongelman kannalta kriittisiin pisteisiin. Tilannearvioinnin moniulotteisuus tarkoittaa sitä, että asiakkaan tilannetta arvioitaessa otetaan huomioon tilanteen monet eri puolet, eikä niitä tarkastella erillään toisistaan.

Systemaattisesti kerätty tilannearviotiedot lisäävät muun muassa asiakkaiden ongelmista ja ongelmien vakavuudesta kertovien seuranta-

tietojen luotettavuutta, ja mahdollistavat aikaisempaa luotettavampien tarvearviointien tekemisen. Tilannearviointeja voidaan hyödyntää myös ammatillisen osaamisen kehittämisessä, vaikuttavuuden arvioinnin yhtenä elementtinä ja tapauskohtaisen arvioinnin välineenä.

Tilannearviointi työmenetelmäksi Olarinluomaan – miksi?

Jotta asiakkaat eivät ”laitostu”, tarvitaan heidän kanssaan työskenneltäessä aktiivista työotetta. Tämän kehittämishankkeen tarkoituksena oli tehostaa Olarinluoman asiakastyötä niin, että asiakkaiden tilanteisiin kiinnitetään systemaattisemmin huomiota. Tarkoituksena oli kehittää asunnottoman tilannearvioinnin työmenetelmä, jolla asiakkaan tilanne saadaan kartoitettua ja hänelle voidaan tehdä asumissuunnitelma. Tilanteen kartoituksen avulla asiakkaiden tarpeet saadaan paremmin esille ja suunnitelmalla autetaan asiakkaita tavoitteellisuuteen. Näin heitä saadaan myös ohjattua paremmin sopiviin palveluihin.

Projektityöllä kohti tavoitteita

Espoon mielenterveys- ja päihdepalveluiden tuettu asuminen sai Asunnottomien asiakasohjauksen ja palveluohjaustoiminnan kehittäminen -hankkeelle Etelä-Suomen lääninhallituksen valtionavustusta vuosille 2006–2007. Hankkeen toisen projektityöntekijän työpanos on kohdistunut suurelta osin asunnottomien tilannearvioinnin työmenetelmän kehittämiseen Olarinluoman vastaanottokodissa. Kehittämishanke toteutettiin yhteistyössä Olarinluoman vastaanottokodin henkilökunnan kanssa.

Kehittämistyön tausta-ajatuksena oli arvostava ja kunnioittava asenne vastaanottokodin henkilökuntaa ja asiakkaita kohtaan. Koska tavoitteena oli lähteä tekemään kehittämistyötä yhdessä molemminpuolinen kunnioitus oli tärkeää.

”Valvojasta” ohjaajaksi

Tavoitteena oli kehittää työmenetelmä ohjaajien työvälineeksi. Halusimme muuttaa ohjaajien työtä ”valvojan” työstä enemmän ohjaajan työksi. Sinänsä sana valvoja ei kuvaa ohjaajien työtä. Ohjaajia ei ole palkattu valvojiksi ja tuskin kukaan ohjaaja mieltää itseään valvojaksi. Ohjaajien työnkuvaan kuuluu paljon asiakastyötä ja asiakkaiden tukemista ruohonjuuritasolla.

Ehkä on oikeampaa sanoa, että teimme asiakastyöstä aiempaa suunnitelmallisempaa. Ohjaajilla ei ole aiemmin ollut käytössä yhteisiä työvälineitä suunnitelmalliseen asiakastyöhön, vaan suunnitelmien tekemisestä on vastannut laitoksen johtaja. Näin ollen myös tieto on ollut enemmän yhden ihmisen tietoa, eivätkä ohjaajat ole välttämättä tienneet asiakkaiden suunnitelmista. Yhteisen tiedon lisäämisellä on pyritty siihen, että kaikki tekisivät työtä yhdessä määriteltyn, asiakasta tukevaan suuntaan.

Toimintatutkimus kehittämistyön välineenä

Kehittämishankkeeseen liitettiin Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian ylempiin sosionomiopintoihin sisältyvä toimintatutkimus. Toimintatutkimukselle on ominaista toiminnan syklimäisyys, jossa suunnittelu, toteutus, havainnointi, reflektointi ja uuden suunnittelu seuraavat toisiaan. Näin ollen se soveltuu erinomaisesti jäsentämään kehittämistyötä ja tekee kehittamisestä systemaattista. Toimintatutkimusprosessin kuvaus on esitetty seuraavassa kaaviossa:

KARTOITUSVAIHE huhtikuu 2006 – elokuu 2006

Suunnittelu

- Sopimus kehittämishankkeesta vastaanottokodin johtajan kanssa joulukuussa 2005
 - Aloituspäätös huhtikuussa 2006
 - Tutustumiset Herttoniemen asuntolaan ja Koisorannan päiväystävään hoitokotiin
 - Kehittämiskokous ohjaajien ja johtajan kanssa elokuussa 2006 Olarinluoman vastaanottokodissa
 - → Päätös aloittaa tilannearviointien tekeminen ja työmenetelmän kehittäminen
 - → Ensimmäisen lomakeversion laatiminen
-

HARJOITTELU- JA KEHITTÄMISVAIHE elokuu 2006 – tammikuu 2007

Toiminta ja sen havainnointi

- Tilannearviointien tekeminen lomakkeen avulla
- Keskustelut työntekijöiden kanssa lomakkeen toimivuudesta
- Asiakkaiden kokemukset tilannearvioinneista
- → Lomakkeen kehittäminen kokemusten ja havainnoinnin perusteella

Kehittämispäivä lokakuussa 2006

Reflektointi

- Neljä tilannearviointia kehittämispäivään mennessä
- Kokemusten ja havainnoinnin yhteinen läpikäyminen

Uuden toiminnan suunnittelu

- Perustettiin kehittämisryhmä työmenetelmän jatkekehittämiseksi
- Määriteltiin tilannearvioinnin käsite
- Suunniteltiin tilannearviointien toteutusta jatkossa

Toiminta ja sen havainnointi

- Kehittämisryhmä marraskuussa 2006 → Asetettiin tavoite: kaikki ohjaajat ja sairaanhoitajat tehneet ainakin yhden tilannearvioinnin joulukuun mennessä
 - Kehittämisryhmä marraskuun lopulla 2006 → Päätös tehdä ohjeet ja prosessikuvaus
 - Seurantaryhmä marraskuun lopulla 2006 → Olarinluoman sairaanhoitaja asunnottomien SAS-ryhmään asiakasohjauksen tehostamiseksi
 - Jatkettiin työvälineen kehittämistä ja tilannearviointien tekoa
-

TYÖMENETELMÄN KÄYTTÖÖNOTTO tammikuu 2007

Työkokous tammikuussa 2007

Reflektointi

- Lomake todettiin toimivaksi
- Otettiin käyttöön ohje tilannearviointien tekemiseen
- Käytiin läpi vastaanottokodin asiakasprosessi
- Tavoite toteutui, joulukuun mennessä 13 tilannearviointia
- 18.1.2007 mennessä 15 tilannearviointia tehty

Uuden toiminnan suunnittelu

- Uusille asiakkaille tilannearviointi tehty kuukauden sisällä taloon tulosta
- Kaikki ohjaajat ja sairaanhoitaja tekevät vuorotellen tilannearviointeja
- Ohjaajat tekevät aakkosjärjestyksessä
- Varahenkilöjärjestelmä
- Akuutit tilannearviointit tehdään päivävuorossa, muuten aakkosjärjestyksessä
- Kuukausittain arviointikeskustelu asiakkaan kanssa = tavoitteellinen asiakastyö
- Seurataan kuukausittain tehtyjä tilannearviointeja ja asiakastietojärjestelmään kirjattuja suunnitelmia

Väliarviointikysely helmikuussa 2007

Kysely henkilökunnalle kehittämishankkeen kokemuksista

Aluksi suunnittelutyötä

Kehittämistyön suunnitteluvaiheessa tutustuimme muun muassa pääkaupunkiseudun muihin ensisuijiin, Herttoniemen asuntolaan ja Koisorannan päivystävään hoitokotiin. Etenkin Koisorannan hoitokodin kanssa tehdystä yhteistyöstä oli meille paljon käytännön hyötyä. Saimme sieltä paljon hyviä vinkkejä kehittämistyöhön.

Vastaanottokodin kehittämistyö alkoi projektityöntekijän perehtymisellä Olarinluoman toimintaan sekä keskusteluilla, joita kävimme yhdessä ohjaajien, sairaanhoitajan ja johtajan kanssa. Aloitusta haittasi se, että Olarinluomassa tehdään vuorotyötä, mistä johtuen kaikkia ohjaajia ei ollut mahdollista saada samanaikaisesti paikalle. Keskusteluissa kuitenkin selvisi, että kaksi ohjaajaa oli jo tehnyt yhden version tilannearviointilomakkeesta, ja ensimmäinen palaveri pidettiin yhdessä heidän kanssaan.

Vertasimme ohjaajien tekemää lomaketta Koisonrannan vastaavaan, ja näitä kumpaakin yhdistelemällä ja edelleen työstämällä saimme aikaan ensimmäisen lomakkeemme. Tärkeää oli se, että saimme ensimmäisen kehittämistyöryhmän koottua. Ohjaajat olivat jo aikaisemmin tehneet työtä saman asian eteen, joten heistä oli mielekästä lähteä jatkamaan työskentelyä.

Palaverissa keskustelimme myös kehittämistyöhön sitoutumisesta. Ohjaajien mukaan aikaisemmin useissa vastaanottokodin kehittämisasioissa oli käynyt niin, että asioita oli päätetty kehittämispäivien yhteydessä, mutta ne olivat päässeet unohtumaan arjessa. Asetimme tavoitteeksi, että saamme konkreettisesti toteutettua sovittuja asioita ja päätimme kiinnittää sitoutumiseen erityistä huomiota.

Virallisesti perustimme kehittämisyhmän lokakuussa 2006 henkilökunnan kehittämispäivän yhteydessä. Kokoonnuimme noin kolmen viikon välein, keskustelimme aktiivisesti ja työstimme lomaketta eteenpäin sekä teimme ohjeet tilannearvioinnin tekemiseen. Tilannearviointeja ja asumissuunnitelmia alettiin tehdä ohjeiden mukaan yhden mallin mukaisesti. Kehittämisyhmän koimme tärkeäksi foorumiksi, jotta kehittämistyö eteni. Kehittämistyön konkretisointia vahvistaaksemme ostimme kärryt asiakaskansioita varten.

Kärryt asiakaskansioille sekä yhden asiakkaan ”kirjanpito”

Asiakastyö käyntiin

Seuraavaksi oli aika aloittaa asiakastyö. Testasimme työvälinettä asiakkaiden kanssa ja kehitimme sitä edelleen saamiemme kokemusten perusteella. Yhteistyö ohjaajien kanssa toimi niin, että sovimme erikseen kunkin ohjaajan kanssa ajan, jolloin teemme asiakkaan kanssa tilannearvioinnin, ja ohjaaja ilmoitti sen asiakkaalle. Kävimme ohjaajan kanssa lomakkeen lyhyesti läpi ennen aloitusta. Asiakkaille kerroimme aina aluksi, että kehittelemme työvälinettä, ja että kaikkiin kysymyksiin ei ole pakko vastata, mikäli ne tuntuvat liian henkilökohtaisilta. Toteutimme tilannearviointin ohjaajien kanssa yleensä niin, että toinen kirjasi ja toinen kyseli. Lopuksi kysyin sekä asiakkaalta että työntekijältä, miltä tällainen tuntui ja kirjasin kommentit ylös. Seuraavassa ohjaajien ja asiakkaiden kommentteja:

Asiakas: Ihan ok. Lomakkeen avulla tulee puheeksi asioita, joita ei muuten tulisi.

Ohjaaja: Samaa mieltä.

Asiakas: Ihan ok juttu. Asiallinen kysely.

Työntekijä: Eli kun käydään tällainen tilannearviointi läpi, työntekijä myös tutustuu asiakkaaseen eri tavalla kuin muuten.

Asiakas: Ihan hyvä, mää ymmärrän kyllä näitä juttuja.

Ohjaaja: Näki että asiakas nautti kyselystä ja siitä kun sai kertoa. Oppii tuntemaan asiakasta.

Asiakas: Ihan asiallisia juttuja.

Ohjaaja: Tosi hyvä idea, ois pitänyt saada tällanen tänne jo paljo aikasemmin. Paneudutaan asiakkaan asioihin ja viedään kaikki niitä samaan suuntaan.

Eri aihealueet kattava tilannearviointi avasi usein hyvän keskustelun ohjaajan ja asiakkaan välille. Osalta asiakkaista ei välttämättä ole kysely esimerkiksi työhistoriasta tai jostakin muusta elämänalueesta pitkään aikaan, ja asiakkaat kertoilivat avoimesti asioistaan. Osa silminnähdessä nautti kyselystä ja innostui kertomaan enemmänkin niin että asiat rön-syilivät eri suuntiin. Myös asiakkaan asioihin paneutuminen ja asioiden vieminen samaan suuntaan ovat mielestäni olennaisia kommentteja. Ehkä asiakkaat kokivat, että heitä arvostetaan enemmän, kun heidän asioidhinsa paneudutaan ”kunnolla” ja asioita kirjataan ylös. Positiivista oli myös se,

että tilannearvioinneista tuli asiakkaiden keskuudessa haluttuja ja asiakkaat odottivat ”haastatteluun” pääsyä.

Aluksi emme tehneet tilannearviointeja kaikkein haastavimmille asiakkaille, mutta kun työväline on tullut tutummaksi, yhä useammalle se on tehty. Joitakin tapauksia jopa pidettiin etukäteen niin haastavana, että heidän saamista tilannearviointiin otaksuttiin mahdottomaksi tehtäväksi. Kun nämä haastattelut onnistuivatkin yli odotusten, alkoi työväline osoittautua toimivaksi.

Kohti elävää asumissuunnitelmaa

Kehittämishankkeissa on aina haasteellista saada kehitetyt työvälineet ja työtavat vakiinnutettua. Hankkeessa pyrittiin kiinnittämään erityistä huomiota tähän, ja aikaa vakiinnuttamiselle oli jätetty projektin loppupuolelle. Tilannearvioinnin työmenetelmässä olennainen asia on se, että asiakkaan kanssa laaditusta asumissuunnitelmasta tulee niin sanotusti elävä suunnitelma. Sen sijaan, että suunnitelma tehdään vain koska näin on pakko toimia, on tarkoituksena laatia yhdessä asiakkaan kanssa suunnitelma, jonka mukaan todella pyritään etenemään. Tilannearvioinnin ja asumissuunnitelman avulla asumisesta tulee suunnitelmallisempaa nimenomaan koko työyhteisön tasolla.

Arvioidessamme hanketta huhtikuussa 2007 totesimme, että jäljellä oli vielä paljon tekemistä. Tilannearvioinnit ja asumissuunnitelma tehtiin, mutta mitäs sen jälkeen.

Päätimme aloittaa säännölliset viikkopalaverit, joissa käymme läpi asiakasasioita ja seuraamme myös, miten asiakkaiden asumissuunnitelmat etenevät. Samalla voimme palaverissa jakaa tehtäviä ja pitää työtä hallinnassa. Kehittämisyhmästä meillä oli jo hyviä kokemuksia, ja nyt oli luonteva aika aloittaa viikoittaiset palaverit. Tämä osoittautui hyväksi tavaksi saada suunnitelmat osaksi normaalia asiakastyötä.

Ohjaajan roolin muuttuminen

Yhteistyö vastaanottokodin henkilökunnan kanssa sujui. Vastaanottokoti oli toiminut pitkään samalla tavalla, joten kehittämistyö ja uuden työtavan opettelu ovat varmasti olleet haasteellisia. Kuitenkin ohjaajat ovat koko ajan vakuuttaneet, että kehittämistyö on ollut tarpeellista ja jopa virkistävää. Pelkästään jo yhteen kokoontuminen on ollut ohjaajien mielestä hyödyllistä.

Vuorotyössä saattaa mennä pitkiä aikoja, ettei henkilökunta näe toisiaan ja tämä aiheuttaa helposti kuppikuntien muodostumista.

Ohjaajien kriittisyys kehittämishanketta kohtaan liittyi oikeastaan ainoastaan jatkopaikkojen puutteeseen, mikä esti suunnitelman mukaisen etenemisen. Kuitenkin asunnottomien asumispalvelut paranevat Espoossa vähitellen, ja uusia paikkoja perustetaan. Suunnitelman tekeminen ja asiakkaiden asioiden yhteinen käsittely lisää myös ohjaajien tietoisuutta olemassa olevista palveluista. Lisäksi asiakkaan tilanteen kartoittamisesta on muutakin hyötyä kuin vain eteenpäin ohjaamisen tehostaminen: asiakkaiden tarpeet ja tavoitteet saadaan paremmin koottua yhteisesti jaetuksi tiedoksi, ja näin asiakkaat muuttuvat ”elävämmiksi” ja mahdollisuudet yhteiseen työskentelyyn paranevat. Kehittämistyö ja tilannearviointien tekeminen antoivat ohjaajille mahdollisuuden osoittaa ammattitaitoaan. Kaikki tekivät hyviä tilannearviointeja, ja osa työntekijöistä suorastaan loisti. Jokaiselle esimerkiksi yhteenvedon kirjoittaminen ei ollut yhtä luontevaa, mutta asiakkaiden kanssa kaikki ohjaajat tekivät hyvää työtä.

Myös asiakkaat hyöttyivät suunnitelmallisuudesta. Asiakkaita saatiin muun muassa ohjattua itsenäiseen asumiseen, muihin asumispalveluihin, päihdehoitoon ja naapuritalon asumisyksikköön. Ohjaajat auttoivat asiakkaita tekemään maksusuunnitelmia vuokratärasteihin ja eri tavoin asumiseen liittyvien esteiden poistamisessa.

Seuraavassa ohjaajien kommentteja työvälineestä:

Tuli tarpeeseen, toimii nyt jo mukavasti, asiakkaat ottaneet vastaan hyvin, erittäin hyvä työväline, miksi ei jo aikaisemmin?!”

Erittäin hyvä palvelee sekä asiakasta että työntekijää. Jatkot hahmottuvat kaavakkeen edetessä selkeämmäksi, samalla ohjaajan työ jäsentyy enemmän ohjaajaksi.

Työntekijät näkivät myös, mitä hyötyä työvälineestä on asiakastyössä:

Lähentää henkilökunnan ja asiakkaan välistä suhdetta. Asiakaslähtöinen menetelmä. Asiakkaan motivoituneisuus lisääntyy → viihtyvyys paranee yms.

Kaksisuuntainen, saadaan motivoitua asiakkaita suunnitelmaan ja saadaan motivoitua työntekijöitä muutokseen.

Asiakasta palveleva, selventävä, asiakkaan tavoitteiden tarkennus ja päivitys mahdollinen. Jäsentää ohjaajan ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta. Selkiyttää jatkopaikkojen mahdollisuuksia.

Todella paljon hyötyä! Asiakas tulee heti ”tutummaksi”. Löytää helpommin yhteisen sävelen ja tuntuu että asiakkaat on tyytyväisiä kun joku pysähtyy kuuntelemaan. Asiat - keskustelut on sujuneet todella hyvin! Asiakkaalle tulee tunne että asioita todella hoidetaan eteenpäin.

Kehittämistyössä ei tulla valmiiksi

Reilun vuoden kokemuksen perusteella voi sanoa, että olemme onnistuneet etenemään kehittämishankkeessa mainiosti. Tilannearvioinnit ja asumissuunnitelmat ovat jo osa vastaanottokodin perustyötä ja viikkopalaveritkin ovat olleet säännöllisiä. Tilannearvioinnin työmenetelmän vakiintuminen edellyttää kuitenkin jatkokehittämistä ja sitä, että asiakastyötä halutaan edelleenkin kehittää. Kokonaisuudessaan kehittämisprosessimme on vielä kesken. Vuosi sitten aloitetut koko henkilökunnan kehittämispäivät tulevat jatkumaan syksyn aikana. Päätimme myös aloittaa työnohjauksen kehittämistyötä tukemaan. Seuraava iso askel, jonka olemme suunnitelleet ottavamme, on tulospalkkauksen aloittaminen vastaanottokodissa.

Myös asiakasohjauksen kehittäminen on jatkohaasteemme. Asiakastapausten vieminen asunnottomien SAS-ryhmään (selvitä-arvioi-sijoita) on yksi tavoite. Toinen tavoite on hyödyntää paremmin Espoon mielenterveys- ja päihdepalveluiden asiantuntemusta asiakastyössä. Vaikka asiakasohjaus ei tule jatkossakaan olemaan mitään liukuhihnatoimintaa, niin tavoitteellisella ja suunnitelmallisella asiakastyöllä asiakasohjauksen mahdollisuudet paranevat. Myös se, että asiakkaiden suunnitelmat ovat ruohonjuuritasolla, on tärkeää. Mikäli asiakkaalle realistinen suunnitelma on se, että hän käy suihkussa ja huolehtii henkilökohtaisesta hygieniasta, kunnioitettakoon sitä!

Kehittämistyötä on tehty yhteistyössä henkilökunnan kanssa maltillisesti, mutta määrätietoisesti. Olemme saavuttaneet tuloksia ja kokemus yhteistyöstä on toistaiseksi rohkaiseva. Tällä linjalla on hyvä jatkaa.

Ryhmätoimintaa arjen ja asumisen tueksi

MIIA PIKKARAINEN, PAULA TUOMINEN JA PÄIVI MÄNNISTÖ

Vuoden 2006 syksystä alkaen Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asunnottomien sosiaalipalveluissa (Asso) on toiminut erilaisissa elämäntilanteissa oleville asiakkaille suunniteltuja ryhmiä, joiden yhteisenä tavoitteena on ollut tarjota asiakkaille tukea arjen hallintaan ja asumiseen. Ryhmät järjestettiin nuorille asunnottomille, itsenäiseen asumiseen vastikään siirtyneille, sosiaaliohjaajien lähityön asiakkaille sekä päihdekuntoutuksesta tai tukikotiasumisesta itsenäiseen asumiseen siirtyville. Näiden asiakkaiden arveltiin hyötyvän ryhmämuotoisesta toiminnasta eniten. Olennaista oli myös se, että juuri näistä asunnottomien sosiaalipalveluiden asiakasryhmitymistä oli helppo tavoittaa riittävä määrä osallistujia: esimerkiksi ulkona asuvista asunnottomista olisi todennäköisesti hyvin vaikea saada kootuksi säännöllisesti kokoontuva ryhmä.

Suomen Mielenterveysseura tuki merkittävästi ryhmätoiminnan aloittamisessa. Mielenterveysseuran Keinot käyttöön arjen areenoilla -projektin puitteissa olemme saaneet tietoa, koulutusta, rahoitusta, ohjaajan työpanoksen kahteen eri ryhmään ja työnohjausta ryhmän ohjaukseen. Lisäksi Mielenterveysseuran kautta saimme ideoita ryhmässä käsiteltävistä teemoista kuten esimerkiksi voimavarakeskeisyydestä. Mielenterveysseuran ohjaajan osallistuminen ryhmänohjaukseen toi meille kokemattomammille ryhmänohjaajille tunteen siitä, että ohjaaminen onnistuu varsin arkisin menetelmin eikä välttämättä edellytä erityisosaamista. Myös SOCCAn Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hanke on edesauttanut ryhmätoiminnan alulle saattamista järjestämällä koulutusta yhteistyössä Mielenterveysseuran kanssa ja rahoittamalla ryhmien toimintaa.

Ryhmätoiminta on työtapaa, jonka avulla on mahdollista toteuttaa sosiaalitoimen perustehtävää. Ryhmässä voi löytää uusia eväitä asumiseen ja arjessa selviytymiseen. Toiminnallisin menetelmin ja keskusteluin voidaan yhdessä opetella ruuanlaittoa, siivousta, taloudenhoitoa, hakemusten täyttöö, asiointia virastoissa ja vuorovaikutustaitoja. Onnistuessaan ryhmätoiminta voimaannuttaa, mikä puolestaan saattaa pitkällä tähtäimellä vähentää lähityön tarvetta. Asiakkaiden keskinäinen vertaistuki on hyvin toimiessaan arvokas resurssi, jota työntekijät eivät pysty tarjoamaan.

Ryhmäläiset vaihtavat kokemuksia keskenään ja näin oppivat muiden kokemuksista. Keskinäinen jakaminen vähentää yksinäisyyden ja poikkeavuuden kokemusta, ja samanlaisessa tilanteessa elävälle voi olla helpompaa kertoa henkilökohtaisista asioista kuin työntekijälle. Yhdessä tekeminen tarjoaa onnistumisen kokemuksia, mikä vahvistaa itsetuntoa.

Toiminnallisten menetelmien opiskelua ryhmänohjaajakoulutuksessa

Konkreettisen tekemisen kautta mahdollistuu uusien taitojen oppiminen, jotka voi siirtää omaan arkeen.

Asunnottomien parissa työskenneltäessä ryhmätoiminta ei ole ollut kovinkaan yleinen työmuoto. Mitään estettä tällaiselle toiminnalle emme kuitenkaan havainneet. Asunnottomat asiakkaat osallistuivat ryhmiin aivan yhtä aktiivisesti kuin ne, joille asunto oli jo järjestynyt. Toki ryhmätoimintaa erityisryhmille järjestettäessä on otettava huomioon mahdolliset toiminnalliset rajoitteet ja puutteet sosiaalisissa taidoissa, mutta tuskin asunnottomien ryhmät poikkeavat tältä osin muista sosiaalitoimen järjestämistä ryhmistä. Kokemuksemme mukaan on ollut tärkeää, että asunnottomien sosiaalipalveluiden järjestämät ryhmät ovat olleet suljettuja. Avoimessa ryhmässä tuskin olisi onnistuttu luomaan luottamuksellista ilmapiiriä.

Pakka-ryhmä – voimavaroja mielenterveysasiakkaiden arkeen

Miia Pikkarainen ja Paula Tuominen

Pakka-ryhmä järjestettiin Suomen Mielenterveysseuran Keinot käyttöön arjen areenoilla -projektin rahoituksella ja ohjauksessa. Yksi ryhmäläisistä keksi ryhmälle nimen, ja me muut hyväksyimme sen. Ryhmän ideana oli

löytää voimavaroja ja vertaistukea arkeen. Asiakkaat toivoivat ryhmästä lievennystä yksinäisyyteen ja mahdollisuutta vain ”käydä jossain”, vaihtaa ajatuksia ja saada uusia näkökulmia, tutustua uusiin ihmisiin ja jutella toisten kanssa. Ryhmän odotettiin tarjoavan uusia kokemuksia, mukavaa yhdessäoloa ja yhdessä tekemistä.

Ryhmää ohjasivat ohjaaja Anne Väyrynen Suomen Mielenterveysseurasta ja Helsingin asunnottomien sosiaalipalveluista sosiaaliohjaajat Paula Tuominen ja Miia Pikkarainen. Käytäntö opetti meille ryhmän ohjaamistaitoja, ja koimme sen hyväksi tavaksi oppia. Ryhmä kokoontui kymmenen kertaa, lisäksi järjestimme yhden jälkitapaamisen.

Tulevat ryhmäläiset haastateltiin ennen ryhmän alkua. Ryhmän asiakkaiksi valikoitui yhdeksän sosiaaliohjaajien lähityön asiakasta, naisia ja miehiä, iältään 35–74-vuotiaita. Sosiaalisten verkostojen ja mielekkään tekemisen vähäisyys olivat asiakkaita yhdistäviä tekijöitä. Suurimmalla osalla oli mielenterveysongelmia ja lisäksi monella oli ajankohtainen tai aiempaan elämänhistoriaan ajoittuva päihdeongelma. Suurin osa ryhmäläisistä asui asunnottomien sosiaalipalvelujen kautta järjestyneessä asunnossa, yksi tukisulussa ja yksi kaupungin vuokra-asunnossa.

Ryhmäläiset tutustuivat toisiinsa kokoontumisaikassamme Kallion seurakunnan kohtaamispaikka Myötämässä, josta olimme saaneet huooneen käyttöömmme. Vaikka ensimmäinen kokoontumiskerta jännitti, ja ryhmäläiset olivat arkoja puhumaan, kaikki yhdeksän olivat mukana, kun lähdimme toisella tapaamiskerralla Tuusulassa sijaitsevaan kurssikeskus Onnelaan. Siellä nukuimme yön yli. Yksi ryhmän naisista oli ottanut rohkaisua pullosta, mutta ei häirinnyt ryhmän toimintaa ja hän selvisi päihtymyksestä nopeasti.

Onnelassa ryhmäläiset vapautuivat. Asiaa auttoivat ryhmäytymisleikit, hyvä ruoka ja itsensä hemmottelu. Jokaisella oli mahdollisuus käydä kampaajalla ja hierojalla sekä tehdä itselleen jalkahoito. Eräs osallistuja vetristyi hieronnasta niin paljon, ettei tarvinnut enää rollaattoria Onnelassa liikkueensa. Ryhmäläisten ulkonäkö kohentui kampaajan palveluksista, ja jalkojen hoito oli joillekin aivan uusi myönteinen kokemus.

Toisena päivänä kokosimme henkilökohtaisen aarrekartan, johon jokainen leikkeli lehdistä mieleisiään kuvia. Aarrekartan tarkoituksena oli saada kuvien avulla kootuksi niitä asioita, joiden toivoi tulevaisuudessa toteutuvan. Yksi ryhmäläisistä laittoi kotiin päästyään oman aarrekarttansa seinälle ja lisäili siihen toivomiaan asioita. Hän toivoi muun muassa, että pääsisi eroon päihteistä käyttävistä tuttavistaan. Moni ryhmäläisistä laittoi

aarrekarttaansa kuvan tulevasta ystävästään, ja monen miehen aarrekartassa komeili auto.

Seuraavalla tapaamiskerralla paikalle saapui puolet ryhmäläisistä. Tuolloin tutustuimme Liikuntamylyn ja lähiöliikunnan toimintaan lähiöliikuttajan opastuksella. Kokeilimme sauvakävelyä, ja halukkaille tehtiin kuntotesti. Yksi osallistujista oli hyvin kiinnostunut osallistumaan lähiöliikuntaan, ja yli 70-vuotias ryhmäläinen matkusti ensimmäistä kertaa elämässään metrolla.

Kolme seuraavaa ryhmätapaamista Myötämäessä olivat teemakeskusteluita aiheina itsestä huolehtimiseen liittyvät asiat kuten voimavarat ja tarpeet, tunteet ja itsetuntemus. Eräs ryhmäläinen koki ahaa-elämyksen, kun käsitelimme Maslowin tarvehierarkiaa: nyt hän ymmärsi miksi eräs elämänvaihe oli tuntunut ylivoimaiselta. Teemakeskusteluissa oli rauhallinen tunnelma. Keskustelun aikaansaaminen edellytti ohjaajilta voimakasta panosta, ja tukena oli myös tehtäviä, joiden avulla itse kukin saattoi pohtia omaa tilannettaan.

Työväenopistossa laitoimme yhdessä ruokaa työväenopiston opettajan johdolla. Eräs ryhmämme miehistä ilahtui huomattavasti perunamuusin teon olevan yllättävän helppoa, ja ruuanlaitto onnistui kaikilta muiltakin. Ammattikorkeakoulu Stadiassa kävimme katsomassa teatteriesitystä, ja yksi tapaamisista järjestettiin ruokailun merkeissä ravintola Arthurissa. Ryhmä päättyi pikkujouluihin, jotka pidettiin tutussa tapaamispaikassa, Myötämäessä.

Ryhmäläisiä kannustettiin käymään ryhmän aikana omin voimin yhdessä valitsemassaan paikassa. Ryhmäläiset valitsivat käyntipaikaksi kasvitieteellisen puutarhan. He suunnittelivat lähtöä pitkän aikaa, mutta retki ei koskaan toteutunut. Ryhmäläisille avattiin tili Myötämäen kahvilaan koko ryhmäprosessin ajaksi, ja tili oli käytössä vielä kuukauden kokoontumisten päättymisen jälkeen. Ainoastaan yksi ryhmäläinen käytti tilaisuutta hyväkseen, mutta hänkin vain yhden kerran.

Aktiivisia ryhmäläisiä oli viiden hengen ydinjoukko, muut kävivät tapaamisissa vaihdellen. Eräs ryhmän naisista totesi omista poissaoloistaan: ”oma tyhmyys”. Kaiken kaikkiaan ryhmän tunnelma oli hyvä ja rauhallinen. Ryhmäläiset arvostivat hyvää ilmapiiriä ja antoivat myönteistä palautetta yhteisestä toiminnasta. Jatkotapaamiseen, joka järjestettiin noin kuukauden kuluttua ryhmän päättymisestä lukien Onnelassa, osallistui kolme asiakasta yhdeksästä.

Kymppi-ryhmä – valmiuksia itsenäiseen asumiseen

Miia Pikkarainen ja Paula Tuominen

Kymppi-ryhmä sai nimensä yhden ryhmäläisen ehdotuksesta: ryhmäläiset kokivat olevansa kympin arvoisia. Ryhmän ideana oli, että se tukisi osallistujia selviytymään aiempaa itsenäisemmin asumisessaan antaen uusia valmiuksia arjen hallintaan ja vahvistaen jo olemassa olevia. Ryhmään valikoitui 11 mies- ja naisasiakasta, joista osa asui jo ennestään asunnottomien sosiaalipalveluiden välivuokraamassa asunnossa, ja kaikilla muillakin oman asunnon järjestäminen oli realistinen lähitulevaisuuden tavoite. Ryhmäläiset löytyivät asunnottomien sosiaalipalveluiden sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien sekä tukikodin ohjaajien avulla.

Päihdeongelmaisten asumispalveluihin ja hoitoon keskittyneestä Sillanpirtin hoitokodista tuli tärkeä yhteistyökumppani. Sillanpirtistä ryhmään osallistui kaksi pariskuntaa, joista molemmat saivat asunnon ryhmän aikana. Kaksi asiakasta asui asunnottomien sosiaalipalveluiden tukikodissa, mutta uskomme, että he lähitulevaisuudessa muuttavat pien-asuntoihin. Yksi asiakas asui sukulaisten luona, ja myös hän sai pienasunnon ryhmän aikana. Ryhmän ohjaajille useimmat asiakkaat olivat ennestään tuntemattomia.

Ennen ryhmän alkua teimme jokaiselle yksilöhaastattelun saadaksemme selville kunkin omia toiveita ja tavoitteita ryhmän suhteen. Ryhmän toimintarunkoa olivat ohjaajat jo valmisteelleet etukäteen, ja osallistujien toiveet osoittautuivat samansuuntaisiksi. Jokainen haastateltu sitoutui ryhmän toimintaan. Tapaamiskertoja oli kymmenen. Ryhmä kokoontui Oulunkylän asuintalon kerhuhuoneessa. Ilmapiiri oli alusta lähtien vapautunut ja säilyi sellaisena ryhmän loppuun asti.

Ensimmäisellä kerralla tutustuimme toisiimme. Tutustumista edistivät voimavarakortit. Jokainen valikoi itselleen sopivan kortin ja esittäytyi sen avulla. Ryhmäläiset miettivät ryhmän säännöt:

1. Pyrimme tulemaan ajoissa paikalle.
2. Jos on estynyt tulemaan ryhmän tapaamiseen, ilmoittakoon siitä etukäteen ryhmän ohjaajille.
3. Ryhmässä vallitsee tasa-arvoisuuden ilmapiiri. Jokainen ryhmäläinen on tärkeä jäsen, ja jokaisen mielipide on tärkeä.

4. Ryhmän asiat pysykööt ryhmän sisäisinä. Olemme vaitiolovelvollisia ryhmässä keskustelluista asioista.

Seuraavalla kerralla kävimme ensin ravintolassa syömässä ja sen jälkeen tutustuimme kumppanuustalo Hannan toimintaan. Tutustumiskäynnin kumppanuustaloon teimme ilman etukäteissuunnitelmia, koska aikaa jäi ennen Työväenopiston ilmaista ja ryhmäläisille vapaaehtoista ”Punainen viiva” teatteriesitystä. Yksi ryhmäläisistä ei osallistunut, ja kaksi poistui esityksen puoliajan jälkeen. Toinen lähti selittämättä ja toinen selkäkipujen vuoksi. Kokonaisuudessaan osallistumisprosentti oli kuitenkin varsin hyvä.

Ryhmässä tuli esiin tilanteita, joihin ohjaajat eivät välttämättä osaa varautua etukäteen. Yhdellä ryhmäläisistä oli mielenterveysongelmansa vuoksi keskittymisvaikeuksia, ja hän saattoi lähteä ryhmän tapaamisista kesken kaiken puhumatta mitään. Asiasta keskusteltiin, ja hän muutti tapansa. Hänellä oli myös tapana pyytää savukkeita muilta ryhmäläisiltä, kunnes sosiaaliohjaaja järjesti savukerAsian, josta hänelle annettiin savukkeita tarpeen mukaan.

Ryhmässä keskustelimme, mitä omassa kodissa asuminen merkitsee ja mitä onnistunut asuminen vaatii. Jokainen kertoi omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Ryhmäläisille kerrottiin, mitä asioita on tarpeen hoitaa kun muuttaa omaan asuntoon. Kävimme yhdessä läpi sähkösopimuksen solmimisen, muuttoilmoituksen teon ja asumistukiasiat. Suosittu puheenaihe olivat raha-asiat.

Keskustelimme ryhmäläisten omista tarpeista Maslowin tarvehierarkian avulla. Yhtenä teemana olivat voimavarat ja jaksaminen. Mietimme yhdessä, mitkä asiat elämässä vievät voimia ja mitkä antavat uusia voimavaroja. Ryhmäläiset kertoivat voimavarakorttien avulla, mitä vahvuutta haluaisivat itsessään kehittää ja muut antoivat vinkkejä, millä keinoin siinä voisi onnistua. Kävimme läpi ”Muutoksen portaita”, joiden mukaisesti omaan tavoitteeseen edetään pienin askelin.

Ryhmäläisille kerrottiin erilaisista vertaistukipaikoista ja harrastusmahdollisuuksista, ja heillä oli mahdollisuus valita tutustumispaikka heitä varten laaditusta menopaikkalistasta. Vierailimme Malminkartanon Horisontti-talossa, jossa on erilaista pajatyöskentelyä, tietokonekursseja, harrastustoimintaa, kahvila ja kirpputori.

Siuntion kylpylässä ulkoilimme ja nautimme kauniista maisemista. Söimme hyvin, ja retken kohokohdaksi muodostui lettujen ja makkaroiden

paisto laavulla. Miehet saivat nuotiolla näyttää erätaitojaan. Kävimme myös Siuntion kirkossa, jossa paikallinen pappi kertoi alueen historiasta. Hyväkuntoisimmat ryhmäläiset kiipesivät kallioille tutustumaan pronssikautisiin muinaishautoihin.

Yhdellä ryhmäkerralla laitoimme yhdessä ruokaa Oulunkylän asuintalon tiloissa. Yhteistyö sujui, vaikka keittiötilat olivatkin pienet. Ryhmäläisen kommentti oli osuva: ”ruoka maistui paremmalta kuin ravintoloissa, joissa olemme yhdessä käyneet”. Pyysimme asuintalon työntekijän mukaamme ruokailemaan kiitokseksi mahdollisuudesta käyttää tiloja.

Kymppi-ryhmässä vieraili Uudenmaan marttojen työntekijä. Keskuselimme kodin siivouksesta, ruokaostoksista ja siitä, miten rahat saadaan riittämään. Saimme myös kodinhoitoon liittyviä esitteitä. Ryhmäläisillä oli mahdollisuus myös osallistua Marttojen projektirahoilla järjestettävälle ruuanlaittokurssille. He tarttuivat haasteeseen, ja kolme kertaa kestävä kurssi järjestetään elokuussa 2007.

Ryhmäkokoontumisten kohokohta oli laivaretki Porvooseen. Ihailimme maisemia auringon paisteessa ja tutustuimme Porvoossa Runeberg-museoon. Lisäksi kävimme mm. Brunbergin makeiskaupassa. Osa ryhmästä käveli Porvoota ristiin rastiin ja heikompiikuntoiset tutustuivat Porvoon ostosputiikkeihin.

Ryhmäläiset suunnittelivat omatoimisesti kevään viimeisen kokoon-tumiskerran. Päättäjäiset järjestettiin Oulunkylän asukastalon pihalla grillin äärellä. Ryhmäläiset esittivät toivelistan ostoksista ja ohjelmasta ja yksi heistä tuli kauppaan mukaan valikoimaan tuotteita. Kuuntelimme suomalaista tanssimusiikkia cd:ltä ja pidimme tikkakilpailun pienine palkintoineen. Valokuvaaja kävi ikuistamassa tapahtuman.

Kaiken kaikkiaan ryhmäläiset olivat kokoontumiskerroilla mukana 7–10 hengen voimin. Alkutapaamisessa, Siuntiossa, Porvoossa ja grillijuhlassa oli läsnä 10 ryhmäläistä.

Kahden viikon kuluttua ryhmän päätöskerrasta lukien kokoonnuimme jälkitapaamiseen kumppanuustalo Hannaan, jossa näimme ilmaisen teatteriesityksen Kesäyön uni. Paikalle saapui ohjaajien lisäksi vain kolme ryhmäläistä.

Nuorten ryhmä – harrastuksia ja asumisen taitoja

Päivi Männistö

Asunnottomien sosiaalipalveluiden nuorten ryhmä kokoontui kymmenen kertaa kesällä 2007. Ryhmää ohjasivat asunnottomien sosiaalipalveluista sosiaalityöntekijä Päivi Männistö ja sosiaaliohjaaja Pirjo Ravantti sekä Suomen Mielenterveysseurasta Erja Karhinen, joka on ammatiltaan psykiatrinen sairaanhoitaja. Ryhmän rahoitus tuli Suomen Mielenterveysseuralta. Ryhmän tavoitteena oli nuorten asumisvalmiuksien lisääminen ja erilaisten harrastusmahdollisuuksien kartoittaminen.

Asunnottomien sosiaalipalveluiden nuorten ryhmään valittiin osallistujat kolmella kriteerillä: heidän tulee olla alle 28-vuotiaita, heillä tulee olla resursseja kohtalaiseen itsenäiseen asumiseen tuen avulla eikä heillä saa olla liian akuuttia päihdeongelmaa. Alkuhaastatteluun kutsuttiin kahdeksan nuorta, joista seitsemän saapui paikalle ja valittiin ryhmään. Ensimmäiseen tapaamiseen osallistui heistä viisi. Toiseen tapaamiseen tulivat paikalle kaikki seitsemän, mutta ensimmäisestä tapaamisesta poissa olleet eivät pystyneet enää sitoutumaan ryhmän toimintaan. Toinen lähti pois ensimmäisellä tupakkatauolla, toinen tuli mukaan vielä yhdelle ryhmäkerralle, mutta ei tuntunut ryhmäytyvän muun porukan kanssa.

Varsinaisiksi ryhmäläisiksi jäi siis viisi nuorta, joista yksi oli paikalla kaikkina kymmenenä tapaamiskertana, yksi oli poissa yhdestä tapaamisesta käden murtumisen vuoksi ja muut olivat paikalla kuudesta kahdeksaan kertaan. Tähän viiden ryhmään kuului kaksi naista ja kolme miestä, iältään 19–26-vuotiaita.

Ryhmäläisistä yksi oli vastikään saanut kaupungin vuokra-asunnon ja yksi asunnottomien sosiaalipalveluiden välivuokraaman asunnon. Muut ryhmäläiset olivat asunnottomia eli asustelivat sukulaisten ja kavereiden luona.

Nuorten ryhmäläisiä ongella

Vaikka ryhmän pääasiallisena tavoitteena oli asumisen järjestäminen ja sen jatkuvuuden turvaaminen, ei tarkoituksena ollut tuottaa niin sanottuja täydellisiä asukkaita vaan ennemminkin kartoittaa, kuinka sitoutuneita nuoret ovat oman asuntoasiansa hoitamiseen. Tämä on tärkeä tieto asutuksen näkökulmasta.

Kultakin nuorelta tiedusteltiin alkuhaastattelussa, mitä hän haluaisi ryhmässä tehdä. Nuoret toivat esiin muun muassa musiikkiharrastuksen, puutyöt ja kalastamisen. Ryhmän ensimmäisellä yhteisellä tapaamiskerralla pyrittiin laatimaan toimintasuunnitelmaa, mutta nuoret olivat arkoja tuomaan esiin alkuhaastattelussa puhuttuja asioita. Tämän vuoksi toimintasuunnitelman laativat pitkälti ohjaajat, pyrkien nostamaan esiin niitä aiheita, joista nuoret olivat ilmaisseet olevansa kiinnostuneita. Ryhmän päätyttyä tehtyyn arviointikyselyyn vastanneista valtaosa oli sitä mieltä, että heidän mielipiteensä otettiin ryhmän suunnittelussa huomioon erittäin hyvin.

Nuorten ryhmä järjestettiin siinä vaiheessa, kun Kymppi- ja Pakka-ryhmät olivat jo päättymässä. Näin voitiin hyödyntää muista ryhmistä saatuja kokemuksia. Nuorten ryhmään kopioitiin suoraan aikaisemmista ryhmistä Marttojen vierailu, ruoanlaitto Oulunkylän asuintalossa ja käynti kumppanuustalo Horisontissa. Näiden toimintojen lisäksi nuorten ryhmässä kävi puhumassa asumisneuvoja kaupungin vuokra-asuntotoimistosta ja pieniä ostoksia omaan tulevaan kotiin käytiin tekemässä Ikeassa. Harrastusvaihtoehtoja kartoitettiin paitsi kumppanuustalo Horisontissa, myös käymällä elokuvissa sekä kaupungin musiikkikirjastossa, jossa nuorille esiteltiin muun muassa mahdollisuuksia tehdä ja äänittää omaa musiikkia.

Nuorten ryhmä tuntui poikkeavan tietyiltä osin muista asunnottomien sosiaalipalveluissa järjestetyistä ryhmistä. Esimerkiksi ruokatarjoilut jäivät nuorten ryhmässä lähestulkoon koskematta, ainoastaan kahvia kului runsaasti. Ryhmän kokoontumiset olivat iltapäivällä, mikä oli hyvä asia osallistumisprosentin kannalta. Maanantai ei ollut paras mahdollinen viikonpäivä: viikonlopun riennot verottivat osallistujamäärää.

Ryhmän asunnottomista osanottajista kaksi sai asunnottomien sosiaalipalveluiden välivuokraaman asunnon välittömästi ryhmän päättymisen jälkeen. Yksi oli tätä raporttia kirjoitettaessa asuntojonon kärkipaikoilla ja saanee asunnon pikapuoliin. Ryhmän kanssa on sovittu jälkitapaaminen noin kahden kuukauden päähän. Tavoitteena on, että tuolloin jokainen asuisi omassa kodissa. Jatkuvuutta on yritetty saada aikaan paitsi jälkitapaamisella myös siten, että ryhmää ohjannut sosiaaliohjaaja jatkaa nuorten lähityöntekijänä siinä vaiheessa, kun he asuvat omassa asunnoissaan.

Palautetta ryhmän onnistumisesta kerättiin kahdella eri menetelmällä, Suomen Mielenterveysseuran arviointilomakkeella ja ryhmän ohjaajien omatekoisella arviointijanalla. Viimeksi mainitun avulla kysyttiin mielialaa kustakin ryhmäkerrasta skaalalla ”aivan surkea” – ”erinomainen”. Tässä arvioinnissa niin sanotut viihteellisemmät ryhmäkerrat, kuten kalareissu ja elokuvissa käynti, saivat vain niukasti paremmat arvosanat kuin asiasisällöltään vakavampihenkiset ryhmäkerrat. Tämä kertonee nuorten motivoituneisuudesta kartuttaa asumistaitojaan.

Ryhmät osaksi asunnottomien arkea

Miia Pikkarainen ja Paula Tuominen ja Päivi Männistö

Tärkeänä tunnelman luoja ja houkuttimena Pakka- ja Kymppi-ryhmässä oli se, että tarjolla oli kahvia, teetä, suolaista ja makeaa tarjottavaa sekä salaattia ja hedelmiä. Kymppi-ryhmässä ohjaajien ajatuksena oli, että ryhmäläiset olisivat mukana laittamassa tarjottavaa esille. Osa ryhmäläisistä auttoikin käytännön järjestelyissä. Kuulumiset vaihtuivat luontevasti kahvikupin äärellä, ja tästä edettiin ryhmän kulloiseenkin ohjelmaan. Tämä toi ryhmälle turvallista rutiinia.

Tunnelmaa luomassa oli myös taustamusiikkia: Pakka-ryhmän tunnusmusiikkina olivat intiaanilaulut ja Kymppi-ryhmässä alun taustamusiikki vaihteli eri kerroilla. Turvallista rutiinia toi myös se, että jokaisen ryhmäkerran alussa kävimme läpi edellisen tapaamisen tunnelmia. Lopuksi kertasimme missä, milloin ja minkä aiheen ympärille kokoonnumme seuraavaksi. Lisäksi muistutimme ryhmäläisiä kokoontumisista tekstiviestein. Muistimme syntymäpäiväsankareita kortein ja ryhmäläiset lauloivat onnittelulaulun sankarille. Poissaolijoille jaettiin materiaalit postitse tai seuraavalla tapaamiskerralla.

Kokemuksemme ryhmätoiminnasta asunnottomien asiakkaiden kanssa ovat positiivisia. Mielestämme ryhmätoiminta sopii erityisesti asiakkaille, jotka ovat siirtymässä tai jo siirtyneet omiin asuntoihin tai tukisoluihin. Ryhmä on monelle asiakkaalle hyödyllinen väylä löytää uusia taitoja, jotka auttavat asumisessa ja arjessa. Ryhmätoiminta ei kuitenkaan sovellu kaikille, ei esimerkiksi asiakkaille, joilla on akuutti ja vaikea mielenterveys- ja/tai päihdeongelma. Asiakkaan motivaatio ja kiinnostus ryhmätoimintaan on tärkeä.

Kymppi-ryhmässä koimme positiiviseksi sen, että emme tunteneet ennalta suurinta osaa ryhmäläisistä. Tämä vähentää ennakoasenteita

puolin ja toisin, eikä ryhmään muodostu valmiiksi asetettuja rooleja. Jatkossa asunnottomien ryhmätoimintoja suunniteltaessa voisi miettiä uusia yhteistyökumppaneita. Sillanpirtin hoitokoti osoittautui hyväksi yhteistyötahoksi ryhmäläisiä valittaessa, koska henkilökunta innostui aiheesta ja tarjosi aktiivisesti omia asiakkaitaan mukaan. Tähän varmasti vaikutti se, että asumisyksikössä henkilökunta näkee asiakkaidensa tarpeet ja resurssit paremmin kuin työntekijät, jotka tapaavat asiakkaita vain toimistoympäristössä. Kun ryhmäläiset on valinnut henkilö, joka tuntee heidän toiminta- ja sitoutumiskykynsä, tulee ryhmästä luonnollisesti toimivampi.

Ideaalitilanne olisi, että ryhmäläiset jatkaisivat kokoontumisia oma-toimisesti. Pakka-ryhmässä tämä ei toteutunut, mutta osa Kymppi-ryhmäläisistä on kokoontunut oma-aloitteisesti kumppanuustalo Hannassa. Olisi hienoa, jos löytyisi uusia keinoja kannustaa ihmisiä kokoontumaan ryhmän jälkeen ilman työntekijän läsnäoloa. Asunnottomien sosiaalipalveluiden järjestämien ryhmien ei ollut tarkoituskaan olla vertaistukiryhmiä, vaan ohjaajien mukana olo oli välttämätöntä.

Pakka- ja Kymppi-ryhmien palautteiden perusteella näyttää siltä, että asiakkaat kokivat hyvänä yhteiset keskustelut ja yhdessä tekemisen sekä yhteishengen. Kymppi-ryhmässä asiakkaat arvioivat, että heitä on ryhmässä kuunneltu ja heidän mielipiteistään on oltu kiinnostuneita. Rohkeus ilmaista omia mielipiteitä on ryhmäläisten arvion mukaan lisääntynyt ja itseluottamus parantunut.

Työntekijälle ryhmätoiminta voi olla työntekoa motivoiva työskentelytapa. Ryhmä antaa mahdollisuuden kokeilla uusia asioita ja työparin kanssa voi jakaa työasioita. Kaksi työntekijää tekee yhtä enemmän huomioita asiakkaista ja heidän tilanteistaan. Työparityöskentely auttaa myös työssä jaksamisessa. Motivoivaa ja innostavaa ryhmätyön jatkamisen kannalta ovat olleet ryhmäläisten positiiviset palautteet.

Tärkeä työskentelyn edellytys on työntekijän oma innostus ryhmätoimintaan. Työnohjaus tukee ryhmien ohjaamista ja ryhmätoiminnasta kiinnostunut työnohjaaja innostaa myös ohjaajia. Mahdollisuus käyttää samaa työnohjaajaa tuo työhön tärkeän jatkumon.

Uskomme, että asumista tukeva ryhmätoiminta voi pitkällä tähtäimellä vähentää lähtymisen tarvetta, koska asiakkaat voivat ryhmän avulla löytää uusia verkostoja ja arkeensa mielekäästä toimintaa. Ryhmä voi osaltaan mahdollistaa aiempaa itsenäisemmän asumisen onnistumista ja näin vähentää kalliimpien asumismuotojen tarvetta. Ryhmään osallistuminen vahvistaa sosiaalisia taitoja ja saa ehkä huomaamaan, että on sittenkin aika

samanlainen kuin muutkin. Toiminnallisuuden kautta tämä onnistuu monelle helpommin kuin terapeuttisessa keskusteluryhmässä.

Ryhmien ohjauksessa ei tuntunut olevan suurta merkitystä sillä, ohjaako ryhmää sosiaalityöntekijä vai sosiaaliohjaaja. Asunnottomien sosiaalipalveluissa sosiaalityöntekijät ovat perinteisesti tehneet majoitussiasiamiehelle suositukset asuntojen myöntämisestä, näin tehtiin myös nuorten ryhmän osanottajien kohdalla. Toisaalta Kymppi-ryhmän asiakkaista tämän suosituksen tekivät ryhmää ohjanneet sosiaaliohjaajat. Ehkä ohjaajan ammattitautaa tärkeämpi seikka on motivoituneisuus ja innostus ryhmän ohjaamiseen.

Myös asiakkaan ja työntekijän suhde muodostuu erilaiseksi toiminnallisuuden kautta kuin esimerkiksi virastotapaamisissa: asiakkaassa voi havaita monia taitoja ja kykyjä, joita ei toimistossa huomaa. Ryhmässä voi havainnoida aivan eri tavalla kuin yksilötyössä, miten oma asiakas kykenee olemaan tekemisissä ympäristönsä kanssa. Lisäksi työntekijä näkee asiakkaan sitoutumisen asteen asumisasiansa hoitamiseen. On vaikea vielä tässä vaiheessa sanoa, saavutetaanko asunnottomien sosiaalipalveluissa järjestettävällä ryhmätoiminnalla resurssisäästöjä. Mutta ainakin se näyttää olevan tehokasta niiden kohdalla, jotka ovat saaneet mahdollisuuden osallistua ryhmiin. Ryhmätoiminnan voisikin vakiinnuttaa pysyväksi toimintamuodoksi asunnottomien sosiaalipalveluissa, ja aloittaa uusia ryhmiä aina tarpeen mukaan.

Asukkaiden ääni

kohti asukkaiden yhteisöllisyyttä ja vertaistukea

PÄIVI RÄMAN, HEIDI HELIN, PAULA VIRTANEN JA SOILE FORSMAN

Kehittyvät asumispalvelut

Päivi Råman

Vantaan päihdehuollon kuntouttavat asumispalvelut osallistui vuosien 2006–2007 aikana SOCCAn pääkaupunkiseudun asunnottomien palvelujen kehittämishankkeeseen omalla osa-hankkeellaan nimeltään ”Asukkaan ääni”. Osahankkeen tavoitteena oli kehittää yhteisöllisyyttä ja vertaistuen käyttöä asukastyössä. Halusimme luoda toimintakulttuurin, jossa työntekijöiden rooli on aiempaa ohjauksellisempi, ja jossa asukkaat pääsevät vaikuttamaan asumispalveluiden toteutukseen ja kehittämiseen. Kehittämisyhtymäme ovat edesauttaneet työryhmälle suunnatut koulutukset ja mentoroinnit, joiden teemat ovat keskittyneet yhteisöllisyyteen, vertaistukeen ja hoidollisiin ryhmiin. Arvioimme omissa asenteissamme tapahtuneen muutoksen koulutuksen ja mentoroinnin merkittävimmäksi anniksi.

Artikkelimme etenee siten, että ensiksi kerron Vantaan päihdepalvelujen kuntouttavasta asumispalvelusta, nykyisestä toiminnasta sekä uudisrakennuksen valmistumisen myötä toteutuvista uudistetuista palveluista Koisorannan palvelukeskuksessa. Tämän jälkeen Heidi Helin kuvaa mentorointityöryhmässä heränneitä ajatuksia ja kokemuksia ohjauksellisen työotteen ja yhteisöllisyyden kehittämisestä sekä niiden siirtymistä työikäntöihin ja yhteisökokousten toteuttamiseen. Kolmanneksi on vuorossa Paula Virtanen, joka kirjoittaa Koisorannan keittiössä puhaltavista uusista tuulista. Seuraavaksi äänen saavat asukkaat, jotka arvioivat asumispalveluita vertaistuen, yhteisöllisyyden ja asukasvastuullisuuden näkökulmasta Soile Forsmanin kirjoittamassa kappaleessa. Lopuksi kirjoittajaryhmämme arvioi toiminnan kokonaisuutta ja katsoo tulevaisuuteen.

Mentorointiryhmään valittiin työryhmän ydinporukka. Kaikki ryhmän jäsenet olivat vakituisia työntekijöitä, ja kaikilla oli sosiaali- tai terveydenhuollon ammatillinen koulutus. Ryhmäläisillä oli eri pituisia työkokemuksia, ja osa suoritti jatko-opintoja. Koisorannan päivystävä hoitokoti on kolmivuorolaitos, ja työntekijöitä on yhteensä 16. Taloudelliset syyt ja vaikeus saada sijaisia vaikuttivat siihen, että ryhmään valittiin vain osa työntekijöistä. Mentorointikertoja oli seitsemän.

Päihdehuollon kuntouttavat asumispalvelut

Vantaan päihdehuollon Kuntouttavien asumispalvelujen tehtävänä on tukea päihdeongelmaisten asukkaiden kuntoutumista tuottamalla heille asumispalveluja ja siihen liittyviä tukipalveluja. Kuntouttava asumispalvelu on kokonaisuus, jossa toipumisprosessissaan hyvinkin eri vaiheissa olevat asukkaat saavat tuen tarvetta vastaavan asumismuodon. Tavoitteena on, että asukkaan toimintakyky lisääntyy ja arkielämäntaidot vahvistuvat siinä määrin, että hän palaa normaaliin asumiseen tai siirtyy muihin palveluihin. Vantaan päihdepalvelujen kuntouttavat asumispalvelut sisältävät Koisorannan päivystävän hoitokodin, Kuninkaala-yhteisön ja tukiasunnot.

Vantaalla on asunnottomia noin 500. Koisorannan päivystävä hoitokoti kohtaa vuosittain noin 200 asunnotonta, päihdeongelmaista asiakasta. Vuosien myötä asukaskunnan profiilissa on tapahtunut muutoksia: sekakäyttäjien määrä on lisääntynyt, asukaskunta on nuorentunut, uusavuttomuus ja psyykkiset ongelmat asettavat entistä suurempia haasteita.

Koisorannan päivystävä hoitokoti toimii niin sanotun matalan kynnyksen -periaatteella. Hoitokotiin kuuluu kaksi toiminnoiltaan erilaista yhteisöä: asumispäivystys, johon voi hakeutua ilman lähetettä ja päihtyneenäkin sekä päihteettömyyttä edellyttävä hoitokoti, jonne hakeutuvat haastatellaan. Kuninkaala-yhteisö on tarkoitettu asukkaille, joiden asuminen pyritään turvaamaan päihdekäytöstä huolimatta. Tukiasuntotoiminta sisältää tukiasunnot ja tukikodit, joihin asukkaat valitaan haastattelujen pohjalta.

Koisorannan päivystävä hoitokoti muutti uusiin tiloihin kesäkuussa 2007, ja tällöin toimintansa aloitti Koisorannan palvelukeskus, joka sisältää kaksi erilaista yhteisöä: asumispäivystyksen ja starttipalvelut. Asumispäivystys toimii matalan kynnyksen periaatteella eli lähetettä ei tarvita, vaan kuka tahansa voi hakeutua palvelun piiriin. Starttipalveluihin asukkaat tulevat haastattelun kautta. Starttipalvelut sisältävät päiväkeskustoiminnan, arviointi- ja selvittelytoiminnan sekä vahvaa tukea tarvitsevien Koisokodit. Vanha Koisorannan päivystävä hoitokoti peruskorjataan ja tiloihin sijoituvat kuntouttavat asumispalvelut, jotka sisältävät tukiasuntotoimiston, asukastuvan, opetuskeittiön ja tukiasuntoja. Lisäksi uudisrakennukseen tulee työtoimintatilat kuntoutuville asukkaille. Yhteensä asukaspaikkoja tulee olemaan lähes 80 mukaan luettuina eri puolilla Vantaata sijaitsevat tukiasunnot ja tukikodit. Moniammatilliseen työryhmään tulee kymmenen uutta työntekijää, jolloin henkilökunnan kokonaismäärä on 30.

Uusien toimitilojen kehittämisen ajan eli viimeiset neljä vuotta Koisorannan päivystävän hoitokodin ja tukiasuntojen toiminnoissa katseet on suunnattu tulevaan. Kehittämistyössä on lähdetty liikkeelle pienin askelin. Käytännössä tämä on tarkoittanut asukkaiden osallisuuden vahvistumista arjen toiminnoissa, kuten yhteisökokouksien ja asukasryhmien vakiinnuttamista sekä osittaista vastuunottoa siivouksesta ja ruokahuollosta. Tasavertaisuus, asukkaan kuunteleminen ja tämän myötä hänen voimavarojensa löytäminen ovat mahdollistaneet sen, että asukkaat ovat vastuullisesti tulleet mukaan yhteiseen toimintaan. Tänä päivänä voi sanoa, että talossamme vallitsee yhteisen yrittämisen henki, jonka siivittämänä on innostavaa lähteä yhä enenevässä määrin toteuttamaan hankkeemme mukaisia tavoitteita.

Ohjauksellinen työote ja yhteisöllisyys tuetun asumisen arjessa

Heidi Helin

Asiakkaan ja työntekijän tasavertaisuus, asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja hänen selviytymiskykynsä luottaminen ovat päihdehuollossa vielä verrattain uusia työtä ohjaavia lähtökohtia. Vantaan päihdepalveluissa näitä periaatteita on kuitenkin pyritty toteuttamaan jo suhteellisen kauan aikaa. Kun kuusi vuotta sitten aloitin työt Vantaalla, oli ensimmäisiä mieleen painuneita opetuksia teesi ”ryhmiä ei vedetä, vaan ohjataan”. Tämä ehkä kuvastaa sitä asenneilmapiiriä, jossa työtä on tehty. Asenteellinen valmius oppia ja orientoitua uuteen oli siis jo olemassa.

Koulutuksiin ja mentorointeihin lähdettiin odottavin mielin, ilman suurempia ennakkoasenteita. Koko työryhmän oli mahdollista osallistua koulutuksiin, minkä koimme erittäin positiiviseksi lähtökohdaksi ajatellen yhteisöllisen ideologian esilletuomista ja oikeanlaisen hengen luomista.

Tämä tuli esille myös palautteissa, jotka annettiin viimeisen koulutuskerran jälkeen: lähes kaikki osallistujat pitivät erityisen tärkeinä asioina yhdessä olemista, tekemistä, pohtimista, suunnittelua ja hyviä keskusteluja. Näihin ei useinkaan ole mahdollisuuksia laitoksessa, jossa tehdään kolmivuorotyötä.

Mentorointikeskustelut

Mentorointikeskusteluissa pohdittiin paljon työntekijän roolin muutosta aiempaa ohjaavampaan suuntaan. Tähän asti oli toteutettu omatyöntekijämallia, joka oli nyt muuttumassa. Esimerkiksi laitoshuoltajan ja emännän työ muuttui oleellisesti, kun asiakkaiden ohjaaminen tuli osaksi heidän työtään. Oli orientoiduttava ajatukseen ”yhteisö muuttaa yksilön”.

Roolin muutos ei tapahdu itsestään, vaan siihen on todella paneuduttava. Oli sisäistettävä periaate oman osaamisen jakamisesta yhdessä asukkaiden kanssa, mikä tuntui oudolta. Oli oivallettava oma epätäydellisyys ja muutosvastarinta uusien asioiden edessä ja siedettävä asiakkaiden oireilu muutoksen keskellä.

Yhteisöllisyyden ja yhteisöhoidon eri malleista keskusteltiin paljon koko mentorointiprosessin ajan. Yhteisöllisyys käsitteenä herätti ihmisten mielissä varsin erilaisia mielikuvia. Tämä on ymmärrettävää, koska kovin monenlaiset hoito- ja palveluyksiköt ilmoittavat tänä päivänä ideologiakseen tai toimintatavakseen yhteisöllisyyden. Yhteisöllisyys käsitteenä ei siis kerro paljoa, vaan sitä pitää ensin tarkemmin määritellä.

Ajatus yhteisöstä ikään kuin ”mini-yhteiskuntana kasvihuoneolosuhteissa” on mielenkiintoinen. Kaikki samat elementit esiintyvät niin yhteisössä kuin yhteiskunnassakin. Näin ajatellen yhteisössä on mahdollisuus paitsi vahvistaa asumisvalmiuksia myös hankkia laajemminkin taitoja selviytyä itsenäisesti yhteiskunnassa. Yhteisö tarjoaa turvalliset rajat harjoitteluun.

Yksi helpottavista oivalluksista oli se, ettei tarvitse lähteä kehittämään aivan uudenlaista yhteisöllisyyden tai yhteisöhoidon mallia, vaan voimme pyrkiä yhdistämään vanhoja hyviksi koettuja käytäntöjä uusiin. Tällä tavalla on mahdollista kehittää Koison oma yhteisöhoidollinen malli.

Säännöt ja toimintatavat olivat toinen toistuvasti keskusteluja herättänyt aihe. Missä määrin säännöt ja sovitut toimintatavat ovat tarpeen ja missä vaiheessa kääntyvät itseään vastaan? Milloin niin sanotun maalaisjärjen käyttö on hyvästä, ehkä joskus jopa pahasta? Yhteisöllisesti ajatellen sääntöjä olisi hyvä olla mahdollisimman vähän, mutta olemassa olevista säännöistä on pidettävä kiinni. Muut asiat tulisi hoitaa toimintatavoilla, joista on tarvittaessa mahdollista poiketa. Toisaalta joustavuuden riskinä on hyvä-paha työntekijä -asetelman kärjistyminen. Toimintatapalähtöisyyteen siirryttäessä on entistä tärkeämpää, että työntekijöiden keskuudessa vallitsee hyvä me-henki, yhteinen linja ja näkemys sekä yhteisiin toimintatapoihin sitoutuminen.

Opit käyttöön

Mentoroinnissa ja koulutuksessa opittuja malleja lähdettiin siirtämään käytäntöön miettimällä jaideoimalla, mitä voisi kokeilla. Asioita pohdittiin koulutuksissa, mentoroinneissa ja työn ohessa. Tämän jälkeen siirryttiin rohkeasti käytännön kokeiluihin. Opittuja asioita siirrettiin työkäytäntöihin siinä määrin kuin ne Koisoön soveltuivat.

Kokeilut onnistuivat vaihtelevasti, mutta sekä työntekijät että asiakkaat olivat prosessissa mukana. Uusista toimintatavoista ja kokeiluista informoitiin asiakkaita etukäteen, ja välillä uudistukset herättivät heissä hämmästyksiä ja ärtymystä. Ajoittain jouduttiin ottamaan takapakkia, eikä kaikki aina toiminut niin kuin oli ajateltu tai suunniteltu.

Työntekijän roolin muuttumisen myötä muuttui myös asukkaan rooli. Asukkaiden vastuu lisääntyi, mikä herätti sekä positiivisia että negatiivisia tunteita. Vastuun lisääntyessä asioita ja suorituksia ei enää oltukaan vaatimassa työntekijöiltä, vaan pikemminkin toisilta yhteisön jäseniltä. Tässä saatettiin olla hyvin tarkkoja, eikä palautteen antaminen asukastoverille ollut aina helppoa.

Yhteisökokous ja keskiviikkoryhmä

Yhteisökokouksia oli pidetty jo ennen projektia, kerran viikossa torstaisin. Kokoukset sujuivat vaihtelevasti, ja asukkaat kokivat ne usein turhiksi. Asiaan oli yritetty vaikuttaa siirtämällä vastuuvuorojen jako kokouksiin, jotta niissä olisi ikään kuin enemmän ”oikeaa asiaa” ja selkeä syy olla läsnä.

Yksi uusista kokeiluista oli puheenjohtajuuden ja sihteerin tehtävien siirtäminen asukkaille. Puheenjohtajuus osoittautui monelle asukkaalle vaativaksi tehtäväksi. Asukkaat eivät tienneet, kuinka puheenjohtajana olisi pitänyt toimia ja kokoukset lyhenivät entisestään. Ratkaisuyritykseksi puheenjohtajalle suunniteltiin valmis pohja esityslistaksi. Esityslistalle laitettiin etukäteen rutiiniasioita, kuten esimerkiksi kuulumisten kysely. Esityslista käytiin läpi yhdessä työntekijän kanssa ennen kokousta, ja tällöin siihen lisättiin muut kokouksessa käsiteltävät asiat. Näin valmiudet puheenjohtajuuteen lisääntyivät.

Myös työntekijöillä oli vaikeuksia orientoitua uusiin käytäntöihin. Huomattiin, että ellei aamuraportilla erikseen sovittu siitä, kuka perehdyttää puheenjohtajan, jäi se helposti tekemättä. Osoittautui ensiarvoisen tärkeäksi, että työntekijät tietoisesti kantavat ja tukevat muutokseen johtavaa kulttuuria. Muutos ei tapahdu itsestään.

Ryhmätoimintaa on ollut Koisoissa kerran viikossa. Ryhmät ovat olleet pakollisia, joko toiminnallisia tai keskusteluryhmiä. Ryhmien aikana on piirretty, pelattu, rentouduttu, tehty kirjallisia tehtäviä, keskusteltu ja saatu akupunktiota.

Ryhmien ideana on ollut antaa asukkaille kokemus siitä, millaista on osallistua ryhmään. Monissa yksiköissä hoito on nimenomaan ryhmämuotoista, eikä mahdollisuuksia yksilökeskusteluihin ole riittävästi tarjolla. Kynnys ryhmään osallistumiselle on ollut monelle asukkaalle korkea, ja sen vuoksi he ovat saattaneet jäädä vaille minkäänlaista avohoitoa.

Asukkaiden halukkuus osallistua ryhmiin on vaihdellut. Välillä asukkaat ovat pitäneet ryhmiä täysin turhina, jolloin heitä on jopa jouduttu hakemaan huoneistaan. Lisäksi työntekijöiden valmiudet ryhmänohjaamiseen ovat olleet erilaisia. Vaikka taitoja ryhmän ohjaamiseen olisi ollutkin, niin epävarmuus on saattanut muodostua esteeksi toimeen tarttumiselle.

Asunnottomien palvelujen kehittämisyksikkö -hankkeen kaksipäiväisessä ryhmänohjauskoulutuksessa työntekijöiden ohjausvalmiudet ja varmuus omia taitoja kohtaan kasvoi. Ohjaamista lähdettiin kokeilemaan hieman eri pohjalta laatimalla ryhmäläisten kanssa yhteiset säännöt. Myös ryhmän vaikutuksia kirjattiin yhdessä paperille. Varsinkin vaikutusten pohdinta ja niiden kirjaaminen yllätti melkoisesti. Vaikutuksiksi koettiin yhteisöllisyyden, ryhmähengen ja sosiaalisten taitojen vahvistuminen. Omaa raittiutta tukevaksi koettiin myös se, että tuli uutta mielekästä ajateltavaa. Ryhmässä päästiin syvemmälle tasolle, kun vastuuta siirrettiin asukkaille.

Esiliinat eteen – asukkaat keittiössä

Paula Virtanen

Asukkaiden osallistuminen keittiön toimintoihin oli alkanut orastaa Koisorannan päivystävässä hoitokodissa jo ennen ”Asukkaan ääni” -projektin alkua. Asukkaat olivat olleet keittiössä apuna lähinnä satunnaisesti, mutta syksyllä 2005 käynnistyneen projektin myötä heidät otettiin järjestelmällisesti mukaan keittiön toimintoihin.

Asukkaiden osallistuminen keittiön toimintaan ei edellyttänyt merkittäviä taloudellisia hankintoja. Alkuun päästiin ostamalla kymmenkunta t-paitaa sekä saman verran esiliinoja. Lisäksi tarvittiin vain innostusta ja kannustusta uuden toimintatavan käynnistämiseksi. Henkilöstöllä

innostusta oli omasta takaa, kannustusta ja ohjausta tarjosivat projektin koulutuspäivät.

Henkilökunnan ja asukkaiden ajattelutavan muutoksen aikaansaaminen tuotti enemmän päänsärkyä kuin taloudelliset seikat. Emäntien oli sisäistettävä ja opetettava uusi työskentelytapa: enää ei tehtykään kaikkea asukkaille valmiiksi vaan yhdessä heidän kanssaan. Oli siis omaksuttava kokonaan uusi, ohjaava työrooli. Toiminnan perusajatuksena oli ”tehdään yhdessä”. Emännän tehtävänä oli olla tukena, toimia ohjaajana ja kannustajana, mutta ei opettajana. Oman pohdiskeluni ja saamani palautteen perusteella uskon juuri tuon yhdessä tekemisen periaatteen olleen yksi kulmakivi asukkaiden mukaan saamisessa.

Asukkaiden ja emäntien lisäksi myös muun henkilökunnan oli muutettava ajattelutapaansa: oli kyettävä luottamaan asukkaiden vastuuseen, heidän valmistamansa ruoan puhtauteen, turvallisuuteen ja maukkauteen. Aina se ei suinkaan ollut helppoa. Ennakkoluuloja ja asenteellista suhtautumista esiintyi myös työryhmässä. Projektin myötä kuitenkin osoittautui, että asukkaat ovat kykeneviä toimimaan ja ottamaan vastuuta yhteisistä asioista, kunhan heille annetaan siihen mahdollisuus. Vastuun antaminen asukkaille tuntui olevan henkilökunnalle melko vaikeaa. Alkuun päästyämme ennakkoluulot hälvenivät pikku hiljaa, niin henkilökunnan kuin asiakkaidenkin keskuudessa. Tarvittiin siis sananmukaisesti jonkin verran ”muhitusaikaa”.

Uuden asian aloittaminen aiheuttaa aina jännitystä niin asiakkaille kuin henkilökunnallekin. Jännityksen lieventämisessä huumori on ollut merkittävää toiminnan onnistumisessa. Huumoria voitaneenkin pitää toisena merkittävänä onnistumisen kulmakivenä.

Tuumasta toimeen

Asukkaiden saaminen mukaan uuteen toimintaan oli haasteellinen tehtävä. Oli oltava itse innostunut asiasta, uskottava sen hyödyllisyyteen sekä kyettävä tekemään toiminnasta asukkaille houkuttelevaa ja mielekästä. Asukas ei saanut tuntea itseään työvoimaksi, joka tekee työn, josta henkilökunta kuittaa palkan. Muistan kuulleen muutamia kertoja, enemmän tai vähemmän vakavissaan ääneen lausutun tokaisun, että ”Tämähän on henkilökunnan hommaa. Nehän tästä palkankin saa!” Oli siis saatava asukas vakuuttuneeksi siitä, että juuri kyseinen toiminta on hänelle an-

nettu mahdollisuus, ei suinkaan pakko, josta tulisi keinoilla millä hyvänsä pyrkiä eroon.

Käytännössä toteutus jakautui kolmeen osioon: teoreettiseen taitojen kartoitukseen, käytännön keittiötoimintaan osallistumiseen sekä asukkaan itsenäisiin vastuuvuoroihin. Kotitaloustaitojen selville saamiseksi asukkaat kävivät täyttämänsä kartoituslomakkeen pohjalta emännän kanssa kahdenkeskisen keskustelun. Ennen tätä keskustelua asiakas ei voinut osallistua keittiötoimintaan. Uuden toiminnan perustelemista ja asenteisiin vaikuttamista saattoi aluksi parhaiten tehdä juuri näissä kahdenkeskisissä keskusteluissa asukkaan kanssa.

Kokemukseni mukaan asukkaat arvostivat kotitaloustaitojensa kartoittamista ja sitä, että vasta keskustelun jälkeen saattoi päästä keittiöön. Keskustelua voidaankin pitää ikään kuin porttina, jota kautta pääsy keittiöön tuli mahdolliseksi. Kuka tahansa ei siis olisi voinut kävellä keittiöön ja ryhtyä hommiin. Asiakkaalle tuli tunne, että hän oli jo läpäissyt jonkin osion, hänet oli hyväksytty toimintaan mukaan.

Puhtaudesta ja henkilökohtaisesta hygieniasta puhuttiin paljon. Kerran ongelmaksi muodostui se, ettei asukkaalla ollut vaihtovaatteita ja lisävaatteiden hankkiminenkin oli työn ja tuskan takana asukkaan ollessa hyvin isokokoinen mies. Pulmaksi muodostui siis asukkaan fyysinen ominaisuus, johon ei voinut vaikuttaa sen enempää asukas itse kuin henkilökuntaakaan. Asukastoverit ilmeisesti ymmärsivät tilanteen, koska kukaan ei valittanut siitä, että juuri kyseinen asukas ei vielä tuolloin osallistunut keittiövuoroihin. Periaatehan oli kuitenkin koko ajan se, että jokainen hoitaa vuorolleen osansa ruokahuollosta. Myöhemmin vaateasia saatiin järjestymään ja kyseinen asukas hoiti oman osuutensa kehittyen sekä taidoissaan että rohkeudessaan merkittävästi Koisorannassa asumisensa aikana.

Eri ihmisten käsitykset puhtaudesta voivat poiketa melkoisesti. Näin kävi meilläkin silloin tällöin. Asukas saattoi olla hyvinkin tarkka joissakin asioissa, mutta toisissa taas hänen oli vaikea ymmärtää henkilökunnan vaatimuksia. Esimerkiksi kynsien leikkaaminen muodostui joskus ongelmalliseksi. Kehottaessani asukasta leikkaamaan huomattavan pitkät kyntensä ennen työhön ryhtymistä, hän repi oikeankäden peukalon kynnen lyhemmäksi ja oli sitä mieltä, että asia on hoidettu. Kysyessäni, että entä vasen käsi, asukas oli aidosti hämmästynyt ja kysyi: ”Täytyykö tämä toisenkin peukalon kynsi tosiaan katkaista?” Aina emme myöskään olleet samaa mieltä astioiden puhtaudesta, mutta keskustellen asiat yleensä selkenivät, tosin perustelujen tuli olla selkeät ja aukottomat.

Toinen toistaan tukien

Jokainen asukas näytti jännittävän ainakin jonkin verran ennen ensimmäistä keittiövuoroa. Joskus jopa niin, että yöunetkin saattoivat häiriintyä. Usein asukastoverit tuntuivat rauhoittavan toisiaan, että ” Ei se nyt niin paha juttu ole. Kyllä sinä siitä selviät.” Kerran asukas oli kuullut huonetoverinsa huokailevan pitkin yötä ja koska tiesi kaverillaan olevan seuraavana päivänä itsenäisen keittiöpäivän, hän arvasi mistä kenkä puristi. Aamun tullen asukas nousi ylös ja meni huonetoverinsa avuksi keittiölle – täysin vapaaehtoisesti asiasta sen suurempaa melua pitämättä.

Asukkaiden erilaiset taidot pyrittiin huomioimaan mahdollisuuksien mukaan. Itsenäisiä päiviä varten ruokalista räätälöitiin asukkaan taitojen mukaisesti, jotta onnistuminen voitiin varmistaa. Joskus kävi kuitenkin niin, että asukkaat joutuivat täysin yllättäen keittiöön tuuraamaan esimerkiksi emännän sairastuttua. Tuolloin asioita ei voinut ns. ”pedata” etukäteen siten, että asukas varmasti selviäisi tehtävästä. Tilanne oli varmasti asiakkaalle vaikea. Hermostunut ja jännittynyt asiakas sai kuitenkin useimmiten toisen asiakkaan vapaaehtoisesti kaverikseen. Luullakseni kumpikaan heistä ei olisi pärjännyt yksin, mutta toinen toistansa tukien ja toisiinsa luottaen he selviytyivät päivästä yhdessä varsin kohtuullisesti. Jaettu ilo on kaksinkertainen, mutta jaettu vastuu vain puolet kokonaisesta.

Viikonlopuille ennalta sovittujen, itsenäisten vuorojen aikana kävi usein niin, että taitavampi asukas otti kaverikseen vähemmän taitavan ja opasti häntä. Tämän taas mahdollisti se, että jos itsenäisessä vuorossa oli kaksi asiakasta samaan aikaan, he molemmat saivat täyden toimintarahen, yhdeksän euroa päivältä.

Paitsi konkreettista apua, asiakkaat antoivat toisilleen myös kannustusta. Jonkun jännittäessä tulevaa itsenäistä päivää, toiset saattoivat rauhoitella, että ”Kyllä sinä pärjää, mutta jos on tarpeen, niin me tullaan kyllä apuun. Älä suotta murehdi.”

Toisaalta asukkaat vaativat myös toisiltaan yhteisistä säännöistä ja sovitusta asioista kiinni pitämistä. Kun joku ei huolehtinut ruoan laittamisesta annettujen ohjeiden mukaisesti jääkaappiin, muut huomauttivat asiasta. Kun asia ei huomautuksesta huolimatta hoitunut, asukas kertoi siitä vuorossa olevalle ohjaajalle.

Projektin edetessä asukkaat oppivat sopimaan vuorojen vaihdokset keskenään, mikäli ennalta sovittu vuoro ei jostain syystä sopinutkaan. Myös asukkaiden ymmärrys henkilökuntaa ja toisiaan kohtaan lisääntyi.

Enää ei niinkään kärkeästi arvosteltu, jos esimerkiksi ruoka oli vähän myöhässä tai joku asia oli unohtunut laittaa vaikkapa esille.

Kovin runsaasti en ole asukkailta toiminnasta palautetta saanut. Mutta saamani palaute on ollut rohkaisevaa ja antanut uskoa siihen, että aloittamaamme työtä kannattaa jatkaa. Voisiko olla niin, että asukkaat näkevät toiminnan hyödyn itselleen vasta aikojen päästä muutettuaan jo pois Koisosta?

Ukset auki tulevaan

Uskon uuden toiminnan antaneen asukkaille mahdollisuuden opetella arkielämän taitoja turvallisessa ympäristössä: joko niitä, jotka olivat unohdukissa tai sitten sellaisia, joita ei vielä aiemmin ollutkaan. Vastuun ottaminen pienissä asioissa ja siinä onnistuminen antaa toivottavasti asukkaille uskoa ja rohkeutta tulevaan. Hoitokotihan on vain välivaihe, jonka pitäisi pystyä tarjoamaan valmiuksia myös Koisorannan jälkeiseen elämään. Projekti on selvästi osoittanut, että asukkaamme ottavat kyllä vastuuta, kun sitä heille sopivassa määrin, turvallisella ja kannustavalla tavalla annetaan.

Uusi toimintamalli vaatii kuitenkin jatkuvaa ylläpitämistä. Se on työtä, jota koko henkilökunnan on yhdessä tehtävä. Kehittämistyö on kesken eikä uskoakseni kanna pelkästään asukkaiden siirtämän toimintakulttuurin avulla. Alku on vielä hento oras, mutta uusi tapa toimia yhdessä asiakkaiden kanssa on löytynyt.

Nyt kesällä 2007 uuden Koison myötä toimintamme muuttuu, mutta uskon ja toivon, että voimme hyödyntää saamaamme kokemusta myös uudessa talossa. Ennen kaikkea toivon hyödyn tästä projektista kertyvän osaseksi asukkaiden elämän eväskonttiin.

Vertaistuki, yhteisöllisyys ja asukasvastuullisuus asukkaiden tulkitsemana

Soile Forsman

Syksyn 2006 ja kevään 2007 aikana tukiasuntotoimiston hallinnassa olevissa omakotitaloissa pidettiin talopalavereita. Näissä palavereissa keskusteltiin asukas yhteisöjen kanssa hankkeeseen liittyvistä teemoista, joita ovat vertaistuki, yhteisöllisyys ja asukasvastuullisuus. Lisäksi vuoden aikana järjestettiin kaksi infotilaisuutta, jotka oli tarkoitettu kaikille tukiasuntotoimiston asi-

akkaille. Näissä tilaisuuksissa ideoitiin yhdessä asukkaiden kanssa tulevan asukastuvan toimintaa ja keskusteltiin ajankohtaisista asioista.

Lisäksi hankkeen aikana kehitettiin asukkaiden aloitteesta uudenlaista asukastoimintaa, jossa asukkaat kokoontuivat kerran kuukaudessa vuoron perään eri omakotitaloissa tutustuen kunkin talon asukkaisiin sekä heidän arkeensa. Näitä asukaskokouksia alettiin kutsua heimokokouksiksi. Ne osaltaan ohjasivat asukkaita laajempaan yhteisöllisyyteen, jota voidaan paremmin toteuttaa ja tukea uudessa syksyllä 2007 aukeavassa asukastuvassa.

Työntekijän näkökulmasta selkein hankkeeseen liittyvä tavoite oli tulevan asukastupatoiminnan kehittäminen yhteistyössä asukkaiden kanssa sekä heidän osallistamisensa asukastupatoimintaan jo toiminnan suunnitteluvaiheessa. Vertaistuen ja yhteisöllisyyden kehittäminen asukasyhteisöissä sitä vastoin oli sisällöltään epäselvä. Koska hankkeeseen ei sisällytetty suoritevelvoitetta, saatoimme työntekijöinä edetä rauhassa ja pohtia mitä tarpeita yksittäisillä asukkailla tai asukasyhteisöillä on, joihin vertaistukitoiminnalla sekä yhteisöllisyyttä vahvistamalla voitaisiin ehkä vastata. Lähdimme siis avoimin mielin liikkeelle kuulostelemaan asukkaiden tarpeita ja tarkemmin perehtymään asukasyhteisöjen arkeen.

Kehittämishankkeen keskeiset teemat olivat vertaistuki, yhteisöllisyys ja asukasvastuullisuus, joiden toteutumisesta asukkaiden näkökulmasta tarkasteltuna kerron seuraavaksi. Olen valinnut asukkaita edustamaan yhden naisen ja yhden miehen, ja nimennyt heidät Liisaksi ja Jariksi. Liisa on asunut kolmen hengen asukasyhteisössä noin seitsemän vuotta, Jari neljän hengen asukasyhteisössä noin kahdeksan kuukautta.

Tein molemmille avoimen temahaastattelun, jossa keskityimme vertaistukeen, yhteisöllisyyteen, asukasvastuullisuuteen ja työntekijöiden työtapojen muutoksiin kehittämishankkeen aikana. Keskustelimme myös siitä, mihin suuntaan toimintaa tulisi jatkossa kehittää ja millaisin keinoin. Haastatteluja täydentää erään miesasukkaan, Ekin, piirtämä sarjakuva ”saman katon alla”. Ekillä on kokemusta asumisesta asukasyhteisön jäsenenä noin kolmen vuoden ajalta. Etukäteen annetut ohjeet Ekin piirustukselle olivat, että piirros kuvaaisi toimivaa asukasyhteisöä. Haastattelusitaateissa esiintyvät asukkaiden nimet on muutettu.

Asunnottomuus yhdistävänä tekijänä

Kun yhteinen nimittäjä on asunnoton, millaisen yhteisen kokemusmaailman asukkaat silloin jakavat? Missä asioissa he kokevat olevansa vertaisia ja

voivat antaa vertaistukea toisilleen? Tukiasuntotoimiston kaikkia asukkaita yhdistää asunnottomuuden lisäksi päihderiippuvuus. Muutoin asunnottomat asukkaamme eivät ole yhtenäinen ryhmä, mikä asettaa niin yksilölle kuin koko asukasyhteisölle omat haasteensa asumisen suhteen. Yhteisössä asuu kolmesta seitsemään erilaista ihmistä niin sanotusti ”saman katon alla”, jossa todentuvat niin asukkaiden erilaiset taustat kuin monentasoiset ja -laatuiset elämänhallinnan ongelmat.

Jari: ”Ihmisten taustat on hyvin erilaiset täällä. On ehkä alkoholiongelmaisii, on muita päihdeongelmaisia ollu, mut sehän on taustalla ollu koko ajan. Voi olla jotain mielenterveyspuolella. Siinä on hyvin äkkiä neljän hengen talossa aikamoinen soppa...ja siihe ku heitetään yks vertaistukijuttu vielä ni...(mietti)...taustat on aika erilaiset ja muut myöskin. Ainut mikä yhdistää on, et on asunnoton...Mä ymmärrän täysin vertaistukihomman jossain sairauksissa tai niinku, jos on omaisensa menettänyt...tai niinku AA-homma, sek on selkeempi kuin tää asunnottomuus...Asut vaikka tukiasunnossa, se on sulla semmonen tietynlainen kiinnekohta, vaikka se onkin ns. ensiapua...Se ei kuitenkaan samalla tavalla konkretisoidu se vertaisryhmä, koska ei niitä asioita sillalailla nois piireissä vatvota.”

Ammattiapua vai vertaistukea?

Puhuminen omista asioista ja kokemuksista asunnottomien asukasyhteisössä on asukkaille vierasta. Asuminen ja arjen sujuminen asukasyhteisössä sekä henkilökohtaiset asiat erotetaan toisistaan. Henkilökohtaisista asioista puhutaan mieluummin tukiasuntotyöntekijöille tai avohoitoyksikön työntekijälle kuin asukasyhteisön jäsenelle. Vertaistuen mahdollisuutta asukasyhteisössä rajaa myös se, millainen asukkaan oma elämäntilanne on ja miten paljon voimavaroja oma kuntoutuminen vie. Kun oma elämä on sekaisin, niin toisen asukkaan ongelmien kuunteleminen ja tukeminen voi tuntua ylivoimaiselta tehtävältä. Asukasyhteisöjen jäsenet myös vaihtuvat, jolloin ei muodostu riittävän pitkää yhteistä asumisaikaa luottamuksellisten ystävyyssuhteiden rakentumiselle.

Liisa: ”Sitte ku mennään näihin syvempiin, näihin mihin johtaa tää ryypäminen...sillo tulee se mun kantani, se on mun henkilökohtaista asiaa. Niin se on mun henkilökohtainen asia mitä rupeen sulle puhumaan...ett se ei kuulu muill mun mettereissut.”

Jari: ”...jos henkilöllä tulee isompia ongelmia, näkee ett pinna on kireällä tai jotain muuta, niin siinä voi yrittää vaikuttaa tai ottaa puheeksi, mutta ei se välttämättä onnistu..., kun kertoo omasta elämästään ja kaveri kertoo tälle, siinähan oppii tuntemaan. Mutta tuleeko siinä semmonen varsinainen, puhutaan nyt ystävyysuhde? Se on hieno juttu, jos sellanen löytyy...,mutta ei tommosessa voi kuvitella, ett niitä hirveän helpolla syntyis niin syvällisiä, et ku näkee, et toi kaveri on kusessa niin minäpä rupeen Mirja Pyyköks. Ei se toimi, ei se jos on tarpeeks kovat vaikeudet päällä ei siinä lähde purkaa talokaverille. Sitte on helpompi kertoa teill tai esim. A-klinikalla kertoo kuin sille, joka asuu päivittäin saman katon alla. Jonkin asteinen raja siinä on.”

Vaikuttaa siltä, että asukkaiden usko ammattiapuun on vahva ja ensisijainen. Vertaistuen mahdollisuuksia ja omien kokemusten kautta tulevaa asiantuntemusta ei ehkä hahmoteta ja kuitenkin näitä voitaisiin ryhmässä hyödyntää oman ja muiden kuntoutumisen apuna. Entä olemeko työntekijöinä valmiita luopumaan tästä asukkaiden meille suomasta erityisasiantuntijan roolista ja hyväksymään toisenlaista asiantuntijuutta rinnallemme? Aukkaat saattavat olla hyvin tietoisia toistensa vahvuuksista ja siitä, jos jonkun asiakkaan asiat alkavat mennä huonompaan suuntaan. Kannattaisikin pohtia, kuinka tämä tietoisuus saataisiin yhteiseen käyttöön.

Toisen asukkaan huolien kuunteleminen ja hänen tukemisensa herättää myös kysymyksen rajaamisesta, jotta toisen ihmisen huolet ja niihin liittyvät tunteet eivät siirry itselle. Entä miten tulee toimia, jos yksittäinen asukas alkaa liiaksi tukeutua muihin asukasyhteisön jäseniin? Tarvitseeko asukkaan työpäivän päätteeksi jaksaa kuunnella muiden murheita? Tärkeitä kysymyksiä, jotka tulee huomioida kehitettäessä asukasyhteisöjen vertaistukea.

Jari: ”...itellä menis hyvin ja kun alkas kuuntele kaverin murheita niin vois alkaa ottaa ite paineita. Se riippuu henkilöstä. Mulla on ollu vähän sellasta taipumusta, että mä otan vähän murheita myös muilta, on ollu aina. Miten se vaikuttas minuun sitte?”

Millaista vertaistukea asukasyhteisöt sitten tarjoavat tällä hetkellä? Ollaan kavereita, ollaan huolissaan toisen hyvinvoinnista, autetaan kaveria arjen pienissä asioissa, jutellaan ja jaetaan haaveet paremmasta huomisesta. Näin Jari ja Liisa jäsensivät vertaistuen sisältöä.

Jari: ”Toi vertaistuki homma, se on vähän, se on aika hankala termi tässä jutussa. Se on aika vaikea konkreettisesti miten se on. Se on ehkä huomaa-matonta...ett tavallaan ollaan kaveria, ollaan yhteenkuuluvia. Ei oikeastaan muuta.”

Liisa: ”...jos ei näkyny kaverii vähään aikaan tai tollaa, ni kun Esakin oli huolissaan minusta... ja minä Esasta ja Niilo oli huolissaan onks sitä näkyny, ett missäs se taiteilija on?”

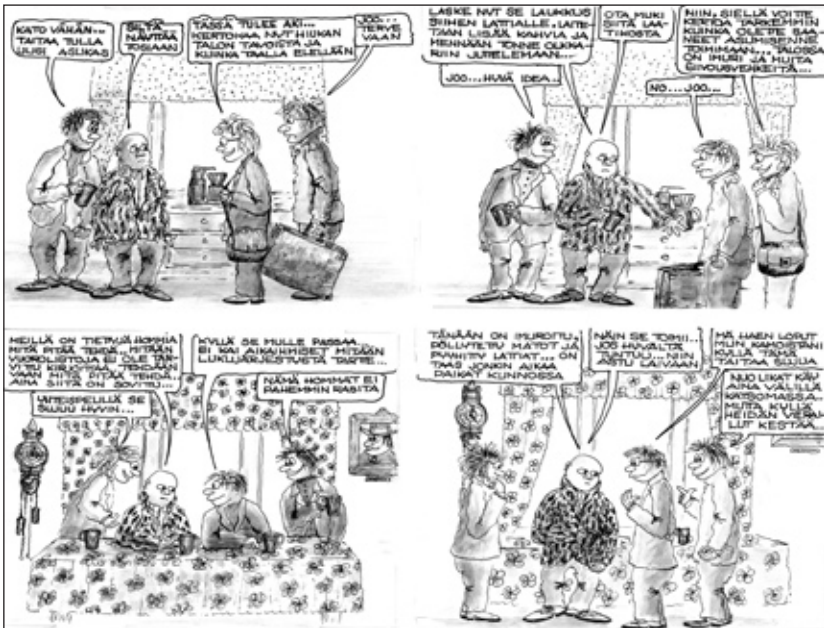
Jari: ”Se semmonen tuki tuolla talossa, se on sitä, että puhutaan, puhutaan ja ehkä haaveillaan tietynlailla jostain asioista...”

Asumisen ja arkiaskareiden perussäännöt

Liisa ja Jari toivat esiin asumisen sujumisen tärkeyden. Se, että asumisessa kaikki asukkaat noudattavat perussääntöjä, on tärkeää. Perussäännöiksi he luokittelivat päihitteettömyyden talossa, arjen asioiden mutkattoman sujumisen, keskinäisen luottamuksen ja taloudellisesti omillaan toimeen tulemisen.

Liisa: ”On pidettävä jotkut perussäännöt tässä asumisessa, muuten tästä ei tule mitään...Niitä pitäis niinku noudattaa. Ne ei ole niin suuria ja ylitse-pääsemättömiä, ne on ihan normaaleja elämään kuuluvia...elämäntapoja tai siis mitä yleensä elämässä, joka kodissa tehdään, niin ihan samat säännöt.”

Ekin tekemässä sarjakuvasta nimeltään ”saman katon alla” tulee esiin myös kotitöiden ja arjen asioiden sujuvuuden merkitys asukasyhteisössä. Sarjakuvassa kuvataan uuden asiakkaan tutustumiskäyntiä ensimmäistä kertaa taloon, jonne hän on muuttamassa. Tutustumiskäynnillään hän tapaa myös talossa asuvat muut asukkaat.

Mutta jo näiden perussääntöjen noudattaminen tuottaa vaikeuksia joillekin asukkailla. Sääntöjen noudattamatta jättäminen herättää toisissa asukkaissa kiukkua ja ihmetystä, ja jatkuessaan pahimmillaan leviää asukas yhteisön jäseneltä toiselle päätyen lopulta jokaisen asukkaan piittaamattomuuteen.

Liisa: ”Miten ihminen on pärjännyt tuolla muualla maailmassa, kun siellä on säännöt. No, se kyllä osoittaa se täällä asuminen ja oleminen et, ja ryypäminen, et sääntöjen kanssa ei kukaan ole oikein tullu toimeen. Niin, sehän on se,...eihän tässä kai muuten oltaiskaan...ihan kuin pahankuriset kakarat täällä, vaikka pitäis olla suhtkoht aikuinen, että tietää miten elää. Ei siirä mitään tule, jos jokainen luo omat sääntönsä...Jokaisella talon asukkaalla se on tiedossa nää ns. säännöt, ...mutta kun yksi niitä ei noudata niin sitt, sitt luisuu yksi siitä pois ja sitt lopuksi on kaikk siitä systeemistä veke.”

Myöskään arjen perusasiat kuten siivoukset, tiskaukset, omien jälkien siivoaminen jne. eivät ole kaikille asukkailla itsestään selvyyksiä. Turhautumista aiheuttaa se, että näistä asioista joutuu toiselle jatkuvasti huomauttamaan.

Liisa: ”Piruuks mä tossa kokoajan isolle ihmisen jauhan jatkuvasti, ett sun vuoro on tuoda vessapaperirulla nyt,..(naurua)... joo, joo...jos mä nyt oon tuonu kaksi rullaa niin en mä rupee teidän paskahuussipaperia jatkuvasti kantamaan.”

Arjen sujumisesta ja siihen liittyvistä asioista tulisi haastateltavien mielestä puhua asukkaiden kesken enemmän. Samalla asukasyhteisö kirkastaisi aika-ajoin yhdessä olemisen tarkoitusta ja tavoitetta.

Liisa: ”Asukkaiden pitäis keskenään pystyä vielä enemmän puhua näistä asioista ja sitten jos se ei se keskinäinen kurinpalautus auta niin viimeistään siinä vaiheessa sitten ottaa teihin yhteyttä ettei me pärjätä täällä.”

Vaikka asukkailla on tiedossa, että työntekijöihin voi ottaa yhteyttä, jos asukasyhteisön omat keinot eivät riitä mahdollisten ongelmien ratkaisemiseen, on kynnys avun pyytämiseen korkea. Asukas, joka ottaa yhteyttä työntekijöihin saattaa saada niin sanotun ”vasikan” maineen tai ainakin hänelle osoitetaan, että on toiminut vastoin asukasyhteisön omia normeja. Asukasyhteisö saattaa sulkea yhteyttä ottaneen asukkaan yhteisön ulkopuolelle. Vastuu asukasyhteisön toimivuudesta on yksittäisen asukkaan kannettavaksi liian suuri. Vastuuta jakamassa tulee olla vähintään kaksi yhteisön jäsentä.

Liisa: ”Tulee semmonen tunne, ett me niinku kannellaan. Ihan niinku pikkukoululaiset, ihan ku, ähää, opettaja...(naurua)...sä oot tehnyt tollai ja mä kerron opettajalle...Pauli tekee tommosta, Pauli heittää kuraa...(naurua)... tulee semmonen tunne, et perkele et aikuiset ihmiset ei niiku osaa sopeutua keskenään ja sääntöihin ja yhdessä olemiseen.”

Jari: ”Jos on jotain ja on rohkeutta tuoda asia esiin. En mä yleensä pelkää sanoa, mutta ei kaikki, jotkut pelkää, mä tiedän.”

Liisa: ”Kaksi on vahvempi kantaa sitä vastuuta.”

Infotilaisuudet

Kaikille tukiasuntoasukkaille pidetyt infotilaisuudet koettiin hyviksi. Niissä kerrottiin ajankohtaisista asioista, ideoitii yhdessä asukastuvan toimintaa sekä keskusteltiin hankkeeseen liittyvistä teemoista.

Liisa: ”...mä uskon, ett kun on näitä tämmösiä palavereita, näitä yhteisiä palavereita, niin kyllä siitä aina jotain jää. Joku toinen asia jää toiselle ja joku toinen jää toiselle. Kyllä sitä jotain jää korvien väliin...Jotain hyvää jää aina itämään.”

Jari: ”Tää infotilaisuus mm. sinnehän porukkaa tuli. Tuli sitt kuitenkin ja se oli se aktiviteetti paljon enemmän sillo...lähtis kattoo siitä mitä se poikis, koska kerran tommosta mä huomasin tuolla meillä, että...me keskusteltiin paljon siitä infohommasta.”

Infotilaisuuksien jatkamista ja niiden sisällöllistä kehittämistä toivottiin. Yhteisistä keskusteluaiheista tekisivät aloitteita niin asukkaat kuin työntekijät. Asukasyhteisöissä ilmeneviä ongelmia ehdotettiin käsiteltävän siten, ettei taloa tai sen asukkaita nimettäisi vaan keskustelu käytäisiin yleisellä tasolla. Tämän tyyppisen keskustelun tarkoituksena olisi ennen kaikkea löytää ongelmille ratkaisuja yhdessä keskustellen. Infotilaisuuksia ehdotettiin pidettäväksi joka toinen kuukausi ja niihin osallistumisen toivottiin olevan peräti pakollista.

Jari: ”...mä en lähtis sen talopalaverin kautta kehittämään, vaan niinku olis tää koko tukiasuntojen porukka olis koolla. Koska se talohomma muodostuu siitä mimmosii tyypejä on...se muodostuu niinku itekseen, jos muodostuu...henkkohtaisesti ja mitä kaverin kanssa puhuttiin vähän niinku toi infotilaisuus kuuluis olla pakollinen...vaikka joka toinen kuukausi ns. pakollinen,...Se ei ois yhtään huono näissä ympyröissä...pakko ei oo huono juttu. Osallistuminen siis, velvotetaan osallistumaan. Mä en koe sitä erikoisesti yhtään negatiivisena. Kun nää kuviot on mitä on, niin pitää sitoutua.”

Vähentyneet käynnit omakotitaloissa ja vähentynyt valvonta olivat ne muutokset työntekijöiden työtavoissa kehittämishankkeen aikana, jotka haastateltavat toivat esiin.

Liisa: ”On tullut niinku vapaammaksi. On niinku sanotaan hihnaa löysennetty ja sillailailla, mutta on kyll ihmisii, jotka käyttävät sitä väärin.”

Haastateltavat eivät osanneet tyhjentävästi vastata kysymykseen tulisiko talossa jatkossa lisätä niin sanottuja kontrollikäyntejä, joiden pääasiallisena tarkoituksena on talon päihitteettömyyden varmistaminen. Toisaalta käynnit muistuttavat asukkaita siitä, että asumissopimuksella on merkitystä ja sen noudattamista valvotaan. Toisaalta juoniminen asumissääntöjen kanssa on yhteisössä mahdollista kontrollikäynneistä huolimatta.

Liisa: ”Se on hyvä, ett te teette tälläsiä pistokokeita ja tulette kattomaan, koska kyllä me osataan kuule tota...sumplia ja sämpliä asioita, jos yhteen hiileen vedetään...koska se palauttaa porukan sellaseen ettei oo sitä kesäuinumista niin sanottu,...ettei täss mitään, jos mä nyt eilisen päivän tos nyt ryyppäsin ja kyll mä voin tota aamusta tulla niinku krapulassa...se pistää ajattelemaan, et eihän se käykkään. Et tää just, et tehän saatatte tulla. Ei se oo niinku pelko, vaan se on siis se realiteetti. Et hei, hei! Et mähän oonkin tehny tämmösen sopimuksen.”

Työntekijöiden käyntejä omakotitaloissa ei kuitenkaan mielletty suinkaan pelkästään kielteisiksi vaan käynnit ja valvonta merkitsivät asukkaille myös välittämistä.

Liisa: ”Tuli semmonen tunne, ett välitetään myöskin, ettei täällä olla ihan niinku,... et tota kuitenkin katsotaan, että ne talon säännötki pidetään kunnossa.”

Jari: ”Vähemmän käyty...Onko se hyvä vai huono? En mä tiedä, välillä on ihan ollu ikävä...ihan totta.”

Asumisyhteisö kotina

Yhteenvetona Jarin ja Liisan haastatteluista voi sanoa, että asumisen sujuvuutta pidettiin asukas-yhteisössä erityisen tärkeänä. Keskusteltiinpa heidän kanssaan sitten vertaistuesta tai yhteisöllisyydestä se nousi aina esiin. Asumisen sujuvuus asukas-yhteisössä mahdollistaa asumisen elämänhallinnan resurssina, jolloin toteutuu samoja kotiin liittyviä merkityksen antoja joita yleensä liitetään kotikäsitteeseen. Kotona ihminen voi levätä

ja kerätä voimia. Se on turvasatama, josta lähdetään ja jonne palataan. Vastakohtana on asumisen perusasioiden sujumattomuus, joka vie voimavaroja ja tuo tullessaan turvattomuuden tunteita mikäli kotiin tullessa ei tiedä mitä siellä on vastassa. Yhteisöllisestä näkökulmasta katsottuna tässä yhteydessä voidaan soveltaa Maslowin tarvehierarkiaa, jolloin alimmat perustarpeisiin liittyvät tasot voisivat tässä olla asumisen perussäännöt ja asukkaiden kokema keskinäinen luottamus. Jos perustaso ei toimi, ei yhteisö pääse etenemään seuraavalle tasolle.

Monella asukkaalla on puutteita sekä asumisen ja arjen perustaidoissa että kyvyssä sitoutua sopimuksiin. Tämä haastaa niin yksittäiset työntekijät kuin asumispalveluyksikötkin pohtimaan miten näitä taitoja voidaan kehittää ja ottaa laajemmin osaksi asukastyötä. Toisaalta myös työntekijän osuus voi olla välillinen asumisohjaus asukkaan tai asukas-yhteisön kautta. Tällöin työntekijä antaa rakentavia toimintamalleja yksittäiselle asukkaalle tai asukas-yhteisölle, joiden avulla asumisen ja arjen perustaidot paranevat. Myös asukkaiden ehdottama, kaikkia asukkaita koskeva ”pakollinen”, keran kuukaudessa kokoontuva laajempi foorumi tarjoaisi mahdollisuuden näiden kysymysten yhdessä pohtimiseen ja toisilta oppimiseen.

Asunnottomuus itsessään ei noussut vertaistuen teemaksi näissä haastatteluissa eikä myöskään vuoden mittaan käydyissä keskusteluissa asukas-yhteisöjen kanssa. Johtuuko tämä mahdollisesti siitä, että nämä teemat ovat vertaistukiryhmissä vieraita? Tai liittyykö asunnottomuuteen niin suuria häpeän tunteita, ettei niistä haluta puhua? Vai ohjaako päihdepalvelujen asiakkaiden ajattelua päihderiippuvuuden hoitaminen siten, ettei muita keskusteluteemoja pidetä mahdollisena? Toisaalta voidaan pohtia, onko annettu palvelu ja työntekijöiden toiminta liian päihdehoitokeskeistä ja sivuuttaako se muut tärkeät kysymykset asiakkaan elämässä. Kuitenkin kokemus asunnottomuudesta on se teema, joka yhdistää kaikkia tukiasunto-toimiston asukkaita. Asunnottomuusteeman kautta vertaiset voisivat omien kokemustensa pohjalta jakaa samantyyppisen kokemusmaailman ja antaa tukea toisilleen. Toisaalta asunnottomuusteeman kautta voidaan päästä myös muihin vertaisryhmässä käsiteltäviin teemoihin, kuten esimerkiksi päihderiippuvuuden myötä syntyviin elämänhallinnan ongelmiin.

Työntekijän näkökulmasta katsottuna vuosi vertaistuen, yhteisöllisyyden ja asukasvastuullisuuden kehittämiseen on asunnottomien parissa lyhyt aika. Tämä aika on ennen kaikkea ollut ajatuksia herättävää tasavertaista keskustelua asukkaiden kanssa vertaistuesta ja sen mahdollisuuksista. Näissä keskusteluissa on avautunut sekä työntekijöille että asukkaille

uusia näkökulmia, joiden pohjalta voi löytyä uudenlaisia toimintamalleja asunnottomien parissa tehtävään sosiaalityöhön. Voidaankin sanoa, että vasta nyt, noin vajaa vuosi hankkeen alkamisesta työntekijöillä on sellaista näkemystä asukkaiden tarpeista, jonka pohjalta kehittämistyötä voidaan jatkaa. Nyt vasta meillä on hyvä alku.

Yhdessä opittua

*Päivi Råman, Heidi Helin,
Paula Virtanen ja Soile Forsman*

Koisorannan päivystävässä hoitokodissa ”Asukkaan ääni” hanke on mahdollistanut panostuksen koulutukseen ja uuden oppimiseen. Projektin myötä on voitu niin sanotusti ”harjoitella” uutta taloa varten, kokeilla jo ennakkoon mikä voisi toimia käytännössä ja mikä ei. Näin myös asiakkaita on ollut mahdollista etukäteen valmistaa tulevaan yhteisöllisempään malliin. Kaikki ovat saaneet pehmeämmän laskun uuteen toimintatapaan.

Mentorointiryhmässä oli usein keskustelua yhteisöllisyyden malleista. Pohdimme millaisen mallin luomme tulevaisuuden Koisorantaan. Mielikuvat ja käsitykset ihanneyhteisömallista elivät jokaisen työntekijän omassa mielessä ja niiden esille tuomiseen tarvittiin paljon keskustelua. Ryhmässä keskusteltiin mm. rakenteista, toiminnoista, vastuuttamisesta ja oppimisesta. Mielikuvissa luotiin täydellistä yhteisöllistä mallia, jossa kaikki sujuu yhteisen harmonisen sävelen lailla. Käytännön työssä nähtiin ja koettiin kuitenkin todellisuus, jossa aika ajoon jouduttiin etsimään ratkaisuja myös riitasointuihin. Helpottavaa ja kenties merkittävintä oli todeta, että ratkaisuja arkipäivän pulmatilanteisiin ei tarvinnut löytyä pelkästään työntekijöiltä, vaan niitä löytyi asukkailta itseltään.

Uudisrakennuksessa aloittava palvelukeskus tulee tarjoamaan asukkailleen mahdollisuuden liittyä yhteisöön, jossa toiminnan ja keskustelun avulla opitaan tuntemaan sekä itseä että toisia ja yhteisiä voimavaroja tasavertaisessa ilmapiirissä. Tukiasunnoissa kehittämishankkeen yhtenä tarkoituksena oli valmistautua tulevaan ja kehittää uudenlaista tapaa tehdä asiakastyötä, jossa painottuu yhteisöllisyys, vertaistuki, asiakasvasuullisuus ja ohjauksellinen työote. Jotta jatkuvuus olisi mahdollista, tulisi näitä teemoja ylläpitää työyhteisössä jatkossakin. Nyt kehittämishankkeen loputtua on havaittavissa, että joiltakin osin on palattu entisiin tuttuihin toimintamalleihin, jossa yksilökeskeinen asiakastyö on työn keskiössä.

Kehittämishankkeen alussa arveltiin, että suurin este hankkeen etenemiselle on työntekijöissä itsessään. Tässä vaiheessa tämä näkemys voidaan myös vahvistaa. Uuden ajattelumallin ja työskentelymallin omaksuminen vaatii jatkuvaa oman toiminnan reflektointia. Se vaatii myös uskallusta olla ammattiroolissa vaillinainen ja kenties hivenen suojatonkin etsittäessä uutta tapaa toimia. Siksi työntekijän on myös helppo mennä niihin aikaisempiin tuttuihin toimintatapoihin, jotka sujuvat lähes automaattisesti ja antavat työntekijälle turvallisen asiantuntijaroolin, jonka taakse piiloutua.

Toisaalta kehittämishankkeen aikana todettiin, että koko työyhteisön tulee sitoutua hankkeen tavoitteisiin. Kehittämishankkeen aikana työntekijöiden erilaiset persoonalliset tavat reagoida muutoksiin tulivat esiin. Toiset olivat aina innokkaasti mukana, toiset kritisoiivat kaikkea ja toiset seurasivat passiivisena tapahtumien kulkua taustalla.

Kehittämishankkeen loputtua tulisi työyhteisössä avoimesti keskustella ja pohtia miten tästä lähdetään eteenpäin ja kysyä työntekijöiden sitoutumista jatkossa yhteisiin tavoitteisiin. Koko työyhteisön mukana olo on tärkeää. Innokkaiden ja muutosta haluavien työntekijöiden motivaatio voi sammua, jos ympärillä ei ole koko työyhteisöä puhaltamassa yhteen hiileen. Siten hankkeen eteneminen vaatii koko työyhteisön sitoutumista yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Uudenlainen työskentelytapa ja sen opettelu vaatii myös aikaa.

Nuoret toisten nurkissa

ANNA-MAIJA JOSEFSSON

Taustaa

Artikkelissa kuvataan nuorten näkymätöntä asunnottomuutta. Erityisesti selvitetään tilapäisesti sukulaisten ja tuttavien luona asuvien helsinkiläisten 18–25 vuotiaiden toimeentulotukea hakevien asiakkaiden profiilia. Tiedot pohjautuvat Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmään kirjattuihin asiakastietoihin.

Artikkelissa selvitetään näiden nuorten demografisia tietoja, koulutus- ja ammattitaustaa, terveydentilaa, päihteidenkäyttöä, työhistoriaa, lastensuojelu- ja rikostaustaa, asumishistoriaa ja asunnottomuutta. Lopuksi pohditaan, millaisia haasteita nämä nuoret asettavat sosiaalityölle.

Teksti perustuu tekeillä olevaan pro gradu -tutkielmaan, jonka tavoitteena on muodostaa profiilia asunnottomana toisten nurkissa asuvista helsinkiläisistä toimeentulotukea saavista nuorista. Käsitteellä profiili tarkoitetaan poikkileikkausta tai poikkileikkauskuviota (Uusi sivistyssanakirja 1981) tai kuvaannollisesti henkilö- ja luonnekuvaa (Nyky-suomen sanakirja 1966).

Nuorten elämäntilanne on yleensä aina muuta väestöä epävakaampaa ja erilaiset elämänmuutokset ovat tavallisia. Nuorten asumisvaikeudet ja asunnottomuus ovat yhteydessä elämänmuutoksiin. Opiskelujen alkaminen tai loppuminen, työpaikan saaminen toiselta paikkakunnalta tai parisuhteen päättymisen voivat tilapäisesti aiheuttaa asunnottomuutta. Etenkin suurimmissa kaupungeissa tilapäinen asunnottomuus on nuorilla yleistä. Pienistä edullisista vuokra-asunnoista on pulaa, vapaiden asuntomarkkinoiden vuokratakuut ovat korkeat eikä asuntolainan ottaminen ole mahdollista työttömyyden, taloudellisen epävarmuuden ja pätkätöiden vuoksi. (Hannikainen & Kärkkäinen 1997, 13.)

Valtion asuntorahaston selvityksen mukaan (2007, 1, 2, 9–11) Suomessa oli marraskuussa 2006 nuoria alle 25-vuotiaita asunnottomana 1 399. Edellisvuoteen verrattuna määrä lisääntyi noin kolmellakymmenellä. Pääkaupunkiseudulla asunnottomia nuoria oli 662, joista Helsingissä 460, Vantaalla 115 ja Espoossa 87. Toiseksi eniten nuoria asunnottomia oli Tampereella, jossa heitä tilastoitiin olevan 126. Suomessa on huolestuttavaa nuorten asunnottomien tilanteen pysähtyneisyys. Nuorten asunnottomuus ei ole vähentynyt samalla tavalla kuin muu asunnottomuus, vaan se on pysytellyt viimeisen kymmenen vuoden ajan lähes samoissa lukumääriin.

Asunnottomille nuorille on tyypillistä, että he oleskelevat tilapäisesti ystävien ja sukulaisten luona. Nuoret eivät mielellään hakeudu asuntoloihin. Nuorten asunnottomuus onkin usein piilevää, eivätkä kaikki tuttavien

ja sukulaisten luona tilapäisesti majailevat tule viranomaisten tietoon. (Hannikainen & Kärkkäinen 1997, 42–43.) Nuorten piiloasunnottomuus on yleistä kaikissa EU-maissa. Perheen sisäiset ristiriidat, perheen hajoaminen, pahoinpitelyt, laiminlyönnit ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat osa niitä tekijöitä, joiden vuoksi nuori jättää lapsuudenkotinsa ja muuttaa asunnon puutteen vuoksi sukulaisten ja tuttavien luokse. (Avramov 1998, 104; Daly 1996, 136.)

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat helsinkiläiset 18–25-vuotiaat asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvat toimeentulotukea saavat nuoret. Tutkimusjoukko muodostui 70 Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asunnottomien sosiaalipalveluissa (Asso) toimeentulotukiasioissa asioivista 18–25-vuotiaista sukulaisissa ja tuttavissa asuvista nuorista. Keräsin aineiston laatimalleni tietojenkeruulomakkeelle sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmästä käyttämällä apuna tietojärjestelmän eri näytöjä. Lomakkeelle keräsin tiedot henkilötieto-, väestörekisteri-, muistiinpano-, maksusitoumus-, sijoituspäätös- ja suunnitelmanäytöiltä sekä toimeentulotukipäätösten asiaselosteista.

Tutkimukseni on kuvaileva eli deskriptiivinen. Sen tarkoituksena on kuvata nuorten asunnottomuuden ilmiön keskeisiä, kiinnostavia piirteitä. Tutkimusote on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Kvantitatiivisella tutkimuksella kartoitan olemassa olevaa tilannetta toisten nurkissa asuvista nuorista esittämällä piirteiden yleisyyttä tilastollisina lukuina. Lisäksi syvennän tutkimusta kvalitatiivisin menetelmin selvittämällä asioiden syitä.

Artikkelissa käsittelen tuloksia aineistosta nostetuilla teemoilla: demografiset tiedot, peruskoulu- ja ammattikoulutus, työ- ja ammattiasema, toimeentulo, terveys, päihheet ja päihdehuolto, lastensuojelutausta, rikollinen käyttäytyminen, kotoa irtautuminen ja asunnottomuus.

Toisten nurkissa asuvien asunnottomien nuorten profiili

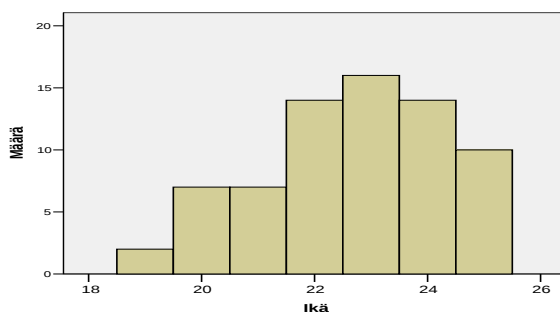
Sukupuoli ja ikä

Asunnottomien sosiaalipalveluiden (Asso) 18–25-vuotiaista tilapäisesti toisten nurkissa asuvista toimeentulotukinuorista miehiä oli 57 (81 %) ja naisia 13 (19 %). Tutkimusjoukon sukupuolijakauma oli samankaltainen

verrattuna asunnottomiin yleensä Suomessa vuonna 2006. Tutkimusjoukon miespainotteisuus ei ollut yllättävää, koska tutkimusten mukaan nuorten miesten asunnottomuus on nuoria naisia yleisempää (Avramov 1998, 105). Valtion asuntorahaston selvityksessä naisten osuus puolestaan oli 18 % asunnottomista. (Tiitinen & Ikonen 2007, 1.)

Tutkimusjoukko muodostui niistä toimeentulotukiasiakkaista, joilla oli ollut 1.1.–7.6.2007 aikana voimassaoleva myönteinen tai osittain myönteinen toimeentulotuen päätös. Asunnottomien sosiaalipalvelujen omien tilastojen mukaan 16–25-vuotiaita nuoria toimeentulotuen asiakkaita oli 266 ajalla 1.1.–30.4.2007.

Valtion asuntorahaston selvityksen mukaan sukulaisissa ja tuttavissa majoileminen on yleistä asunnottomien keskuudessa. Tilaston mukaan heitä oli marraskuussa 2006 yli puolet asunnottomista (56 %). Asson asiakkaista sukulaisissa ja tuttavissa asuvien asunnottomien osuus oli vain kahdeksan prosenttia, mikä ilmenee Asson asiakkaista tehdystä tilastosta vuonna 2005. Uskon määrän olevan tosiasiaa suurempi. Tilastotiedot, jotka kerätään asiakkaiden henkilötietonäytöltä asiakastietojärjestelmästä, luokittelevat asiakkaita erilaisiin ryhmiin asumismuotomerkinnän perusteella. Otaksun osan sukulaisissa ja tuttavissa asuvista asiakkaista tilastoidun vailla vakinaista asuntoa eläviksi.

KUVIO 1. Tutkimusjoukon ikäjakauma

Tutkimusjoukko muodostui 19–25-vuotiaista nuorista. Nuorten keski-ikä oli 22,6 vuotta. Eniten nuoria oli ikäryhmässä 23-vuotiaat, kun taas vähiten oli 19-vuotiaita. Suurimman ryhmän muodostivat 22–24-vuotiaat nuoret.

Euroopan maissa asunnottomiksi päätyvät naiset ovat yleensä asunnottomia miehiä nuorempia (Avramov 1998, 105). Tässä tutkimuksessa miesten ja naisten välillä ei ollut ikäryhmittäisiä eroja.

Syntymäpaikka ja helsinkiläisyys

Syntymäpaikka on väestökisteritiedoista saatu ja sitä voidaan pitää virallisena tietona. Helsingissä syntyneitä oli 54 prosenttia kaikista tutkituista nuorista. Etelä-Suomen läänissä syntyneitä oli helsinkiläiset mukaan lukien 70 prosenttia. Ulkomailla syntyneiden määrä oli suuri eli 21 prosenttia. He olivat tulleet Suomeen mm. Venäjältä, Somaliasta ja Romaniasta. Osa heistä oli tullut Suomeen pakolaisena, osa oli paluumuuttajia Venäjältä. Muutamalla ulkomailla syntyneellä nuorella toinen vanhemmista oli suomalainen.

TAULUKKO 1. Syntymäpaikka

Helsinki	38	54
Etelä-Suomen lääni	11	16
Länsi-Suomen lääni	2	3
Itä-Suomen lääni	3	4
Oulun lääni	1	1
Ulkomaat	15	21
Yhteensä	70	100

Asiakastietojärjestelmästä saattoi laskea vuosissa 64 henkilön helsinkiläisyystaustan. Heistä puolet (52 %) oli asunut Helsingissä 16–25 vuotta. Näistä pitkään Helsingissä asuneista 94 prosenttia oli syntynyt Helsingissä. Alle vuoden Helsingissä asuneita oli 9 henkilöä (13 %). Heidän joukossaan oli muualta Suomea muuttaneita kuusi, sekä kolme ulkomailla muuttanutta. Lähes kolmasosa nuorista (29 %) oli oleskellut Helsingissä alle kuusi vuotta. Väestökisteritietojen mukaan suurimman osan äidinkieli

oli suomi. Tutkituista 17 prosentilla oli äidinkielenään jokin muu kuin suomi, tavallisimmin somali tai venäjä.

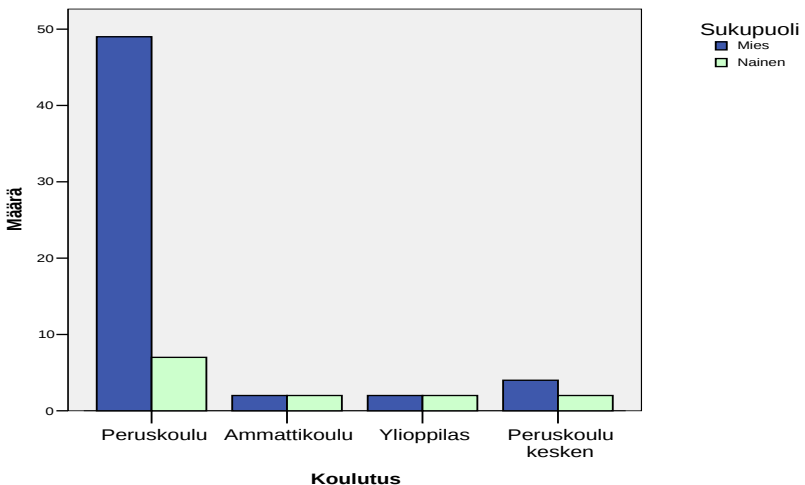
Siviilisäätö ja perhesuhteet

Nuorista lähestulkoon kaikki olivat naimattomia. Väestörekisteritietojen mukaan vain kaksi nuorta oli naimisissa ja sittemmin eronnut. Yksikään nuori ei ollut tutkimushetkellä naimisissa. Yksi nuori oli ilmoittanut olevansa avoliitossa.

Nuorista yli puolet (58 %) oli kasvanut perheessä, jossa oli vähintään kaksi lasta. Joillakin nuorilla saattoi parhaimmillaan olla jopa kahdeksankin sisarusta. Perheen ainoita lapsia oli tutkituista 41 prosenttia

Tutkimushetkellä omia lapsia oli 15 nuorella (21 %). Neljällä naisella 11:llä miehellä oli vähintään yksi lapsi. Suurimmalla osalla tutkituista lapset oli jouduttu sijoittamaan jo varhaisessa vaiheessa perhehoitoon tai laitokseen.

Perus- ja ammattikoulutus

KUVIO 2. Perus- ja ammattikoulutus sukupuolen mukaan (N=70)

Nuorten koulutustaso oli alhainen, suurin osa tutkituista oli käynyt vain peruskoulun. Pelkän peruskoulun suorittaneita ja siihen koulutuksensa päättäneitä oli 56 henkilöä (80 %), ja kuudella (9 %) nuorella oli edelleen peruskoulu kesken. Heistä nuorin oli 20-vuotias ja vanhimmat 23-vuotiaita. Ammattikoulun käyneitä oli vain neljä (6 %), ja sama määrä oli lukion käyneitä. Toisen asteen koulutuksen, ammattikoulun, lukion ja kauppaopiston, aloittaneita oli 22 (31 %), mutta kaikki heistä olivat keskeyttäneet opintonsa, eivätkä olleet aikeissa jatkaa niitä. Osa nuorista oli jo ehtinyt erota koulusta. Yksikään nuorista ei ollut opiskellut korkeakoulussa eikä myöskään opistoasteen koulussa.

Nuoret jakautuvat yhteiskunnassa korkeasti koulutettuihin ja alhaisesti koulutettuihin (Kuure 2001, 66). Tutkimani nuoret ovat alhaisesti koulutettuja, minkä vuoksi heidän toimintamahdollisuutensa yhteiskunnassa ovat rajalliset. Nuoret, joilla on koulutusta, pärjäävät paremmin yhteiskunnan areenoilla. He menevät pelkän peruskoulun käyneiden nuorten edelle työmarkkinoilla.

Työ- ja ammattiasema

Tutkituista nuorista suurelta osalta puuttui ammatti. Vain 11 nuorista (15 %) oli hankkinut ammattin. Opiskelut olivat kesken 13 nuorella (18 %), ja he olivat siten väestörekisteritietojen mukaan opiskelijoita. Nuorilla oli hyvin erilaisia ammatteja, ja vain kahdella nuorella oli sama ammatti eli siivooja. Ammatin hankkineista nuorista löytyi siivoojien lisäksi rakennusmies, myyjä, metallimies, asentaja, mittamies, suurtaloukokki, webmaster, kondiittori ja maataloustyöntekijä.

Työhistoriaa löytyi 30 nuorelta (43 %). Työtä oli tehty pätkä- ja keikkatyönä. Tavallisimmin työhistoriaa olivat kartuttaneet työt siivoojana, rakennusmiehenä, varastotyöntekijänä, ravintolatyöntekijänä ja muutamilla nuorilla oli ollut kuntouttavaa työtoimintaa. Muita töitä olivat projektityö, maataloustyö, arkistotyö, lehden jakaminen, työ päiväkodissa ja maastokartoitukset. Yksi nuori oli uskaltanut harjoittamaan yritystoimintaa. Hän oli toiminut puoli vuotta omassa ravintola-alan yrityksessä.

Nuorten siirtyminen peruskoulusta tai ammatillisesta koulutuksesta työelämään ei tapahdu niin mutkattomasti ja nopeasti kuin heidän vanhemmillaan. Työnantajat odottavat nuorelta työnhakijalta koulutuksen lisäksi työkokemusta, jota nuorilla on vähän. Asunnottomalla nuorella,

jolta puuttuu ammatti ja työkokemus, on heikot mahdollisuudet sijoittua työmarkkinoille.

Toimeentulo

TAULUKKO 2. Pääasiallinen toiminta

Työssä	2	3
Työtön, lomautettu	60	86
Opiskelija	3	4
Pitkäaikaisesti sairas	1	1
Muu	4	6
Yhteensä	70	100

Tutkituista nuorista 86 prosenttia oli työttömänä. Heihin luokiteltiin myös työllisyyskoulutuksessa tai työharjoittelussa olevat. Työvoimaan kuulumattomia olivat opiskelijat, sairaspäivärahalla olevat pitkäaikaisesti sairaat sekä muut (muun muassa vankilassa olevat).

Nuorten peruskoulun päättymisen jälkeisestä koulutuksesta ja työhistoriasta voidaan muodostaa koulutus- ja työmarkkinareittejä. Tutkimani nuoret olivat joutuneet työttömyysreitille ja koulutus- ja työvoimapoliittisesti tuetulle työmarkkinareitille. (Viinamäki 1996, 144–145.) Heistä osa oli ollut koko peruskoulun jälkeisen ajan työttömänä, kun taas osa oli vuorotellut työttömyyden, opiskelun ja työssäkäynnin välillä. Nuorten sopeutumista työttömyyteen helpotti perhepiirissä koettu työttömyys, nuoret olivat nähneet oman vanhempansa työttömyyttä jo lapsuudenkodissa.

TAULUKKO 3. Tulonlähde

Ansiotulo	1	1
Työmarkkinatuki/ peruspäiväraha	4	6
Sairaspäiväraha	1	1
Opintotuki	1	1
Muu tulo	1	1
Ei tuloja	62	89
Yhteensä	70	100

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo. Siihen ovat oikeutettuja ne tuen tarpeessa olevat henkilöt, jotka eivät voi elää omilla ansiotuloillaan, yrittämisellään tai muilla tuloilla tai varoilla. Muut kaikki mahdolliset etuudet ja tulonlähteet otetaan huomioon ennen toimeentulotuen myöntämistä. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>.)

Tutkituista nuorista 89 prosentilla ei ollut muita tuloja kuin toimeentulotuki. He olivat joutuneet turvautumaan sosiaalihuollon viimesijaiseen taloudelliseen tukeen. Kaikki tutkimuksen nuoret olivat toimeentulotuen saajia, ja heidän toimeentulotukipäätöstensä määrä vaihteli yhdestä vähän yli sataan. Puolella nuorista toimeentulotukipäätöksiä oli kertynyt yli 25. Eniten toimeentulotukipäätöksiä (113) oli nuorella, joka oli ehtinyt olla seitsemän vuotta toimeentulotuen asiakkaana. Hänellä ei ollut ammattia eikä työhistoriaa.

Terveys

Tutkittujen terveydentilasta oli asiakastietojärjestelmässä vähän tietoa. Vain 26 nuoren terveydentilasta oli maininta joko muistiinpanoissa tai suunnitelmissa. Heistä 18:lla (26 %) oli jokin sairaus tai useita sairauksia. Suurin osa sairauksista oli psyykkisiä: masennusta, ahdistusta, paniikkihäiriöitä, persoonallisuus- ja käyttäytymishäiriöitä. Somaattisista sairauksista oli mainittu nuoruusiän diabetes, B- ja C- hepatiitti, sydämen vajaatoiminta,

astma ja selkävika. Kahdeksan nuoren kohdalla oli ilmoitettu, ettei sairauksia ole, mutta muiden 44 nuoren kohdalla ei terveydentilaa oltu todettu.

Toimintakyvyllä ymmärsin fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn. Niitä ei lähdetty tutkimuksessa erottelamaan toisistaan. Toimintakyky mainittiin hyväksi kahdeksan nuoren kohdalla. Heikkoksi se todettiin 19 nuorella. Lopuilta tutkituilta puuttui tieto toimintakyvystä. Toimintakyvyn heikkoudet johtuivat pääosin päihdeongelmasta, myös psyykkiset sairaudet heikensivät toimintakykyä. Muutaman nuoren tiedettiin käyttäytyvän väkivaltaisesti. Itsemurhayrityksiä oli psyykkisen pahoinvoinnin vuoksi kahdella nuorella. Yhden nuoren kohdalla oli mietitty lähetteen kirjoittamista eläkeselvitysyksikköön, syytä ei kuitenkaan mainittu.

Vähäiset tiedot terveydentilasta tai niiden puuttuminen asiakastietojärjestelmässä saattavat johtua suunnitelmanäyttöjen vähäisestä käytöstä. Toisaalta tietoja ei ollut saatavilla myöskään muistiinpanoista. Tiedot sairauksista ja toimintakyvystä saattavat olla sosiaalityön hiljaista tietoa, jota ei kirjata asiakastietojärjestelmään, vaan ne jäävät sosiaalityöntekijälle dokumentoimattomaksi henkilökohtaiseksi tiedoksi. Terveydentilan toteaminen olisi tärkeää, koska yli 80 prosenttia nuorista oli työttömiä ja eli toimeentulotuen varassa. Työttömyyttä voivat selittää osaltaan erilaiset sairaudet tai toimintakyvyn vaje.

Päihteet ja päihdehoito

Nuoret käyttivät huumeita enemmän kuin alkoholia. Nuorista 22 prosenttia käytti alkoholia, kun taas huumeita käyttäviä oli 41 prosenttia. Päihteitä käyttävistä nuorista 28 prosenttia oli sekakäyttäjiä. Puolet nuorista ei käyttänyt huumeita eikä alkoholia. Tätä tulosta ei kuitenkaan voi pitää täysin luotettavana, koska kaikkien nuorten päihteidenkäytöstä ei ollut tietoa asiakastietojärjestelmässä. Erityisesti uusien Asson nuorten asiakkaiden kohdalta puuttui tieto päihdetaustasta. Heitä olivat sosiaaliasemalta Assoon siirtyneet asunnottomat nuoret sekä muualta Suomesta Helsinkiin muuttaneet nuoret.

Kolme käytetyintä huumausainetta olivat kannabis, amfetamiini ja subutex. Heroiinia ja lääkkeitä päihtymistarkoituksessa oli käytetty jonkin verran. Muita huumausaineita olivat kokaiini, LSD, ekstaasi, sienet sekä butaani imppaustarkoituksessa.

Sijoituspäätöksistä löytyi tietoa nuorten päihdehoidoista. Päihdehoidossa olleita nuoria oli 30 prosenttia. Muualta Suomesta Helsinkiin muutaneiden uusien asiakkaiden päihdehoidoista ei ollut tietoa päätöksissä, eikä sosiaalityöntekijä useimmiten ollut tätä tietoa kirjannut muistiinpanoihin tai suunnitelmiin. Päihdehoidoissa olleet nuoret olivat olleet huumehoidossa, vain kaksi oli ollut hoidossa pelkän alkoholinkäytön vuoksi. Toinen heistä oli ollut katkaisuhoidossa yhden vuorokauden.

Lastensuojelutausta

Lastensuojelun asiakkaana oli ollut 42 nuorta (60 %). Määrää on suuri, ja se saattaisi vielä kasvaa jos myös alle viisi vuotta helsinkiläisenä olleiden lastensuojelunasiakkuus tarkistettaisiin heidän edellisen kotikuntansa sosiaalitoimesta. Monen nuoren perhetilanne kotona oli vaikea vanhempien päihdeongelmien vuoksi. Nuorilla itsellään esiintyi päihteidenkäyttöä jo hyvin varhain. Tavallisimmin päihteidenkäyttö oli alkanut yläasteikäisenä eli 13–14-vuotiaana. Lastensuojelun asiakkailla olevilla nuorilla tyypillisiä olivat koulunkäyntivaikeudet, jotka alkoivat useimmiten yläasteella. Monilla oli runsaasti poissaoloja koulusta ja tämän vuoksi jotkut nuoret jäivät luokalleen. Koulunkäyntivaikeuksiin liittyi myös häiriköintiä koulussa. Pahiten häiriköivän nuoren kohdalla ei koululla ollut tarjota muuta vaihtoehtoa kuin laittaa nuori kotiopetukseen.

Lastensuojelun tarve johtui useiden tutkittujen nuorten kohdalla rikollisesta käyttäytymisestä, joka oli alkanut näpistyksillä. Myöhemmin kuvaan tuli murtoja, varkauksia, ajoneuvon luvaton käyttöönottoa, pahoinpitelyjä ja huumausainerikoksia. Lastensuojelun asiakkaana olleista 42 nuoresta 32:lla (89 %) oli taustalla rikollista käyttäytymistä. Lastensuojelutaustalla on tutkimukseni mukaan yhteys rikolliseen käyttäytymiseen.

Lastensuojelun avohuollossa oli ollut tutkimuksen lastensuojelunuorista 22 nuorta (52 %). Heistä kolme oli sijoitettu lyhytaikaisesti avohuollon tukitoimenä laitokseen tai tukiperheeseen. Kahden nuoren kohdalla lyhytaikainen sijoitus jouduttiin uusimaan.

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeet huomioivalla tavalla. Huostaanottoon ja sijoitukseen oli ryhdytty monen nuoren kohdalla. Laitokseen tai perhehoitoon sijoitettuja lastensuojelunuoria oli 20 eli 47 prosenttia lastensuojelunuorista. Tavallisimmin nuorten sijoituksen tarve

johtui vanhempien tai nuoren päihteidenkäytöstä, koulunkäyntivaikeuksista sekä rikoksista.

Sosiaalihuollon on järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto sijaishuollon päättymisen jälkeen. Järjestämisvelvollisuus päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muille kuin sijaishuollossa olleille nuorille. Kunnan on järjestettävä jälkihuolto nuoren tarpeiden mukaisesti asiakassuunnitelma huomioon ottaen. Jälkihuollolla tuetaan nuorta sekä hänen vanhempiaan tai niitä, joiden hoidossa ja kasvatuksessa nuori on. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.) Lastensuojelun asiakkaana olleista nuorista jälkihuollossa oli ollut 16 nuorta (23 %). Heistä 14 oli ollut aiemmin sijoitettuna joko perhehoitoon tai laitokseen. Yhdeksän jälkihuoltonuorta oli onnistunut saamaan lastensuojelun tukiasunnon. Tukiasuminen näiden nuorten kohdalla epäonnistui yhtä nuorta lukuun ottamatta. Nuorista vain yhdelle oli annettu suositus kaupungin vuokra-asuntoa varten jälkihuollon päättymisvaiheessa. Hän sai kaupungin vuokra-asunnon, jonka sittemmin menetti vuoden asumisen jälkeen vuokravelkojen vuoksi.

Rikollinen käyttäytyminen

Tutkituista nuorista 36 (51 %) oli tehnyt rikoksia. Nuoret syyllistyivät keskimäärin 14-vuotiaana ensimmäisen kerran näpistykseen, varkauteen, ryöstöön tai huumausainerikokseen. Tavallisimmin kiinni jäätiin näpistyksestä, josta poliisi alaikäisen nuoren ollessa kyseessä teki ilmoituksen vanhemmille ja sosiaalitoimeen. Muita nuorilla myöhemmin ilmenneitä rikoksia olivat pahoinpitelyt, murrot, rattijuopumukset, auton luvaton käyttö, rahaväärennökset ja raiskauksen yritys. Rikoksiin syyllistyneistä nuorista 12 oli suorittanut lyhyitä muutaman kuukauden mittaisia rangaistuksia vankilassa. Heistä kuudella oli ollut kyseessä sakkojen muuntorangaistus ja kaksi oli saanut ehdollisen tuomion.

Tutkimillani nuorilla rikokset olivat lieviä tai vakavia lainrikkomuksia. Ammattirikollisuudesta heidän kohdallaan ei ollut kyse. Muutaman kuukauden vankilassa istumiset olivat lähinnä sakoista johtuvia muuntorangaistuksia, jotka johtuivat nuorten maksuvaikeuksista. Useiden nuorten pienet rikokset liittyivät nuoruuteen, itsenäistymiseen ja vanhemmista irtautumiseen. Rikollisuus on nimenomaan poikien tapa reagoida tiettyihin elämäntilanteisiin (Laitinen & Nuholm 1995, 111). Tämä ilmeni

myös tutkimuksestani. Vain kaksi naista oli syylistynyt rikoksiin, kun taas miehistä enemmistö (60 %).

Kotoa irtautuminen ja asunnottomuus

Nuorten irtautuminen lapsuudenkodista tai sijaiskodista tapahtui tavallisin muuttamalla kaverin tai kavereiden luokse asumaan. Nuoret eivät asuneet kavereiden luona vuokralla, vaan olivat virallisesti asunnottomia. Muutama nuori oli ilmoittanut muuton syyksi perheen sisäiset ristiriidat. Joidenkin nuorten muuton vauhdittajana oli halu palata synnyinseudulle Helsinkiin muun perheen jäädessä toiselle paikkakunnalle. Yhdeksän nuoren kotoa irtautuminen tapahtui äidin aloitteesta. Nuoren ollessa jo täysi-ikäinen äiti toivoi lapsensa muuttavan pois. Taustalla saattoi olla nuoren hallitsematon päihteidenkäyttö, joka aiheutti kotona harmia, tai äidin muutto pienempään asuntoon, jolloin nuori ei ollut enää tervetullut uuteen asuntoon.

Jotkut nuoret seurasivat äitiä hänen muutettua toiselle paikkakunnalle, mutta palasivat myöhemmin takaisin Helsinkiin. Nuoren sopeutuminen toiselle paikkakunnalle ei ollut helppoa kavereiden jäätyä Helsinkiin. Nuoret palasivat Helsinkiin asunnottomina ja muuttivat kavereiden luokse asumaan. Tavallinen tapa nuoren itsenäistymisprosessissa oli muuttaa asumaan vuokralle opiskelija-asuntoon, alivuokralaisasuntoon, lastensuojelun tukiasuntoon tai muuhun vuokra-asuntoon. Ikävällä tavalla kahden nuoren poismuuton aiheutti yksinhuoltajavanhemman kuolema. Pari nuorta naista oli lapsen saatuaan muuttanut ensikotiin.

TAULUKKO 4. Viimeisin vuokra-asunto

Lastensuojelun tukiasunto	6	9
Yksityisen vuokranantajan asunto	9	13
Kaupungin vuokra-asunto	7	10
Sato, VVo, Nuorisosäätiö, Nuorisoasuntoliitto, Y-säätiö	5	7
Opiskelija-asunto	5	7
Alivuokralaisasunto	4	6
Asson tukiasunto	2	3
Ei aikaisempaa vuokra-asuntoa	29	41
Puuttuva tieto	3	4
Yhteensä	70	100

Niistä nuorista, joiden viimeisin asumismuoto oli saatavissa asiakastietojärjestelmästä, oli 55 prosentilla ehtinyt olla vuokra-asunto ennen asunnottomaksi joutumistaan. Kolmen nuoren kohdalla asumismuodosta ei ollut tietoa. He olivat muuttaneet toiselta paikkakunnalta Helsinkiin asunnottomana ja oleskelleet Helsingissä vasta alle vuoden verran. Nuorista 41 prosenttia ei ollut asunut aiemmin vuokra-asunnossa. He olivat siirtyneet lapsuuden kodista tai sijaiskodista asunnottomiksi joko vapaaehtoisesti tai olosuhteiden pakosta.

Tutkimuksessa yllätti, että niin monen nuoren asumishistoriaan kuului vain toisten nurkissa asumista kotoa irtautumisen jälkeen. Olisi kiinnostavaa tutkia, minkä vuoksi he eivät olleet asuneet omassa vuokra-asunnossa. Tutkimusaineistoni perusteella kyseiseen asiaan en saanut suoraa vastausta. Selitystä ei voi hakea vain yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä, koska tutkituista nuorista kuitenkin yli puolet oli ehtinyt asua omassa vuokra-asunnossa ennen asunnottomaksi joutumistaan. Uskoisin kaikilla sosiaalisilla tekijöillä ja nuoren elämänhistorialla olevan vaikutusta siihen, että nuori kotoa irtauduttuaan siirtyy toisten nurkkiin asumaan.

Tutkituista nuorista hieman yli puolet oli ollut korkeintaan vuoden verran asunnottomana. Keskimäärin nuoret olivat olleet asunnottomana

1,5 vuotta ja heidän asunnottomuutensa oli tilapäistä. Nuoret olivat asuneet asunnottomuutensa ajan pääosin toisten nurkissa, asuntola-asuminen ei ollut nuorten suosiossa. Kaikista tutkituista nuorista vain 13 prosenttia oli asunut lyhyen aikaa asuntolassa. Nuoret olivat majoittuneet Pursimiehenkadun, Pelastusarmeijan ja Rukkilan asuntoloihin. Nuorille asuntolassa asuminen oli lyhytaikaista, he olivat olleet majoittuneena asuntolassa vain muutaman kuukauden. Yksi nuori oli sopeutunut muita paremmin asuntolaelämään. Hänellä oli takanaan puolitoista vuotta asuntolassa asumista.

Nuorista 24 prosentille oli kertynyt aiemmasta asumisestaan vuokravalkaa. Näistä nuorista reilusti yli puolella (64 %) vuokravalka oli johtanut häättöön. Loput nuorista olivat ehtineet irtisanoutua asunnostaan ennen kuin vuokravalka olisivat johtaneet häättöön. Tutkituista nuorista neljäsosa oli saanut hädän vuokra-asunnostaan tai joutunut muuttamaan pois lapsuudenkodistaan. Häättöjen syinä olivat häiriöt asunnolla ja niihin liittyvä muita asukkaita häiritsevä elämäntapa. Kuuden nuoren kohdalla asunnottomuuden taustalla oli oma äiti. Syyt, jotka johtivat tähän, olivat äidin muutto pienempään asuntoon, pojan päihtyneenä antama tappouhkaus äidille, äidin vuokranmaksuvaatimus pojalta sekä äidin ja lapsen keskinäiset riidat. Nämä kuusi nuorta olivat turvautuneet asunnottomana ollessaan tuttavien apuun ja päätyneet heidän luokseen majoittumaan. Heistä yksikään ei ollut asunut omassa vuokra-asunnossa jouduttuaan muuttamaan pois lapsuudenkodistaan.

Tavallisimmat asunnottomuuteen johtaneet syyt olivat asumisesta kertyneet vuokravalkat, häiriöt asunnolla ja häättö lapsuudenkodista tai vuokra-asunnosta. Näistä johtuen monet eivät saaneet asuntoa. Nuoret kuitenkin saattoivat muuttaa kaverin asuntoon, joten he eivät joutuneet turvautumaan asunnottomien majoitusvälitykseen. Tärkeä syy asunnottomuudelle oli nuoren muutto toiselta paikkakunnalta Helsinkiin. Nuoret olivat tulleet Helsinkiin asunnottomina ja majoilleet tuttavien ja sukulaisten luona. Osalla nuorista asuminen kaverin tai tyttöystävän kanssa ennen pitkää päättyi ja johti asunnottomuuteen tai kaverin vuokrasopimus päättyi.

Päihdeongelma vaikutti myös asunnottomuuteen. Vaikean päihdeongelman vuoksi muutaman nuoren asuttaminen lastensuojelun tukiasuntoon ei ollut mahdollista, eivätkä nämä nuoret kyenneet irrottautumaan päihde-
teistä. Nuoret myös ymmärsivät vuokravalkojen ja häiriöiden vaikutuksen asunnottomuuteensa.

Asumistoivetta oli harvalta nuorelta kysytty suoraan, eivätkä he olleet sitä osanneet esittää. Mahdollisesti asia oli tullut esiin nuoren asioidessa

sosiaalitoimistossa, mutta kirjattuna toivetta ei asiakastietojärjestelmästä ollut saatavilla kuin muutamalla nuorella. Näitä toiveita olivat vuokra-asunto, yksiö tai kaksio. Muutama haaveili vuokra-asunnosta tyttöystävän kanssa. Yksi pariskunta toivoi vanhaa omakotitaloa, jonne voisi ottaa mukaan kissan. Soluasunnosta ei ollut kukaan kiinnostunut.

Nuoret olivat hakenneet vuokra-asuntoa Helsingin kaupungin asuntotoimistosta, SATOlta, VVOlta, Nuorisosäätiöltä, HOASilta, vapailta asuntomarkkinoilta ja Niemikotisäätiöltä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä oli ohjata nuori asunnon hakuun, minkä hän oli kirjannut myös asiakastietojärjestelmään. Muutama nuori oli saanut sosiaalityöntekijältä asunto-oppaan, jonka opastuksella hän voisi hakea asuntoa eri tahoilta. Sosiaalityöntekijöillä ja myös joillain nuorilla itsellään oli vahva näkemys siitä, ettei asunnottomuus loppu ennen kuin nuori sitoutuu pitkään päihdehoitoon. Viiden nuoren kohdalla sosiaalityöntekijän arvio nuoren asumiskyvystä edellytti tuettua asumista itsenäisen asumisen sijaan.

Yhteenveto

Nuorten asunnottomuus näyttää tilastojen perusteella suhteellisen pysyvältä ilmiöltä. Luvut kertovat siitä, että yhteiskunnan toimet asunnottomuuden vähentämiseksi eivät ole viimeisen kymmenen vuoden aikana tehonneet nuorten asunnottomuuteen. Toisaalta kyse voi olla myös nuorten asunnottomuuden tilapäisyydestä, jolloin nuorten asunnottomien keskuudessa tapahtuu jatkuvaa liikehdintää. Nuorten asunnottomuuden poistamista vaikeuttaa asunnottomuuden uusiutuminen. Asunnon saaneiden nuorten tilalle tulee samanaikaisesti uusia nuoria asunnottomia.

Helsingin sosiaaliviraston asiakastietojärjestelmän (atj) eri näytöiltä saatujen tietojen perusteella voidaan yhteenvetona todeta asunnon puutteen vuoksi sukulaisissa ja tuttavissa asuvien helsinkiläisten toimeentulotukinuorten olevan pääasiassa miehiä. Naisia on vajaa viidennes, samoin ulkomaalaisia. Nuoret ovat keskimäärin 22-vuotiaita. Asunnottomina he ovat olleet keskimäärin puolitoista vuotta. Nuoret asunnottomat ovat naimattomia ja perheettömiä. Viidesosalla heistä on omia lapsia, jotka on sijoitettu jo varhaisessa vaiheessa perhehoitoon tai laitokseen. Perheellisistä nuorista suurin osa on miehiä. Näin ollen lastensuojelun asiakkuus periytyy.

Koulutustaso on nuorilla alhainen. Suurimmalla osalla koulutustaustana on vain peruskoulu. Muutamilla nuorilla on peruskoulu jäänyt kesken. Useat nuoret ovat aloittaneet jonkin ammatillisen koulutuksen, mutta

jättäneet sen jo alkutaipaleella kesken. Työttömyys yhdistää nuoria, samoin toimeentulotuen tarve. Nuorista yli 80 prosenttia on työttömänä ja jatkuvan toimeentulotuen tarpeessa, koska ainoana tulona on toimeentulotuki.

Päihteet ovat mukana kuvioissa puolella nuorista, Enimmäkseen nuoret käyttävät huumeita. Päihteitä käyttävistä nuorista 28 prosenttia on sekakäyttäjiä. Nuorista 30 prosenttia on turvautunut jossain vaiheessa päihdehoitoon ja lähes kaikki päihdehoito on ollut huumehoitoa.

Lastensuojelutausta näyttäytyy vahvasti nuorilla. Lastensuojelun asiakkaana on ollut peräti 60 prosenttia nuorista. Monen nuoren kotitilanne on ollut vaikea vanhempien päihdeongelmien vuoksi, pääsääntöisesti liian alkoholinkäytön. Lastensuojelun tarve syntyy nuorten rikollisesta käyttäytymisestä. Jopa 89 prosentilla lastensuojelunuorista on taustalla ollut rikoksia, kuten varkauksia, huumausainerikoksia, pahoinpitelyjä ja ajoneuvon luvaton käyttöönottoa. Lähes puolet lastensuojelunuorista on jouduttu jossain vaiheessa nuoruutta sijoittamaan laitokseen tai perhehoitoon. Sijoituksen taustalla on ollut vanhempien tai nuoren päihteidenkäyttö, koulunkäyntivaikeudet ja rikokset.

Nuorten kotoa irtautuminen on tapahtunut tyypillisimmin muuttamalla lapsuudenkodista tai sijaiskodista kavereille tai sukulaisten luo asumaan. Hyvin harva nuori on turvautunut missään vaiheessa asuntolasumiseen. He ovat päässeet toisten nurkkiin asumaan tilapäisesti ilman vuokrasopimusta ja asumismenoja. Nuorista 41 prosenttia ei ole asunut missään vaiheessa kotoa irtautumisen jälkeen omassa vuokra-asunnossa. He ovat siirtyneet joko vapaaehtoisesti tai olosuhteiden pakosta asunnottomiksi toisten nurkkiin asumaan.

Asunnottomuuteen johtaneita tekijöitä ovat päihdeongelma, vuokratvelat, häiriöt asunnolla ja häätö vuokra-asunnosta tai vanhempien antama häätö lapsuudenkodista. Nuoret ymmärtävät päihdeongelman, vuokratvelkojen ja häiriöiden vaikutuksen asunnottomuuteensa, mikä käy ilmi asiakastietojärjestelmään kirjatusta muistiinpanoista.

Asunnottomien nuorten tukeminen sosiaalityön keinoin

Asunnottomana toisten nurkissa asuvat nuoret ovat haastavia asiakkaita sosiaalityössä. Nuorten lastensuojelutausta kertoo siitä, että heidän elämänsä on ollut rikkinäistä jo lapsuudessa. Nuoren kasvaminen vaikeissa kotiololoissa tai lastenkodeissa on antanut nuorelle heikommat elämisen

eväät kuin kasvaminen turvallisessa kodissa, jossa lapsi saa olla lapsi ja vanhemmat kantavat vastuun perheestään. Pelkkä asunnon järjestäminen ei usein ratkaise asunnottoman nuoren elämäntilannetta. Kyseessä on marginaalijoukko, joka elää yhteiskunnan reunamilla.

Sosiaalityön yhtenä tehtävänä on pyrkiä vetämään marginaaleihin ajettuja tai ajautuneita huono-osaisia nuoria sieltä pois. Toisaalta sosiaalityö voidaan nähdä osana marginaalisuuden ilmiötä, jossa se on marginaaleja tuottava ja vahvistava käytäntö. Osa reunoilla elävistä nuorista on niin kiinnittynyt yhteiskunnan auttamisjärjestelmiin, että he ovat menettäneet otettaan itsenäiseen ja omatoimiseen elämään. Nuoret ovat riippuvaisia sosiaalityön käytännöistä. Osallistuvaa ja osallistavaa sosiaalityötä pidetään vaihtoehtona edellä mainituille käytännöille. Siinä kunnioitetaan nuoren omaa tietoa ja asiantuntemusta sekä ymmärretään poikkeavan ja normaalin rajan liukuvuus. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on asettaa marginaalinuorten keskustelukumppaniksi. (Juhila et al. 2002, 13–17.) Aikuisosiaalityön haasteena on sosiaalityön keinoin auttaa marginaalissa eläviä asunnottomia, köyhiä, toimeentulotuen varassa eläviä, työttömiä, lastensuojelu- ja kriminaalitaustaisia nuoria. Tällöin joudutaan korjaamaan nuoren 12–17-vuotiaana kohtaamien vaikeuksien seurauksia.

Osallistuva ja osallistava sosiaalityö voisi olla uusia näkökulmia ja toimintamalleja tarjoava vaihtoehto perinteiselle sosiaalityölle. Sen tarkoituksena on kohentaa marginaalissa elävän ihmisen omaa elämäntilannetta osallistumisen kautta. Tavoitteena on aikaansaada yhteisöllistä toimintaa, jota sosiaalityöntekijä pyrkii vahvistamaan ja tukemaan. Tarkoituksena on muuttaa nuoren elämäntilannetta. Tutkimani nuorten joukossa viidennes oli ulkomaalaistaustaisia, mikä tuo mahdollisuuden monikulttuuriseen yhteisölliseen toimintaan. Heitä ei tule kohdella erityisryhmänä nuorten asunnottomien keskuudessa, vaan nähdä heidät voimavarana, joka voi tuoda lisäarvoa yhteisön toimintaan.

Yhteisöllinen toiminta voi käytännössä olla ryhmätoimintaa, johon osallistuu samassa elämäntilanteessa olevia nuoria. Ryhmässä voidaan esimerkiksi vahvistaa nuorten arjen selviytymisen taitoja, saada vertaistukea ja rohkaista nuoria tuomaan äänensä kuuluviin. Yhteisöllinen toiminta voi vahvistaa nuoren sosiaalista verkostoa tai muuttaa sitä. Nuoren olemassa oleva verkosto voi toimia väärellä tavalla ja vaikeuttaa elämäntilannetta. Tästä syystä verkostoon tarvitaan uusia ihmisiä, jotka voivat omalta osaltaan muuttaa nuoren toimintaa, vahvistaa hänen voimavarojaan ja näin kohentaa nuoren elämäntilannetta.

Tutkimustani tehdessä törmäsin käytännön ongelmaan tietojenkeruuvaiheessa. Asiakastietojärjestelmästä saatava tieto oli pirstaleista ja sitä oli haettava niin muistiinpanoista, suunnitelmanäytöiltä kuin toimeentulotukipäätösten asiaselosteista. Kokonaiskuvan muodostaminen nuoresta oli haastava ja aikaa vievä tehtävä. Tutkimistani nuorista 34 prosentilta puuttui kokonaan sosiaalityön suunnitelma ja monien suunnitelmat oli kirjattu keskimäärin kolme vuotta sitten. Myös tilannearviointinäyttöä oli käytetty vähän. Vain yhdelle nuorista oli tehty tilannearviointi, joka oli dokumentoitu asiakastietojärjestelmään.

Sosiaalityön tilannearvioinnin ja suunnitelman tekeminen on tärkeä sosiaalityön työmenetelmä, jossa käydään läpi nuoren elämäntilannetta. Siinä tehdään nuoren kanssa yhteinen tavoitteellinen suunnitelma, jota seurataan säännöllisesti ja arvioidaan tietyin väliajoin. Hyvä tilannearviointi ja yhdessä laadittu kirjallinen suunnitelma ovat välineitä tavoitteen saavuttamiseksi. Suunnitelmissa korostuu nuoren verkoston kartoittaminen ja sen vahvistaminen. Tuettua asumista suunniteltaessa on tärkeää löytää nuoren voimavarat.

Nuorten elämäntilanteet vaihtelevat hyvin nopeasti, sosiaaliasemat ja sosiaalityöntekijät vaihtuvat. Tästä syystä kokonaistilanteen arvioiminen, suunnitelmien laadinta ja dokumentointi asiakastietojärjestelmään korostuvat. Nuorten kohdalla on tehtävä intensiivistä sosiaalityötä, joka vaatii nuoren ja sosiaalityöntekijän välisiä säännöllisiä tapaamisia.

Tärkeä tavoite asunnottomalla nuorella on asunnon järjestäminen. Tukiasuminen mahdollistaa nuoren asunnon saannin, kun itsenäisen asumisen kyvyt eivät ole riittävät tai kun hänen aiemmassa asumisessaan on ollut ongelmia. Verkostotyö sopii työmenetelmänä siirtymätilanteeseen, jossa nuori siirtyy asunnottomuudesta tukiasumiseen.

Kaikki nuoret eivät halua aktiivisiksi kansalaisiksi, eivätkä koe osallistuvaa toimintaa heille sopivaksi. Sosiaalityössä on huomioitava myös heidät. Samanlainen toiminta ei välttämättä sovi kaikille. Sosiaalityön on kohdattava nuoret asiakkaansa yksilöinä ja kehitettävä erilaisia käytäntöjä auttaessaan nuoria muuttamaan elämäänsä.

LÄHTEET

- Aikio, Annukka (toim.) (1981): Uusi sivistyssanakirja. Keuruu: Otava.
- Avramov, Dragana (ed.) (1998): Youth homelessness in the European Union. Bryssel: FEANTSA.
- Daly, Gerald (1996): Homeless. Policies, strategies, and lives on the street. London: Routledge.
- Hannikainen, Katri & Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (1997): Nuorten syrjäytymisen ja asunnottomuuden riskit nyky-Suomessa. Helsinki: Stakes.
- Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Paino Kopijyvä Oy.
- Kuure, Tapio (toim.) (2001): Aikuistumisen pullonkaulat. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto; Stakes.
- Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa (1995): Luvaton nuoruus. Helsinki: Painatuskeskus Oy, 1995.
- Nykysuomen sanakirja (1966): Porvoo: WSOY.
- Tiitinen, Virpi & Ikonen, Marja-Leena (2007): Asunnottomat 2006. Selvityksiä. 10.4.2007. Helsinki: Valtion asuntorahasto. Julkaistu 6/2007.
- Viinamäki, Leena (1996): Opiskelemaan, työhön, työttömäksi? Tutkimus nuorten itsenäistymisen ehdoista 1990-luvulla. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 23. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan

RIITTA GRANFELT

Vankilasta vapautuminen asunnottomana, kadulle tai kavereitten nurkkiin, on mahdollisimman huono lähtökohta elämäntavan muutokselle – rikoksettomalle ja päihteettömälle elämälle. Vailla asuntoa vapautuvilla miehillä ja naisilla on rasitteenaan paitsi rikollisen leima, useimmiten myös velkoja, häiriöitä luottotiedoissa ja päihdeongelma. Nämä vaikeuttavat paitsi asunnon järjestymistä myös asumisen onnistumista.

Vailla asuntoa vapautuvat vangit ovat pieni marginaaliryhmä. Valtion asuntorahaston (ARA) selvityksen mukaan heitä oli vuoden 2005 marraskuussa 286. Todellista määrää on lähes mahdotonta saada selville. Osa vankilasta palaavista ilmoittaa osoitteekseen vanhempien tai jonkun muun sukulaisen osoitteen, kuten tyttöystävän tai kaverin. Asuntoloihin eivät etenäkään nuoret vangit suostu menemään – mieluummin he kiertelivät kavereiden nurkissa. Vapautuvat vangit on vuosituhannen alussa määritelty asunnottomien kaikkein huono-osaisimmaksi ryhmäksi (Korhonen 2002, 39). Muutamaa vuotta myöhemmin vankilakierteeseen ajautuneet rikoksen uusijat arvioitiin yhteiskunnan kaikkein köyhimmäksi, sairaimmaksi ja syrjäytyneimmäksi väestönosaksi (Hypén 2004, 54). Näistä synkistä lähtökohdista huolimatta myös vankilasta vapautuvien parissa tehtävä työ tuottaa hyviä tuloksia. Rikoskierre katkeaa, päihteet jäävät ja asunnosta tulee koti.

Keskityn artikkelissani tuettuun asumiseen vankilasta vapautuvien näkökulmasta sekä vankilan sisällä toteutuvaan vapauteen valmentavaan toimintaan, jolla pyritään mahdollistamaan oman paikan löytyminen kodin ja kansalaisuuden merkityksessä. Artikkelini perustuu vankien ja vankilasta vapautuvien sekä heidän kanssaan työskentelevien työntekijöiden parissa tekemiini tutkimuksiin ja selvityksiin. Näistä kolme kertoo asunnottomuudesta ja tuetusta asumisesta (Granfelt 2003, 2005 ja 2007a) ja kaksi vankilassa tapahtuvasta kuntouttavasta toiminnasta. Kuntouttavan toiminnan tutkimuksista ensimmäinen on naisvankien parissa tehty etnografinen tutkimus (Granfelt 2007b), ja toinen on nuorten vankien kuntoutukseen keskittyvä, parhaillaan Keravan vankilan kanssa yhteistyössä tekeillä oleva tutkimus. Tekstissä käyttämäni sitaattit ovat otteita tutkimusteni empiirisistä aineistoista.

Sörkan vankila

Ristikkotietä eteenpäin – mutta minne?

Artikkelin tematiikkaan johdattaa fiktiivinen tarina, jonka päähenkilö on Helsingin vankilan päihdeettömältä osastolta eli Sörkan-yhteisöstä vapautuva Kalle. Hänen tarinansa rakentamiseen olen saanut virikkeitä tutkimuksiini osallistuneilta ihmisiltä.

Kallen tarina

28-vuotias Kalle on vapautumassa viidettä kertaa, tällä kertaa Helsingin vankilan päihdeettömältä osastolta Sörkka-yhteisöstä, ja ”täysin eri asenteella” kuin aiemmin, jolloin onkin kohta portista päästyä ”lähtenyt lapasesta”. Mutta nyt on käyty päihdekurssi, opiskeltu arkielämän taitoja ja ennen kaikkea Kalle arvostaa kahdenkeskiä keskusteluja tukihenkilönä toimineen osaston päihdeohjaajan kanssa. Yhdessä on mietitty erilaisia hoitovaihtoehtoja, mutta laitosjakso heti vapautumisen jälkeen ei innosta, eikä oikein

rangaistuksenaikaiseen kuntoutukseen hakeutuminenkaan. Tämä siitä huolimatta, että hyvä kaveri lähtikin pari viikkoa aiemmin Tampereelle ”Siltaan”, joka on erikoistunut rikostaustaisten asiakkaiden kokonaisvaltaiseen kuntoutukseen. Sitä kautta asuminenkin olisi järjestynyt, tuettua polkua edeten aina itsenäiseen vuokra-asuntoon asti. Mutta Kallen mielestä Sörkka-yhteisössä on hyvä porukka – kaikilla samat tavoitteet – ei kuivanappailua eikä puheita tehdyistä ja tulevista rikoksista, rennot työntekijät, päihdekurssi ”ihan oookoo” ja arkielämän taidot -ryhmä oikein mukava, ”vaikka kyllä mä nyt ruokaa osaan laittaa, mutta ihan nastaahan se on perunasalaattia vääntää”.

Muutama kuukausi ennen vapautumista päihdeohjaaja otti puheeksi mahdollisuuden hakea vankilasta vapautuville miehille tarkoitettuun Kriminaali-huollon tukisäätiön asuinyhteisöön, jossa asukkaille on tarjolla monipuolista tukea siviilielämän alulle saamiseksi. Kalle tuumasi, että ”ai asuntolaan vai? Kuulostaa tosi järkyttävältä kun jätkä on kerrankin tosissaan!” ”Yhteisössä asuu kerrallaan vain neljä miestä, jotka valitaan hakemusten perusteella, pitää oikeasti haluta tehdä töitä elämänsä eteen, vetämistä, säättämistä ja rikoksia ei suvaita”, päihdeohjaaja valisti, ja kuvaili kauniita yhden hengen huoneita.

Kalle päätti, tosin ei nyt mitenkään super-innokkaana, täyttää tukiasuntohakemuksen, mikä ei ollutkaan ihan helppo tehtävä. Erityisesti kysymyksen ”Kuvaile millainen on tavallinen arkipäiväsi vapaudessa?” äärellä Kalle tuskaili lähes tunnin, ja mieli teki kirjoittaa, että ”pirustako sitä täällä linnassa tietää!” Mutta hän päätyi lopulta täyttämään päivän ruuanlaitolla, kuntosalitreeneillä, NA-ryhmillä, tyttären tapaamisilla ja jos vielä jotain duuniakin löytyisi.

Kysymyksistä keskusteltiin yhdessä päihdeohjaajan kanssa. Erityisesti mietittiin, miten päihdekuntoutukseen osallistuminen on Kallen ajatteluun ja asenteisiin vaikuttanut ja miten hän saisi mahdollisimman suuren hyödyn asumiseen liittyvästä tukisuhteesta. Kalle ei malttanut olla huomauttamatta, että eiköhän kohta kolmekymppinen jätkä ilman holhoustakin pärjää, mutta jos nyt kerran kämppään kuuluu... Mutta ajattelu ja asenteet, ne olivat kyllä heittäneet ihan kuperkeikkaa. Aiemmillä reissuilla ei ollut yhtään kiinnostanut miettiä päihteiden käytön lopettamista, oli vain odottanut, että lusiminen joskus loppuisi ja pääsisi taas vetämään.

Hakemus vakuutti asuinyhteisön ohjaajan, vaikka muutaman kuukauden mittaisen päihdekuntoutuksen riittävyys arveluttikin, kun mies on vetänyt 15 vuotta opiaatteja ja amfetamiiniakin siinä sivussa. Mutta Kalle oli paneutunut kysymyksiin, vaikuttanut puhelimesta innostuneelta ja kysellyt milloin se haastattelu tehdään, että tietää sitten alkaa kyselemään muita mestoja. Viikon kuluttua asumisohjaaja saapui osastolle haastattelemaan Kallea, joka oli valvonut koko yön ja miettinyt että ”kun tietäis mitä se kysyy, ettei ryssis vielä tätäkin saumaa”. Asumisohjaaja kyseli Kallen tekemisistä osastolla ja viime päivien tapahtumista ja tunnelmista. Aluksi Kalle tuskaili että mentäisiin jo asiaan, mutta vähitellen alkoi tuntua, etteihän tässä mitään. Senkun turistaan ja huomaamatta oltiinkin jo suunnittelemassa tukisuhteen sisältöä.

Asumisohjaajalle muodostui haastattelun pohjalta kuva siviilisuunnitelmiensa kanssa eksyksissä olevasta, mutta selvästi yhteistyöhaluisesta miehestä, jota vapautuminen pelotti aika tavalla. Kalle yritti varovasti ehdotella itsenäistä tukiasuntoa, mutta lopulta tuumasi, että yhteisö voisi näin aluksi olla ”ihan ookoo-mesta” ja parin kuukauden päästähän pääsenkin sitten omaan luukkuun...

Ennen vapautumista Sörkka-yhteisössä pidettiin verkostokokous, johon osallistuivat Kalle, osaston päihdeohjaaja ja sosiaalityöntekijä, Asson sosiaalityöntekijä sekä Kriminaalihuollon tukisäätiön Kritsin asumisohjaaja. Sovittiin asumisen alkamispäivästä, maksusitoumuksesta, päihdekontrollista ja mietittiin jatkohoitoa. Edelleenkin Kallea aika tavalla epäilytti yhteisöasuminen, mutta kun oli vuokravelkaa kaupungille eikä oikein muutakaan paikkaa tiedossa.

Yhteisöön saavuttuaan Kalle joi asumisohjaajan kanssa ensin aamukahvin ja myönnettävä oli, että huone oli viihtyisä, melkeinpä liiankin kaunis Sörkan selliin tottuneelle. Sitten allekirjoitettiin vuokra- ja tukipalvelusopimus, jonka jälkeen alettiin laatia ensimmäisen viikon suunnitelmaa. Kallen oli vaikea keskittyä, oli ”härö-filis ja tosi levoton olo”. Ensimmäiselle päivälle ajoittuva sosiaalivirastokäynti hermostutti, ja seuraava päivänä olisi mentävä työvoimatoimistoon, jossa satavarmasti painostettaisiin työhönhakukurssille tai johonkin muuhun lastentarhatouhuun! Parhaalta vaihtoehdolta tuntui oppisopimus. Jos sellaiseen pääsisi, kun ei koulunkäynti ollut koskaan maistunut. Asumisohjaaja ehdotti, että lähdetään yhdessä virastoihin. ”Lappujen täyttely” oli aina käynyt Kallen hermoille, joten siinä asumisohjaajasta saat-

taisi tosiaan olla hyötyä. Loppuviikoksi sovittiin Kela-käynti, mutta velkojen selvittely päätettiin siirtää seuraavalle viikolle. Ohimennen poikettiin vapautuvien vankien tukipiste Rediksessä juomassa toiset kahvit, morjestettiin tuttuja ja tarkistettiin NA-ryhmien kokoontumisajat. Siinä sivussa asumisohjaaja ehdotti, että voitaisiin lähipäivinä käydä tutustumassa Stop huumeille ry:n toimintaan, johon Kalle hiljaa mielessään huokasi että hohhoijaa...

Asson odotushuoneessa jännitti kovasti ja kun ovella seisova vartijakin kyttäsi kuin pohjoisen selliosaston pamppu, niin alkoi tuntua, että nyt justinsa iskee paniikkikohtaus ja pahana. Mutta sosiaalityöntekijän huoneessa asioiden hoito eteni yllättävän mutkattomasti: perustoimeentulotuen lisäksi Kalle sai rahat uuden takin ostoon. Sosiaaliviraston jälkeen käytiin juomassa kolmannet kahvit ja sitten takkiostoksille läheiseen tavarataloon. Ihmispaljous ja rahojen kanssa puljaaminen alkoi käydä voimille, joten päätettiin palata asuinyhteisöön päiväunille. Asumisohjaaja kertoi, että tänä iltana tehdään yhdessä soppaa ja salaattia, eikä Kalle kehdannut kieltäytyä. Iltaan mennessä hän olikin jo ehtinyt tutustua asuintovereihin, kahteen Keravalta vapautuneeseen nuorukaiseen ja todennut, että eiköhän noitten junioreitten kanssa pärjää. Illallisen jälkeen Kalle päätti lähteä mukaan, kun pojat touhusivat NA-ryhmään menoa.

Seuraavana aamuna, kohta herättyä, lähdettiin työvoimatoimistoon, jossa Kalle innostui kyselemään oppisopimuspaikoista ja raksahommista. Ei missään nimessä kursseille, vaikka virkailija vähän yritti ehdotella ja laittoi esitteitä mukaan. Työvoimatoimistosta selvittyä Kalle poikkesi parturissa leikkauttamassa poninhännän, sen jälkeen olikin jo kova nälkä ja asumisohjaaja tarjosi lounaan. Kalle valitsi ison kebabin ja vilkaisi haikeasti oluthanaa. Kebabin ääressä Kalle innostui muistelemaan entistä vaimoa ja pohtimaan mahdollisuutta tavata 8-vuotiaasta tytärtä, jota ei ollut nähnyt moneen vuoteen.

Kallen mielestä lusiminen sai nyt kerta kaikkiaan riittää kun kolmenkympin kriisikin lähestyi, ja eilisillan NA-kokemuksen rohkaisemana hän olikin päättänyt osallistua myös tänä iltana ryhmään. Vähän epäroiden Kalle mainitsi, että oli eilen tavannut Vaasan aukiolla kolme tuttua diileriä ja mielessä häivähtänyt, että onkohan tässä tahkoamisessa mitään järkeä. Siksi ryhmässä käynti tuntui todella tärkeältä ja Stop huumeissakin ry:ssä voisi poiketa. ”Jos

pyörä lähtee pyörimään, sitä ei pysäytä pirukaan”, Kalle summasi ja ahmaisi viimeisen kebab-palan.

Kallen tarinasta nousevia ajatuksia

Kallen tarina kuvaa tuetun asumisen merkitystä erityisesti vapautumisen alkuvaiheessa. Tällöin tavallinen arkielämä on outoa ja suuri määrä asioita pitäisi saada järjestetyksi, asioida monessa virastossa, osata täyttää lomakkeita ja vastata kysymyksiin. Ammatillinen tukihenkilö, kuten tässä esimerkissä asumisohjaaja, voi auttaa paitsi käytännön asioiden hoidossa myös olla emotionaalisenä tukena tilanteessa, jossa kaikki on outoa ja olo epävarma. Olisi tärkeää, että vanki jo ennen vapautumista ymmärtäisi tarjolla olevan tuen merkityksen ja pysähtyisi pohtimaan, mihin asioihin ja minkälaista tukea hän tarvitsee. Näin tukisuhde rakentuu alusta asti yhteistyösuhteeksi, jonka avulla asiakas itse työskentelee elämänsä eteen eikä passiivisesti odottele valmiita palveluja.

Vankeusaikaisen yhteistyön merkitystä puoltaa myös se, että useilla vangeilla on hyvin kielteisiä, ennakkoluuloihin ja väärin mielikuviin liittyviä käsityksiä tuetusta asumisesta. Heidän on vaikea ymmärtää asumiseen liittyvän tuen merkitystä elämässään. Jos vangin kanssa ei ole pohdittu sitä, miten hän voi henkilökohtaisesti ja konkreettisesti hyötyä tarjolla olevasta tuesta, ei tukisuhteesta muodostu yhteistyösuhdetta, johon kumpikin osapuoli sitoutuu.

Vapautumisen alkuvaiheessa tukisuhteessa korostuu käytännön asioiden hoito, joka mahdollistaa yhteistyösuhteen alulle saamisen. Kun osapuolet ovat vielä toisilleen vieraita, on konkreettisiin asioihin keskittyminen hyvä tapa tulla tutuksi ja rakentaa keskinäistä luottamusta. Työskentelyn tulee aivan alusta asti rakentua asiakkaan kanssa yhdessä tekemiselle, ei hänen puolestaan eikä ohitse. Käytännön asioihin keskittyminen vie runsaasti aikaa ja energiaa. Asioiden hoitaminen vailla tukea on monille vankilasta vapautuneille, erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmien kanssa kamppaileville, ylivoimainen tehtävä yksinään hoidettavaksi.

Vaikka useimmat vangit toivovat omaa vuokra-asuntoa, voi hyvin toimiva yhteisö olla vapautumisen alkuvaiheessa hyvä vaihtoehto. Tämä edellyttää kuitenkin, että yhteisö mahdollistaa yksityisyyden ja asumiseen liittyy asukaslähtöisesti rakentuva ammatillinen tuki, jota täydentää asukkaiden keskinäinen vertaistuki. Onkin tärkeää, että asukasvalinnoissa kiinnitetään huomiota yhteisön ihmissuhteisiin. Asuinyhteisöön ei ensinnäkään

saa pesiä rikos- ja päihdemyönteistä ilmapiiriä, eikä se saa muodostua tunneilmastoltaan liian kuormittavaksi. Tästä johtuen hyvin ahdistunut, masentunut tai psyykkisesti sairas ihminen voi jäädä tuetun asumisen ulkopuolelle, vaikka onkin kipeästi tuen tarpeessa. Vaikeat mielenterveysongelmat voivat osoittautua esteeksi myös kuntoutukselle vankilassa, sillä päihde- ja rikostuettujen toimintaan keskittyvät osastot toimivat yleensä yhteisöperiaatteella. Kovin huonokuntoinen ihminen selviytyy yhteisössä, jossa on jaettava osallistua ryhmämuotoiseen kuntoutukseen. Asumispalvelujen tarjoajat taas yleensä edellyttävät, että suoraan vankilasta tuleva hakija on suorittanut ainakin osan tuomiosta päihde- ja rikostuella osastolla.

Sekä asumispalvelujen tarjoajilla että asuntoa tarvitsevilla vapautuvilla vangeilla saattaa olla varauksellinen asenne toisiinsa ja keskinäiseen yhteistyöhön:

”Esimerkiksi tutustuu johonkin naiseen niin kutsua se sitten *tukiasuntolaan*.”

”Jos mä olen vaikka leikkaamassa nurmikkoo juoppolan (tukiasuntola, RG) edessä ja joku kova jätkä ajaa ohi. Siitä ne vaan saa enemmän aihetta kuitata.”

Elämä päihde- ja rikolliskulttuurissa ja sen arvomaailman sisäistäminen saattavat olennaisesti vaikeuttaa motivoitumista *tuettuun asumiseen*. Avun tarpeen ja sen myötä heikkouden tunnustaminen ei sovi traditionaaliseen machokulttuuriin, joka korostaa voimaa, selviytymistä ja kovuutta. Realististen asumisvaihtoehtojen ja sellaisen tuen kehittäminen, johon asiakkaat voivat sitoutua, vaatii vankila- ja narkomaanikulttuurin tuntemusta. Luottamuksellinen asiakassuhde on kaiken perusta: ilman sitä ei tuen rakentaminen tavoitteellisesti ja pitkäjännitteisesti onnistu. Työntekijän osoittama luottamus voi merkitä huume- ja rikostaustaisille asiakkaille aivan erityisen paljon, koska he kohtaavat lähes kaikkialla epäluottamusta ja epäluuloja (Hyytinen 2006; Järvinen 2007). Siksi asiakkaidensa kuntoutusmahdollisuuksiin uskovat ja työhönsä sitoutuneet työntekijät ovat kuntouttavan toiminnan perusta, eikä heitä saisi päästää uupumaan, kynnistymään ja muuttumaan näköalattomiksi.

Tukea tarjoavien työntekijöiden joustava tavoitettavuus ja realismi tavoitteiden asettelussa merkitsee paljon silloin, kun työskennellään ihmisten kanssa, jotka eivät ole koskaan eläneet niin sanottua normaalia aikuisen ihmisen elämää, ja jotka ovat viettäneet nuoruutensa varhaisesta teini-iästä lukien päihde- ja rikospainotteisessa alakulttuurissa. Ammattilaistytön rin-

nalla vertaistuki saa korvaamattoman suuren merkityksen pyrkimyksissä irtautua paitsi rikoksista ja päihteistä myös entisestä kaveripiiristä. Kyseessä on sekä elämäntavan että identiteetin muutos, mikä tulee ottaa huomioon asumista ja siihen liittyvän tuen intensiteettiä arvioitaessa. Asumisen tuki on osa kokonaiselämäntilanteeseen kohdistuvaa työskentelyä ja asunnottomuus ymmärretään osaksi laajempaa marginalisaatiota.

Kotia kohti

Siviilielämän riskitilanteisiin valmistautumiseen on vankilan kuntoutuksessa vain rajalliset mahdollisuudet. Erityisesti suljetusta vankilasta vapautuminen on hyvin vaativaa kun se on sitä avolaitoksestakin. Vankeinhoidossa on viime vuosina pyritty panostamaan vapauteen valmentavaan työhön aiempaa enemmän, ja vankilasta vapautuneiden suunnitelmallista vapautumista on kehitetty. Tähän velvoittaa myös uusi vankeuslaki.

Keravan vankilassa on useiden vuosien ajan panostettu nuorten vankien kokonaisvaltaiseen kuntoutukseen, joka ulottuu myös vapautumisen jälkeiseen aikaan. Tämän on tehnyt mahdolliseksi vuodesta 2001 asti toiminut Euroopan sosiaalirahaston rahoittama Work Out Project (WOP-ohjelma). Sen avulla kuntouttavaa toimintaa on pystytty resurssimaan ja toteuttamaan pitkäjänteisesti, intensiivisesti ja kunkin nuoren henkilökohtaiseen tilanteeseen paneutuen.

Vaikka vankilan sisällä päihitteettömyys, työnteke ja vuorovaikutus niin vankitovereiden kuin henkilökunnan kesken sujuisi ongelmitta, voi päihteistä irti pysyminen ja sen myötä vankeusaikana laadittujen suunnitelmien toteuttaminen osoittautua jo vapauden ensi päivinä ylivoimaiseksi: kukaan ei avaa ovea eikä määrää minne mennä, mihin ryhtyä.

Keravan vankilan kuntouttavalta osastolta vapautumassa olevat nuoret miehet ovat useimmiten itsekkin sitä mieltä, että ilman tukea ja yksinään omassa kämpässä elämä ei lähde etenemään toivottuun suuntaan. Jokaiselle tehdään vapautumissuunnitelma, jonka tärkeä osa on viranomaisista ja läheisistä koostuva tukiverkosto.

Vain hyvin harva siirtyy osastolta suoraan itsenäiseen asuntoon. Parhaimpana vaihtoehtona työntekijät ja myös monet vangit pitävät jatkumoa vankilasta ensin kuntoutusjaksolle ja sieltä tuettuun asumiseen. Pitkäkestoiseen, riittävän intensiiviseen ja suunnitelmalliseen kuntoutuspolkuun pääsevillä ja siihen sitoutumaan pystyvillä vangeilla on hyvät mahdollisuudet jättää vankila taakse ja vähitellen kotiutua kaupungin vuokralaiseksi,

palkkatyöläiseksi, isäksi ja äidiksi – elämään sitä ”normaalielämää”, johon heitä on pyritty ohjaamaan. Näihin miehiin ja naisiin olen tutkimusteni kautta saanut tutustua, eikä yksikään heistä ole kaivannut takaisin huumeluukkuihin, kadulle tai vankilaan.

”En halua sitä elämää. Se vaan en ole minä, se ihminen, joka käytti huumeita.”

Yhteiskunta vastaanottajana

”Kun 20 neliön yksiosässä tuntui että seinät kaatuu päälle, niin silloin mietin, pitäiskö mun mennä tohon kulmille ja yrittää pummata jotain..”

Tarkoituksen ja merkityksen löytäminen ei palaudu pelkästään yksilötasolle eli vangin ponnisteluihin, vaan suuressa määrin on kyse siitä miten yhteiskunta ottaa vankilasta palanneen vastaan: kuinka entistä vankia kohdellaan virastoissa, löytyykö työtä ja asunto, tullaanko velkojen hoitamisessa vastaan? Kuntoutuksessa ja sen kehittämisessä ei voida keskittyä vain asiakastyöhön, vaan tulee ottaa huomioon yhteiskuntapoliittiset ja sosiaaliin suhteisiin liittyvät tekijät, jotka edistävät tai estävät kuntoutumista. Rakenteelliset tekijät omalta osaltaan ylläpitävät huono-osaisuutta ja marginalisoitumisen syvenemistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton sosiaalibarometri (2006, 175-179) osoittaaakin vuodesta toiseen vankilasta vapautuneiden ja päihteiden käyttäjien jääneen osattomiksi lisääntyvän hyvinvoinnin jaossa.

Sekä vankiloitten työntekijät että Kritsin asumisohjaajat arvostivat asunnottomien sosiaalipalvelutoimiston (Asso) vapautuvien vankien asioihin keskittyvien kahden sosiaalityöntekijän työtä. Yhteistyö sujui ongelmitta, ja erityisesti asumisohjaajat kokivat saavansa runsaasti tukea työhönsä kyseisiltä sosiaalityöntekijöiltä. (Granfelt 2007, 19.) Omaan asiakaskuntaan, sen kulttuuriin, elämäntapaan ja paikkaan yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä perehtyminen on tärkeä osa oman työn kehittämistä. Se on myös perusedellytys työssä kehittymiselle yhteistyösuhteisiin perustuvassa asiakastyössä. Asiakkaiden kuuleminen edellyttää osallisuutta heidän arkeensa.

Asunnottomien sosiaalipalvelutoimiston sosiaalityöntekijät samoin kuin asumisohjaajat työskentelevät hyvin lähellä asiakkaidensa arkea: asumisen, toimeentulon ja erilaisten psykososiaalisten ongelmien hoitoon liittyvien järjestelyjen parissa. Työ on käytännön asioiden hoitoa, mutta myös vuorovaikutustyötä ja kaikkein syrjäytyneimpien ihmisten kuulemistä. Tämä työ omalta osaltaan tukee yhteiskuntaan integroitumista. Sen avulla autetaan vankilasta vapautuneita juuri niiden elämän perusasioitten järjestelyssä, joiden hoito ei ole sujunut omin voimin ja joiden hoitamatta jättäminen lisää riskiä syvenevään syrjäytymiseen, päihteiden käyttöön ja rikollisuuteen.

Yhteiskuntaan integroituminen on paljon laajempi tehtävä kuin uusintarikollisuuden estyminen. Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen omaan elämäänsä, sen tapahtumiin ja suuntaan liittyviin ratkaisuihin on keskeinen osa asiakaslähtöistä lähtöä niin vankilan sisällä kuin vapautumisen jälkeen. Tarkoituksenmukainen asunto on perusedellytys kuntouttavalle työlle. Vailla omaa paikkaa on kovin vaikea keskittyä elämäntavan muutokseen – pysyä erossa entisistä kavereista, päihteistä ja rikoksista.

Asunnottomuus on ollut vuosikausien ajan yksi kaikkein eniten vangeille ja vankiloitten sosiaalityöntekijöille huolta aiheuttava ongelma. Päihdetaustaisten vankien asunnottomuuteen kietoutuvat yhteiskuntapolitiikan rakenteisiin, kulttuurisiin ja yhteisösuhteisiin sekä yksilötason ongelmiin liittyvät kysymykset.

Vankilasta vapautuvien tarve erillisiin tämän kohderyhmän lähtökohdista kehitettyihin asumispalveluihin palautuu jatkumojatteluun. Vapautuvien vankien parissa tehtävä pitkäjänteinen työ voi edesauttaa heidän valmiuttaan sitoutua asumiseen liittyvään tukisuhteeseen ja yhteisöllisyyteen. Kun vapautumiseen liittyviä kysymyksiä aletaan työstää jo vankeusaikana kunkin vangin yksilöllisestä tilanteesta käsin, on vangilla paremmat edellytykset ymmärtää tuen konkreettinen merkitys omalle selviytymiselleen erityisesti vapautumisen kriittisessä alkuvaiheessa. Tämä pätee myös pitemmällä tähtäimellä, kun vakiinnutetaan päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa. Vapauteen valmentavaa työtä ja asumisen tukea voisi kutsua *kotiutumisen tukemiseksi* – kotiutumisen asuntoon, uusiin ihmissuhteisiin, yhteiskuntaan ja oman itsen kanssa olemiseen.

KIRJALLISUUS:

- Granfelt, Riitta (2003) Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriön julkaisu 613. Helsinki: Ympäristöministeriö, 12.
- Granfelt, Riitta (2005) Vapautuvien vankien tuettu asuminen. Teoksessa Hynynen, Raija (toim.) Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Ympäristöministeriön julkaisu 745. Helsinki: Ympäristöministeriö, 119-157.
- Granfelt, Riitta (2007a) Tuettua polkua vapauteen. Selvitys Kriminaalihuollon tukisäätiön asumispalveluista ammatillisen tuen näkökulmasta. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2007.
- Granfelt, Riitta (2007b) ”Että oppisin elämään riippuvuuteni kanssa” Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan avovankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja (tulossa).
- Hypén, Kimmo (2004) Vankilasta vuosina 1993-2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.
- Hyytinen, Riitta (2006) Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkielma. Julkaisematon.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2007) Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007.
- Korhonen, Erkki (2002) Asunnottomuus Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 4/2002.
- Sosiaalibarometri 2006. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto.

Lopuksi

SANNA SUNIKKA

Asunnottomuuden vähentäminen ja riittävien palvelujen turvaaminen asunnottomille vaativat sekä yksittäisiä toimivia asumis- ja palveluratkaisuja että moniulotteista ja poikkihallinnollista yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Asunnottomuuteen kietoutuvien muiden ilmiöiden ja vaikeuksien vuoksi sektorirajat ylittäviä ratkaisuja tarvitaan sekä ruohonjuuritasolla asunnottomia kohdatessa että hallinnollisella tasolla asunnottomuutta vähentäviä toimenpiteitä suunniteltaessa.

Hallinnollisen yhteistyön eteenpäin viemiseksi pääkaupunkiseudun kuntien edustajat sopivat tammikuussa 2007 yhteisen asunnottomuus- tai palvelustrategian valmistelun aloittamisesta. Strategian tavoitteena on järkevöittää seudullista yhteistyötä ja selvittää, mitä asunnottomuuteen liittyviä kysymyksiä kunnat haluavat ratkaista yhdessä. Myöhemmin strategia päätettiin kiinnittää osaksi pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman valmistelutyötä.

Hankkeen aikana pääkaupunkiseudun kuntaedustajien seudullinen verkostomainen työskentely on vahvistunut ja informaation välittyminen sekä yhteisten toimenpidesuosittelusten laatiminen on tiivistynyt. Hankkeen aikana on kokeiltu monia uusia työmalleja asunnottomien palveluissa, mutta asiakastyön kehittäminen on edelleen ollut pitkälti kuntakohtaista. Myöskään yhteisiä, kuntarajat ylittäviä palveluja ei ole toistaiseksi syntynyt, vaikka kunnat ostavatkin enenevässä määrin palveluja samoilta järjestöiltä ja yksityisiltä palveluntuottajilta.

Seudullinen kehittäminen on siis saatu alkuun, mutta sen jatkaminen vaatii täsmennystä. Yhteistyölle asettuvia haasteita ovat esimerkiksi kaupunkien erilaiset tavat organisoida ja järjestää asunnottomien palveluja: Kun Helsingissä asunnottomien sosiaalipalvelut on koottu yhteen toimipisteeseen, Espoossa ja Vantaalla asunnottomat asioivat osoitteen mukaan määräytyvissä sosiaalitoimen yksiköissä. Helsinkiin verrattuna Espoossa ja Vantaalla on myös vähemmän asunnottomille suunnattuja asumisvaihtoehtoja, ja päihdehuollon – etenkin päihdehuollon asumispalveluiden – merkitys korostuu. Helsingissä sen sijaan erityisesti järjestöjen tuottamilla asuntolapalveluilla on pitkät perinteet. Oman lisävärinsä asunnottomien palvelujen seudulliseen kehittämistyöhön tuo myös se, että asunnottomuuden vähentämistä ja asunnottomien palvelujen muotoutumista ohjaavat ja koordinoivat kaksi eri ministeriötä – ympäristöministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö – sekä useat eri lait ja asetukset.

Asunnottomien palvelujen kehittämysyksikkö 2007–2008

Alkuvaikeuksien jälkeen asunnottomien palvelujen kehittämysyksikkötoiminta on päässyt vauhtiin, ja pääkaupunkiseudun kunnat päättivät keväällä 2007 hakea toiminnalle yhteistä jatkorahoitusta sosiaali- ja terveysministeriöstä. Päätaavoitteeksi asetettiin verkostomaisen asunnottomien palvelujen kehittämysyksikkötoiminnan vakiinnuttaminen pääkaupunkiseudulle. Yksikön tehtävänä on vastata pääkaupunkiseudulla tehtävän tutkimus-, kehittämis- ja koulutustoiminnan koordinoinnista asunnottomuuden ja asunnottomien parissa työskentelevän henkilöstön osalta. Lisäksi yksikön tarkoituksena on verkostoitua asunnottomuuteen liittyvien tutkimus- ja kehittämishankkeiden kanssa, organisoida vertaistukea sekä koota yhteen asunnottomuuden ja asunnottomien palvelujen erityisasiantuntemus.

Asunnottomien palvelujen kehittämysyksikön jatkotoimintaa suunniteltaessa kuntien yhteiseksi tavoitteeksi nousivat erityisesti asunnottomille kohdistettujen terveyspalvelujen kehittäminen. Asunnottomien parissa työskentelevät ovat huolissaan asunnottomien fyysisen ja psyykkisen terveydentilan heikkenemisestä. Huonoimmassa asemassa olevat asunnottomat näyttävät hakeutuvan terveydenhuollon palvelujen piiriin usein väärin valitun pakon edessä, ja diagnosoimattomat sairaudet sekä vaikeudet huolehtia lääkityksestä, heikentävät asunnottomien asemaa entisestään.

Asiakastyön kehittämisen tavoitteeksi sovittiin moniammatillisen arviointityömallin luominen pääkaupunkiseudun asunnottomien vastaanottoyksiköihin. Mallilla tavoitellaan asukkaiden fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn selvittämistä, jonka jälkeen moniammatillinen tiimi pyrkii etsimään heidän tarpeitaan vastaavan palvelumuodon. Tiimin työhön osallistuu myös vastaanottoyksiköiden työntekijät, joilla on usein paras näkemys asiakkaidensa tilanteesta ja arkielämän sujumisesta.

Kehittämistyö haluttiin fokusoida heikoimmassa asemassa oleviin asunnottomiin, joille ei vastaanottoyksikön lisäksi tahdo löytyä pysyvää asumismuotoa. Kehittämistyöhön valittiin mukaan Helsingistä Hietaniemenkadun asunnottomien palvelukeskus, Vantaalta Koisorannan palvelukeskus ja Espoosta Olarinluoman vastaanottokoti. Näistä yksiköistä Hietaniemenkadun palvelukeskuksen ajateltiin koordinoivan kehittämysyksikköä. Hietaniemenkadun palvelukeskus ei kuitenkaan ehdi valmistua jatkohankerahoituksen aikana ja Helsingin seudulliseen kehittämistyöhön osallistuvat Pääskylänrinteen päiväkeskuksen ja Herttoniemen asuntolan työntekijät. He muodostavat myöhemmin osan uuden palvelukeskuksen

henkilöstöstä. Hankkeen aikana luotavat toimintamallit on tarkoitus siirtää uuteen palvelukeskukseen, joka alkaa myös koordinoida verkostomaista kehittämisyksikkötoimintaa.

Terveyspalvelujen kehittämiseksi olennaista on koota tietoa vastaanottoyksiköiden asukkaiden tilanteesta. Tällä hetkellä kenelläkään ei näy olevan selvää tietoa, kuinka moni asuntoloissa, vastaanottoyksiköissä tai ulkona asuvista henkilöistä kärsii neurologisista, psyykkisistä tai fysiologisista sairauksista. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus asunnottomuudesta keskittyy 1970-luvulle, eikä sen jälkeen kukaan ole juurikaan perehtynyt asiaan. Asiakastyön kehittämisen yhteydessä tarkoituksena on laatia sosiaalitoimen ja lääketieteen näkökulmat yhdistävä selvitys vastaanottoyksiköiden asukkaiden kokonaistilanteesta. Selvityksessä tullaan kiinnittämään erityistä huomiota niihin asunnottomiin, joille tilapäisasumisen sijasta ei löydy asumismuotoa. Samalla tarkastellaan asunnottomille suunnattujen palveluvalikkojen ja -ketjujen toimivuutta. Tavoitteena on myös selvittää, miten heikoimmassa asemassa oleville asunnottomille turvataan riittävät terveyspalvelut.

Moniammatillisuuden vahvistamiseksi hankkeeseen palkataan sosiaalitoimen asiantuntijan lisäksi lääkäri, jonka erityisenä tehtävänä on osallistuminen arviointityömallin luomiseen, selvitysmateriaalin keräämiseen ja yhteistyön luomiseen terveyspalveluihin. Jatkohankkeen projektihenkilöstö sijoittuu asiakastyötä tekeviin yksiköihin, joissa työn kehittäminen toteutetaan. Seudullisuutta vahvistetaan työntekijöiden jalkautumisen, yhteisen koulutuksen ja asunnottomien vastaanottoyksiköiden välisen työntekijävaihdon avulla. Pitkän tähtäimen tavoitteena on ylikunnallinen palvelumalli, jossa asiakkaalle sopiva asumisratkaisu voi löytyä minkä kunnan alueelta tahansa kotikunnan ja kustannusvastuun muuttumatta.

Yhteistyö jatkuu!

Hankkeen aikana saatu kokemus on osoittanut, että pääkaupunkiseudulta löytyy yhteistä tahtoa ratkoa asunnottomuuteen liittyviä kysymyksiä, kunhan siihen vaan löydetään aikaa ja resursseja. Asunnottomuuskirjan kirjoittaminen on yksi esimerkki toimivasta yhteistyöstä: yksikään niistä henkilöistä, joita pyydettiin artikkeleita kirjaan, ei kieltäytynyt tehtävästä. Ei siitäkään huolimatta, että artikkelin kirjoittaminen jouduttiin tekemään perustyön lomassa.

Kehittämysyksikkötoiminnan onnistumisen edellytyksenä on kuntaedustajien lisäksi muiden asunnottomuuden ja asunnottomien parissa työskentelevien kuten järjestöjen edustajien, valtionhallinnon virkamiesten, poliittisten päättäjien ja tutkijoiden sitoutuminen yhteiseen tavoitteeseen. Hankkeen aikana yhteistyö eri toimijoiden kesken on vahvistunut, ja tästä on hyvä jatkaa eteenpäin.

Projektipäällikön näkökulmasta antoisinta kehittämysyksikköhankkeessa onkin ollut yhdessä tekeminen ja yhteisten päämäärien etsiminen. Lämpimät kiitokset kaikille Asunnottomuuskirjan kirjoittajille ja hankkeeseen osallistuneille! Ilman teitä Apollo-lentona alkanut hanke olisi saattanut epäonnistua, ja vaikka tällä kertaa ei ihan kuuhun saakka päästykään, niin ponnistelut päämäärän saavuttamiseksi jatkuvat. Yhteistyö siis jatkukoon!

